

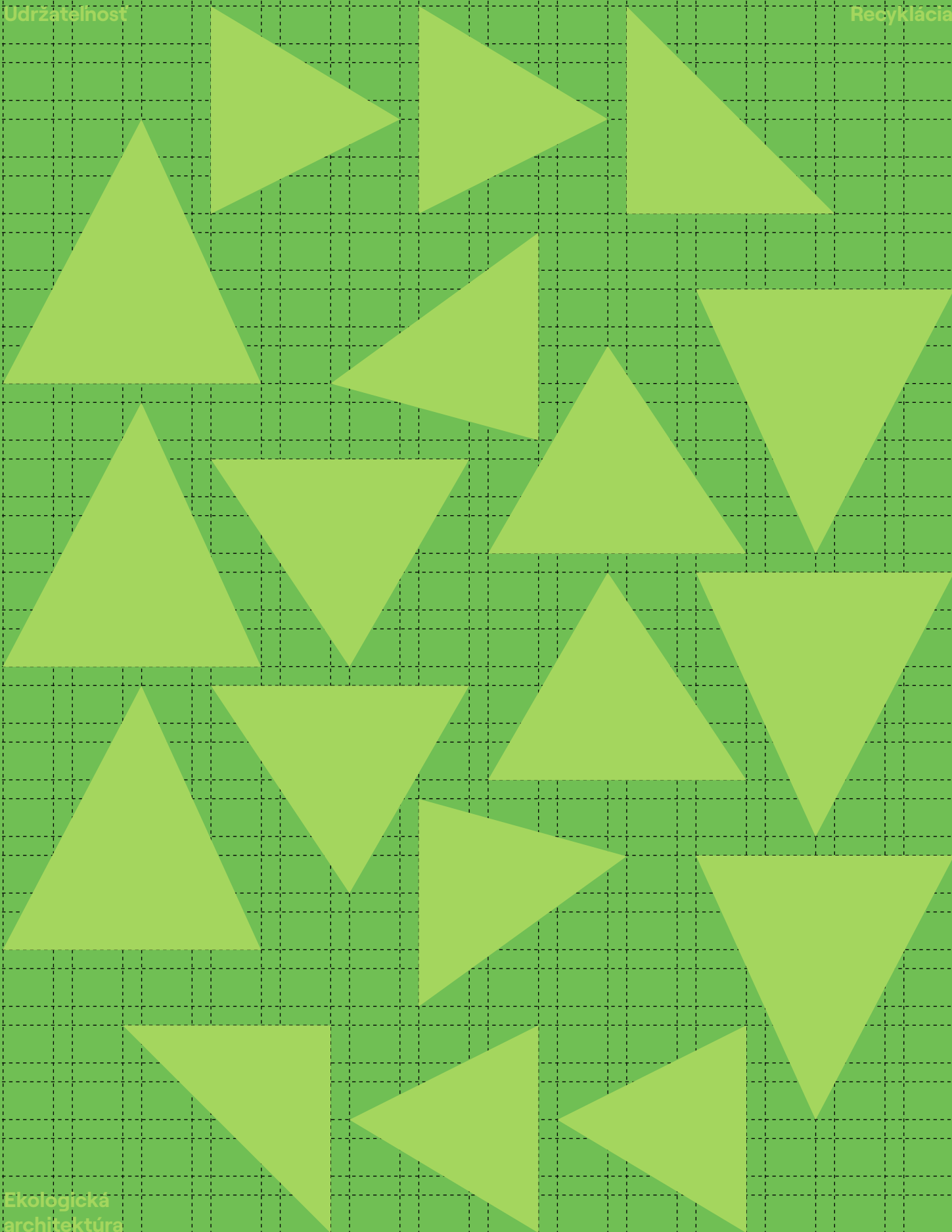
zima 2023, 29. ročník, 9 €, arch.sk

ARCH

o
architektúre
a inej
kultúre

Udržateľnosť

Recyklácia

Ekologická
architektúra

Architekti Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj:
Architektúra nás baví čoraz viac

M&T
manufacture 1997

nomad

mimoriadne subtilny, mimoriadne kreatívny, mimoriadne pevný

Rok 2023 sa končí, ceny sú rozdane, kľúčové témy pretrvávajú

V minulosti kolovala o našej spoločnosti charakteristika, že Západ nedobehne, ani keby nám bežal naproti. Možno je to otrepaná veta a v skutočnosti už ani nie sme na tom tak zle, ale v niektorých veciach to stále platí. Napríklad aj v tom, že zásadné architektonické témy súčasnosti riešime minimálne o desaťročie neskôr než iné krajiny.

V posledný novembrový deň sa v átriu Slovenskej národnej galérie uskutočnilo slávnostné odovzdávanie tradičných výročných architektonických cien, ktoré udeľuje naša najstaršia profesijná organizácia architektov, Spolok architektov Slovenska. Prinášajú prierez diel, ktoré podľa prihlásených aj podľa hodnotiacich porôt reprezentujú to najlepšie, čo vzniklo na Slovensku alebo čo slovenskí architekti spravili v iných krajinách. Takto sa pred Vianocami završuje jeseň plná architektonických akcií.

Cenu Emila Belluša za celoživotné dielo za rok 2023 získali bardi slovenskej architektúry Martin Kusý a Pavel Paňák. V slávnostnom laudácii popredná slovenská teoretička architektúry profesorka Monika Mitášová uviedla: „V žánroch dejúcich sa vo verbálnej reči a jazyku vyvstáva vždy znova otázka, ako nájsť výstižné slová pre architektúru, ktorá sa odohráva a pôsobí prevažne mimo slov.“ Martin Kusý a Pavol Paňák majú za sebou architektúru rôzných mierok a spoločenského významu, novostavby aj rekonštrukcie, veľké kľúčové štátnosprávne, kultúrne a obytné stavby, ale aj stavby mimo štátu. Viaceré ich stavby zmenili Bratislavu a zasiahli do jej panorámu, niektorých architektúra akupunktúrne rozčerila vody lokálneho koloritu. V diele Martina Kusého a Pavla Paňáka sa permanentne premietajú aktuálne témy architektúry. Do ich portfólia patrí Slovenské národné divadlo, centrála Národnej banky Slovenska, obytný dom Obydick „Manhattan“, rekonštrukcia vodnej veže, ateliér architekta v Čachticiach a mnohé iné, ako ich v laudácii Monika Mitášová nazvala, „vskutku mnohohlasý zbor diel“. Obom autorom záleží na tom, aby ich diela „hľadali podoby kontinuity“, čo podľa Mitášovej možno chápať ako „podoby nadväzností medzi tradíciou svetovou aj slovenskou a jej aktualizáciami, medzi rozmanitými umeniami a remeslami a napokon aj medzi dielami navzájom...“ Aj keď sa táto cena všeobecne chápe ako bilancovanie, na pódium zaznelo, že autori s tvorbou ešte nekončia. My sa pripájame k Monike Mitášovej a prajeme im „do ďalšej práce oslobodzujúcu polemickú invenciu“.

Cena Dušana Jurkoviča sa udeľuje za architektonické dielo, ktoré prispieva k zvýšeniu úrovne a prestíže architektonickej tvorby na Slovensku. Porota pod vedením prof. Ing. arch. Zdeňka Jirana nominovala na cenu zo sedemnástich prihlásených diel tieto: **Warm Nest – onkologický denný stacionár v Knokke-Heist v Belgicku od autora Viktora Mikovčáka a kol.**, ktorý

veľmi pokorným prístupom reaguje na najintímnejšie potreby ľudí s vážnym ochorením; **nový pavilón urgentného príjmu Nemocnica Bojnice od architektov Mareka Jablonského a Stanislava Majchera**, ktorý je výborným príkladom moderného riešenia a nového štandardu zdravotníckych objektov; **bytové domy Slnecnice, zóna C3 – 2.etapa od architektov Juraja Benetina, Mateja Gréberta a kol.**, pri ktorých porota ocenila predovšetkým prácu s verejným a poloverejným priestorom obytného súboru a príjemné obytné mestské prostredie; **Centrum pomoci človeku v Trnave od architektov Blanky Seidlovej, Dominika Seidla a Petra Seidla a kol.**, ktoré je príkladom starostlivo premyslenej architektúry so sviežo pôsobiacou stavbou trpezlivých a obytné pôsobiacich foriem s hlbokým odkazom. Projekt je určený bezdomovcom a utečencom, ktorí potrebujú pomoc. Realizácia Centra pomoci v Trnave vysielala posolstvo o potrebe vzájomnej pomoci a dáva inšpiráciu na riešenie.

Laureáti 59. ročníka Ceny Dušana Jurkoviča sa stali Architekti B. K. P. Š. s projektom Rekonštrukcia, dostavba a modernizácia areálu Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Porota dielo vybrala, pretože „rekonštrukciou bola posilnená užívateľská kvalita mestského parteru na dunajskom nábreží, vytvorili sa nové vonkajšie výstavné priestory, verejne prístupné z dunajskej promenády, realizáciu zdobia citlivo premyslené detaily a výborne remeselné zvládnuté historické fragmenty konštrukcií v kontraste s jemne doplnenými novými prvkami, v dlhom procese prípravy a realizácie architektúra objektu nestratila myšlienkovú kontinuitu, komplexnosť riešenia a citlivý prístup k historickému dedičstvu.“

Cena Martina Kusého v kategórii prezentácia architektúry v oblasti masových komunikačných prostriedkov za rok 2023 bola udelená Ladislavovi Kobošovi za film Hans Broos – Architekt drsnej poetiky. Film predstavuje osobnosť architekta pôvodom zo Slovenska, ktorý zanechal nezmazateľnú stopu v architektúre modernej Brazílie.

Združenie pre urbanizmus a územné plánovanie na Slovensku (ZUUPS) pri Spolku architektov Slovenska v 7. ročníku udelilo Cenu za urbanizmus za najhodnotnejšie urbanistické dielo vyhotovené v rokoch 2019 – 2023). Cena sa udeľuje za koncepcie, vízie, štúdie a metodicky inovatívne diela, hľadajúce najefektívnejšie a najkvalitnejšie riešenia a využívanie územia. **Laureátom Ceny za urbanizmus ZUUPS sa stal kolektív pod vedením prof. Bohuša Kováča za centrálnu rozvojovú os Petržalky.** Cena ZUUPS predstavuje národné kolo celoeurópskej súťaže urbanistov a územných plánovačov ECTP-CEU 2024.

Cena prof. Jozefa Lacka za najlepšiu diplomovú prácu bola tento rok udelená Ing. arch. Matúšovi Stierankovi z FAD STU v Bratislave za Dlhý dom, Starý Ružinov, Bratislava. Vedúcim diplomovej práce bol Ing. arch. Pavel Paňák.

Porota ocenila pútavo a hĺbkovo spracovanú teoretickú časť a architektonický návrh špecifického zadania. V praktickej časti prekvapil autor zvolením lokálneho programu v mieste uličnej zástavby rodinných domov na osadenie prvku dlhého domu ako výrazne systematického aj výrazovo odvážneho solitéru. Napĺňa ho funkciami od obytnej cez služby a vybavenosť. Ukazuje logiku a účelovosť, poukazuje na flexibilitu a jednoduchosť obmeny náplne.

Dojímavé bolo odovzdanie stredoeurópskej ceny za architektúru, **Ceny Jože Plečnika, ktorá sa udeľuje za celoživotný prínos architektúre významným architektom Českej a Slovenskej republiky. Cenu Jože Plečnika za rok 2022 získala aj významná trnavská architektka Katarína Viskupičová,** ktorá zasvätila svoj život architektúre, ale cenu si vtedy nemohla prevziať.

V každej fáze, vo fáze vymýšľania, projektovania, povoľovania, výstavby a inštalovania, ale aj desaťročí užívania, údržby, rekonštrukcie a obnovy aj deštrukcie/asanačie, v každom okamihu svojej životnosti každá architektúra a všetky jej súčasti majú byť udržateľné a neškodiť životnému prostrediu. Nestačí len architektúra ako budova, ale aj jej okolie a súvisiace procesy. Na základe toho je aj oveľa ekologickejšie budovy nebúrať, ale prestavovať, obnovovať a rekonštruovať, hľadať cesty na pozdvihnutie vnútorného mesta. Cestou k udržateľnosti sú i drevodomý, klimatické opatrenia a najmä premýšľanie a nasledujúce činnosti podmienené úvahou, či asanačiou nenapáchame viac škody ako úžitku.

Výber nominovanej a ocenennej slovenskej architektúry vo všetkých architektonických prehliadkach každý rok tvorí reprezentatívnu vzorku tém, ktoré riešia slovenskí architekti. Aj keď prevažujúcou architektúrou na Slovensku je globálna architektúra, situácia v novej slovenskej architektúre sa z roka na rok vyvíja a zlepšuje, postupne pribúdajú revitalizované stavby, verejné budovy ako plaváreň, štadión, sem-tam škola, škôlka, mestský úrad, architektúra pre starých, chorých a bez domova. No sú tu rezervy, keď úplne alebo čiastočne záujem slovenských architektov chýba, hoci ide o potrebné a naliehavé témy, v ktorých ide o udržateľnosť ako o strategický program štátu.

Rešpektovaný Kenneth Frampton už pred vyše pätnástimi rokmi upozornil na zásadné témy súčasnej architektúry: topografiu a udržateľnosť ako kľúčové ekologické diskurzy a architektúru verejných budov a verejného priestoru ako prejav občianskej spoločnosti. Prajem si, aby sme aj na Slovensku komplexnejšie uchoptili tieto témy, v budúcom roku lepšie využili svoje možnosti a konečne reflektovali na Bienále architektúry v Benátkach.

Prajem všetkým krásne vianočné sviatky a kvalitné myšlienky a činy v prospech architektúry a kvality života na Slovensku v roku 2024.

Irena Dorotjaková

Editoriál: Rok 2023 sa končí, ceny sú rozdané, klúčové témy pretrvávajú

Irena Dorotjaková

Architektúra nás baví čoraz viac

Ateliér ARCHITEKTI mikulaj & mikulajová založili v roku 2008 a odvtedy viackrát prekvapili invenčnými prístupmi a neštandardnými riešeniami. Za svoju tvorbu boli niekoľkokrát ocenení doma aj v zahraničí.

Budúcnosť v minulosti

V podstate nenápadný nevelký bytový dom na Novosvetskej ulici v bratislavskom Starom Meste prešiel citlivou, vkusnou obnovou. Už pri pôvodnom dome ide o architektúru najvyššej akosti, ktorú sa podarilo bez exhibície zachovať a novými zásahmi pozdvihnúť.

Dom pri hrádzi

Realizácia využíva ekologické princípy, plynulý prechod medzi interiérom a exteriérom bol vytvorený výrezmi v hmote s integrovanou zeleňou. Interiér je ladený v prírodných farebných odtieňoch, ktoré pôsobia na človeka upokojujúco.

Dom kultúry Bojnice – Quo vadis?

Príbeh stavby občianskej vybavenosti, stavby pre kultúru, aké u nás vznikali v druhej polovici 20. storočia takmer v každej obci, by v prípade šťastného konca mohol byť precedensom, ako obnovovať hodnotnú architektúru tej doby.

Excelentná premena mezonetu

Byt z 80. rokov minulého storočia v mestskej časti Rosslyn premenil dizajnér Vincent Sagart na moderné bývanie so scénickou atmosférou a s výhľadom na významné dominanty Washingtonu. Renovácia trvala rok.

20**V ústrety ľuďom:
komunitná kuchyňa
v Gabčíkove**

Migrácia patrí k vypuklým javom 21. storočia. Krajiny okrem vlastných záležitostí nevyhnutne musia reagovať na prílev nových ľudí – utečencov. Naliehavosť situácie nás stavia pred nové výzvy a je veľmi dôležité, ako a v čom týmto ľuďom pomôcť v životnej situácii.

28**Architektúra vplýva
na fyzické aj
psychické zdravie.**

Fasáda budovy, svetlo, ulica, ktorou denne prechádzame. Veda ukazuje, že architektúra a prostredie majú vplyv na zdravie človeka. Psychológ architektúry Michal Matloň upozorňuje na výzvy, ktoré architektov v blízkej budúcnosti čakajú a pred ktorými netreba zatvárať oči.

36**Regenerácia v Modre:
miesto pre dve
generácie**

Keď prvýkrát prišla architektka s partnerom na toto miesto, očarilo ich. Neprekážala im ani spadnutá strecha, ani rozpadajúce sa múry, ani trámy krovu napadnuté červotočou, ani to, že to bola de facto dovnútra zborená ruina. Videli len to, čo je za každým historickým objektom a čo často väčšina ľudí nevníma: vrstvy, atmosféru, genia loci.

86**Výtvarníčka Ivana
Šáteková: Osobné
traumy cez umenie
neriešim**

Sebavedomie v tvorbe dlho nemala, dnes patrí k úspešným a rešpektovaným slovenským umelkyniam. Ivana Šáteková svojimi dielami bez okolkov a natvrdo naráža na pocit osobnej dôležitosti i pokrytectvo mnohých.

94**Andrej Botek:
Pre zvyšovanie záujmu
verejnosti o pamiatky
by sa mohlo robiť
oveľa viac**

Mali by sme si uvedomiť, aké hodnoty sa nachádzajú okolo nás, pripomína Andrej Botek, ktorý celé desaťročia pôsobí na rôznych úrovniach v oblasti pamiatkovej ochrany.

↑↑ Výtvarníčka Ivana Šáteková (str. 86)

↑ Dom pri hrádzi (str. 50)

↑ Regenerácia v Modre (str. 36)

Architekti Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj

TEXT: IRENA DOROTJAKOVÁ
FOTO: ANDREA BACOVÁ,
ARCHÍV: ARCHITEKTI MIKULAJ&MIKULAJOVÁ

Kvalitnú modernú architektúru na Slovensku dnes tvorí prevažne generácia štyridsiatnikov. Skúsenosti s architektúrou už lovili väčšinou v medzinárodných voľdách, zúčastňujú sa na významných architektonických súťažiach, svojou tvorbou formujú domácu architektonickú scénu, ich názory vyjadrujú iné princípy tvorby než mainstream. Architektúra, ktorú tvoria, prirodzene reflektuje životný cyklus budovy. Svojou architektúrou však dávajú signál, že architektonické myslenie na Slovensku sa vyvíja a mieri k témam z vyspelej európskej proveniencie. Keďže ich diela sú menšieho rázu a pre prevažne súkromnú klientelu, nepatria do kategórie občianskej architektúry z verejných zdrojov (tej je u nás koniec koncov zúfalo málo), čo je brzdou pri medzinárodnom oceňovaní.

K tejto generácii patria aj súrodenci a architekti Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj. Ateliér ARCHITEKTI mikulaj & mikulajová založili v roku 2008 a odvtedy viackrát prekvapili invenčnými prístupmi a neštandardnými riešeniami. Za svoju tvorbu boli niekoľkokrát ocenení doma aj v zahraničí. Radi sme sa s nimi porozprávali o ich ceste k architektúre a s architektúrou, ale aj o problémoch a výzvach architektúry a o tom, aká je súčasná architektúra a aká by mala byť aj tá na Slovensku.

Architektúra

**nás baví
čoraz viac**

Tvorba, navrhovanie, realizácia architektúry, to je proces a nie je to ľahká profesia. Nestačí len talent na kreslenie a ovládanie grafického programu, treba aj iné schopnosti. Ani realizované výsledky príliš rýchlo nevidieť. Vy nie ste z architektonického klanu. Túto otázku vám asi kladú mnohí: Prečo ste sa rozhodli pre architektúru?

Andrea: V našej rodine sme prví architekti, ale myslím si, že vzťah k architektúre a najmä k výtvarnému umeniu sme dostali doma od rodičov a starých rodičov. U mňa to nebolo hneď jasné, ťahalo ma to k umeniu, zároveň ma zaujímali technické disciplíny, matematika, geometria, ale aj sociológia, filozofia.

Juraj: Páčilo sa mi, čo Andrea robí v škole. Prvé ročníky boli veľmi kreatívne – kreslenie, kompozícia, rôzne zadania. Už keď bola v prvom ročníku, pozoroval som ju a uvedomoval si, že je to „makačka“ každý deň do noci. Nikdy mi neprekážalo robiť, no nerád som sa biffloval. Na strednej škole ma bavila geometria, rysovanie. V čase, keď som išiel do prvého ročníka, Andrea už mala za sebou manuálne začiatky a začala kresliť na počítači. A keď som videl AutoCAD, páčilo sa mi to, tak som si povedal, že to vyskúšam aj ja.

Andrea: Obaja sme chodili celú základnú školu na kreslenie, na základnú umeleckú školu na Kuliškovu na Nivách. Ako dieťa som kreslila a šila šaty, kabáty, vyrábala šperky. Vymýšľala som všeličo možné, ale nakoniec to vyústilo do tejto profesie. Nebolo to tak, že by sme hneď od malička obaja vedeli, čo chceme robiť. Záujem o architektúru u mňa prišiel postupne a musím povedať, že ma baví čoraz viac.

Žili ste, študovali a pracovali v zahraničí. Ako k tomu prišlo a aké to bolo?

Andrea: Ešte počas školy som bola rok v Štokholme, celý štvrtý ročník. Otvoril sa mi úplne nový svet. Dostala som veľa povzbudení od pedagógov a nabrala obrovskú chuť na architektúru. Získala som pocit, že ak chcem, architektúru robiť môžem. Bolo tam podnecujúce, priaznivé, podporujúce prostredie, ktoré hľadalo v človeku to dobré a dokázalo to vyzdvihnúť. A to bol asi najdôležitejší rozdiel. Nechcem tým však povedať, že tam to bolo dobré a tu zlé, pretože keď som sa vrátila, uvedomila som si mnohé veci, v ktorých naša škola veľmi dobre pristupuje a pripravuje študentov. Napríklad, keď k nám prišli talianski študenti z Polytechniky z Milána, nemali o niektorých veciach ani tušenie a ja som mala za sebou už tri skúšky. Napríklad zo statiky, z konštrukcií. Štokholm však bol pre mňa

určite najväčší impulz, vďaka ktorému som vedela, že architektúra je to, čo chcem robiť. A to trvá dodnes, pretože v architektúre stále nachádzam nové veci, ktoré ma bavia a tešia.

Juraj: Neštudoval som v zahraničí, celý čas som bol na Fakulte architektúry STU v Bratislave, no musím povedať, že prvé roky som bol v škole dosť stratený. V treťom ročníku som absolvoval odbornú prax v Amsterdame, v rámci študijného programu Leonardo da Vinci. Na to obdobie som musel školu prerušiť. V Amsterdame som pracoval v maličkom neznámom ateliéri buro Schotman a až v Holandsku ma architektúra začala baviť.

Keď som sa vrátil z Amsterdamu, chcel som študovať a paralelne robiť. Začal som pracovať vo Viedni, kde som sa dostal do ateliéru Architekten Jabornegg a Pálffy.

Bol to intenzívny život, veľa som robil, bol to full time skoro dvesto hodín do mesiaca a popritom som študoval. Skoro celý čas som robil na projekte Slovenskej sporiteľne v Bratislave, neskôr som robil Schlosshotel Velden na Wörthersee – bola to rekonštrukcia zámku, s prístavbou hotela. Popritom sme robili súťaže, na nich som sa veľa naučil. Boli to nádherné roboty, ale často veľmi intenzívne, robilo sa tam dlho do noci.

Andrea: Do Viedne som išla pôvodne na šesť mesiacov, takisto na odbornú prax v rámci programu Leonardo da Vinci, do ateliéru profesora Podreccu. Vyvinulo sa to však tak, že som tam bola sedem rokov, z toho tri roky som robila u Podreccu, najprv ešte ako študentka. Neskôr som na viedenskej TU aj študovala a súčasne pracovala, čo bolo dosť náročné. Podrecca, to je fenomén, talentovaný, temperamentný, má veľký „drive“ aj charizmu. Robila som tam najmä súťaže, čo v praxi znamenalo sedieť tam aj dvestosedemdesiat hodín mesačne. Robili sme veľké a významné súťaže, napríklad budovu Európskej centrálnej banky, ale aj mnohé iné projekty, ktoré sa neskôr realizovali po celej Európe – hotely, námestia, bytové domy... Bolo veľmi zaujímavé vidieť, ako sa tam pracuje, a pracovalo tam veľa ľudí zo zahraničia. V tom čase všetci v ateliéri sedávali do večera, bolo to obrovské nasadenie. Veľa som sa tam naučila, veľa ľudí som spoznala a istým spôsobom z toho čerpám dodnes.

Prvá fáza mojich pobytov v zahraničí bola pomerne dávno, potom prešlo pätnásť rokov, keď som žila na Slovensku, a momentálne žijem vyše roka v Braunschweigu v severnom Nemecku. Snažím sa sledovať, kam smeruje odborná diskusia v týchto končinách. V Nemecku berú otázku udržateľnosti nielen v architektúre

veľmi vážne, je to hlavná téma, a na univerzite v Braunschweigu na prednáškach a obhajobách bežne zaznie otázka: Smieme vôbec ešte nanovo stavať? A ak stavíme nové, smieme ešte stavať z betónu?

Je fakt, že Nemci majú úplne iné povedomie zodpovednosti za klimatické zmeny a bežný človek tam naozaj má udržateľnosť a ekológiu v krvi. Na Slovensku sme v týchto veciach posunutí a je aj na nás architektov, aby sme toto povedomie zlepšovali. Aj keď si myslím, že ľudia, ktorí hľadajú udržateľnú architektúru, aj tu pribúda.

Čo najväčšie ste navrhovali? Realizovali ste aj nejakú občiansku architektúru, verejnú budovu? Máte v tomto smere nejakú túžbu, čo by ste radi robili?

Juraj: Sme menší ateliér a robíme prevažne v menšej a strednej mierke. Z väčších projektov máme rozrobený napríklad bytový dom v Stupave s rozlohou približne 3 700 m². Je to proces, ktorý sa ťahá už zopár rokov.

Andrea: Robili sme mnohé súťaže, aj na občianske stavby, aj na väčšie obytné komplexy, napríklad v roku 2019 do Prahy na Rezidenciu Nádraží Žižkov, tam to bolo asi päťsto bytov.

Juraj: V prvom kole to bola anonymná súťaž, ale druhé kolo boli osobné prezentácie. Robili sme ju spolu s viedenským ateliérom Franz & Sue a dostali sme sa medzi päť finalistov súťaže. Bola to dobrá skúsenosť a potešilo nás aj to finále.

Andrea: Posledných pár rokov máme obdobie, že veľmi nesúťažíme, máme priority inde, máme malé deti, ale to zas určite príde. Raz by som rada robila školu, vidím v tom zmysel. Páči sa mi na tom to, že niečo navrhnete a reálne zlepšíte život mnohým deťom. Keď každodenne niekoľko rokov chodia do školy a je to podnecujúce prostredie, majú oveľa lepší štart do života. Voľakedy som mala rôzne vysnivané témy, ale to sa mení.

Juraj: Nejde ani tak o to, aké je zadanie. Vstupuje do toho veľa aspektov. Nie je podstatné, či ide o rodinný dom alebo o školu, ale o všetky ostatné okolnosti, pre koho to robíme, aká je atmosféra. Práca nás baví, čiže nás bude takisto baviť škola pre mesto – pre príjemných ľudí, ktorí budú s nami dobre komunikovať, ako aj rodinný dom pre milý manželský pár alebo robiť rekonštrukciu bytu pre niekoho, s kým sme si sadli. Robili sme dvojizbový byt v Sky Parku pre chlapíka, s ktorým sme do dnes kamarátmi a chodíme sa spolu bicyklovať. Keď sem prišiel na začiatku, nepoznali sme sa a vykali sme si. Urobili sme päťdesiatmetrový bytík pre jeho dcéru, bola to dobrá robota. Všetko

išlo ako po masle, neboli žiadne tlaky, žiadne stresy, dobrá atmosféra. A mňa veľmi baví nielen projekt, ale aj realizácia. Ideálny klient je ten, s ktorým si sadneme ľudske, ktorý nám nechá voľnú ruku, dôveruje nám a umožní projekt dotiahnuť. Dobrá architektúra sa dá urobiť len vtedy, ak má architekt možnosť ustrážiť si ju do konca.

Andrea: Často chodievame na stavby, chodievala som aj ja, ale teraz je to hlavne Jurova robota. Má trpezlivosť a schopnosť veci dotiahnuť.

Viete porovnať podmienky na tvorbu architektúry vonku a u nás? Aký je zahraničný klient aj čo sa týka pripravenosti, informácií o architektúre a aký ten náš?

Juraj: Nedá sa to povedať, je to individuálne. Zažili sme skvelých slovenských klientov, na ktorých by sme nevedeli povedať jediné krivé slovo, a zažili sme Rakúšanov, ktorí boli na začiatku super a potom sa zachovali nefér. Robili sme viac domov v Rakúsku, väčšinou vo Wolfstahle, v Neusiedli, pri letisku, v Hainburgu, Brucku a tak ďalej.

Andrea: Do všetkého vždy ideme naplno, snažíme sa do toho vložiť maximum. Ale občas sa stane aj to, že to hapruje už vo fáze štúdie. Vtedy je lepšie rozísť sa v pokoji, aj pre klientov, aj pre nás.

Mali ste nejakú zákazku, ktorá sa vyvinula z verejnej architektonickej súťaže? Ak teda chápeme, že ten, kto vyhrá súťaž, svoj návrh aj realizuje...

Juraj: Z verejnej súťaže nie. Ale nemusí nutne znamenať, že keď človek vyhrá súťaž, že to bude aj realizovať. A ak, je otázne kedy, lebo sa to väčšinou naťahuje a potom sú otázne podmienky. Vyhrať súťaž je síce krásne, ale jedna vec je vyhrať, druhá, že potom prebehne nejaké konanie, ktoré dá body za architektúru a body za cenu. Príde k debatám o cene za projektovú dokumentáciu a tam to môže veľmi ľahko stroskotať, robí sa to likvidačne. Vyhrali sme nejaké malé vyzvané súťaže. Vo veľkých súťažiach v Česku bol náš najväčší úspech druhé miesto, tie boli aj tri. Boli to veľké české súťaže, tam sme sa ocitli medzi svetovými menami – napríklad na školu s komunitným centrom v Prahe alebo na plavecký bazén v Písku.

Nedávno ste dokončili rekonštrukciu bytového domu na Novosvetskej, ktorú predstavujeme v tomto čísle ARCHU. Mohli by ste povedať viac o jej realizácii?

Andrea: Nedávno sme dokončili rekonštrukciu tejto bytovky, v ktorej

bývam aj ja – Nový svet. Na Slovensku je veľmi veľa takýchto domov, ktoré by potrebovali obnoviť. S Jurom sme sa bavili, že je to svojím spôsobom aj spoločensky dôležitý precedens pre Slovensko. Treba ľuďom ukázať celý proces, že sa to dá, pretože len málokedy spoločenstvá vlastníkov bytov oslovia architektov.

Juraj: Neviete si predstaviť, koľko síl nás to stálo. Začali sme sa tým zaoberať v roku 2017, dokončilo sa to v roku 2022, kolaudácia prebehla v roku 2023.

Andrea: Náklady na realizáciu stáli pol milióna. V dome je deväť bytov, v polovici z nich bývajú starší ľudia, v polovici mladší obyvatelia. Je to pomiešané, ale financovateľné. Dostali sme na to úver zo Štátneho fondu na rozvoj bývania, bol pri tom dosť zložitý inžiniering, lebo na to, aby bol ten úver s nulovým úrokom, musel projekt spĺňať iks parametrov.

Juraj: Podstatné je, že Andrea to do značnej miery iniciovala. A nebola v polohe, keď niekto príde a povie, že my sme spoločenstvo a chceme architektúru. Vy nám to nakreslíte, my vám zaplatíme za výkresy a tu nám ešte vybavte inžiniering. Andrea bola zároveň v pozícii investora aj architekta, čo vôbec nebolo jednoduché. To je najväčší prínos tohto projektu. Pozoruhodná je takáto iniciatíva aj to, že sme sa snažili zachrániť čo najviac. Aj v Andreinom byte sú pôvodné obkladačky, mozaiky, podlahy...

Ktorí súčasní architekti sú pre vás svojím prístupom zaujímaví? Máte nejaké inšpiračné zdroje alebo konkrétnu architektúru, ku ktorej máte vzťah?

Juraj: Rád objavujem nových architektov na architektonických portáloch, je to môj zdroj inšpirácie. Takto sledujem architektúru, snažím sa hľadať inšpiráciu nie v menách, ale v dielach.

Andrea: V zásade je už veľmi dlho môjmu srdcu blízke prostredie nemecky hovoriacich krajín. Za posledný rok som mala príležitosť navštíviť viacero nemeckých miest a v každom ma uchvátilo niečo iné. Napríklad v Hamburgu sme sa previezli loďou po prístave a bol to pre mňa silný zážitok. Veľmi sa mi páčili Brémy, je tam zvláštna, snová atmosféra. Priamo v centre stojí veľa skvelých domov od hviezdnych architektov ako Max Dudler či Caruso St John Architects. Často ma však inšpirujú aj také „nearchitektonické“ časti miest, štvrte, ktoré sú nejakým spôsobom útulné, príjemné, a pritom sú to úplne neznáme miesta.

Pred týždňom sme udeľovali Ceny za architektúru – CE ZA AR 2023, boli ste v nominovaných stavbách v kategórii Bytový dom. Ako sa vám páčilo tohtoročné ocenenie a ktorá stavba bola vašim favoritom?

Prečo ste neostali vonku robiť a žiť?

Juraj: Prišla prvá príležitosť spraviť samostatne zákazku na Slovensku. Pre mňa je sloboda najvyššia meta. A sloboda je vlastný ateliér. To však nemusí znamenať, že tu ostaneme naveky.

Andrea: Doma je doma, vyrástli sme tu od malička, máme tu zázemie. Na jednej strane je to milé, poznáš to tu, na druhej strane ťa to tu dusí a je krásne odísť niekam, kde ťa nikto nepozná. Dolné Sasko, kde momentálne žijem, má asi osem miliónov obyvateľov, architektonická komora tu združuje desaťtisíc architektov, snažím sa tam nasať niečo nové a naučiť sa to.

Dajú sa skúsenosti zvonka preniesť k nám? Podľa mňa to nie je celkom jednoznačné a osobne si tým nie som celkom istá, máme úplne iné podmienky...

Andrea: Podľa mňa je veľmi dôležité niekam ísť, robiť vonku, je to obohacujúce, človeka to mení, pretože už nikdy nebude svoju robotu robiť tak ako predtým. Sú prostredia, ktoré sú nám bližšie, a prostredia, ktoré sú nám vzdialenejšie. S Viedňou máme veľa kultúrnych a historických spojitostí, nie je to Soul. V zásade sa to dá v Európe a týchto okolitých krajinách, keď nejdeme na druhý koniec planéty, človek si vždy niečo prinesie. A dôležité je učiť sa jazyky. Sú to úplne rozdielne veci – či si prečítaš dobrý odborný článok o dobrom dome, alebo len pozrieš obrázky na pintereste. S touto tematikou sa často stretávame aj na autorizačných skúškach na SKA.

Juraj: Celý svet hovorí iba o ekológii, aby sa už nestavali nové budovy, renovovalo sa, rekonštruovalo. To je jediná cesta, ako zachrániť túto planétu z pohľadu architektúry. No na Slovensku to nemáme úplne zvládnuté. V rámci kategórie rodinných domov bol nominovaný jeden veľmi pekne zrekonštruovaný rodinný dom, absolútne spĺňal zadanie regenerácie. Architektonicky bol krásne dotiahnutý, mal skvelý interiér. Keď sa pozriem na ocenené diela, zdá sa mi, akoby sa hlavná téma CE ZA AR regenerácia z hodnotenia akosi vytratila.

Andrea: Osobne som rada, že sme boli v nomináciách – myslím si, že je dobré ukázať verejnosti, že sa to dá, že na Slovensku je možné kvalitne rekonštruovať staršie bytové domy, ktorých je u nás naozaj veľa. Ak mám hodnotiť prínos tohtoročných ocenení CE ZA AR, z pohľadu, že niečo slúži viacerým ľuďom, hodnotím občianske stavby. Preto je podľa mňa Mestský úrad Leopoldov skvelý, rovnako ako Slovenská národná galéria, ktorá je prínosom pre celé Slovensko, pre Bratislavu, pre našu kultúru. A som veľmi rada, že je opäť prístupná verejnosti – to je veľká vec.

Si v komisii SKA na autorizačné skúšky. Akí sú mladí architekti, ktorí sa chcú autorizovať?

Andrea: Je to veľmi rôzne, niektorí sú vynikajúci a iní dosť slabí a veľa závisí od toho, či uchádzač robil aj niekde vonku a má vynikajúce portfólio so zahraničnými projektmi alebo je z niektorej slovenskej obce, kde to nie je až taká sláva.

Čo by ste poradili začínajúcim architektom?

Andrea: Mám večne optimistický postoj. Poradila by som im, aby si verili a nevzdávali sa. Aj to, aby sa učili jazyky, čítali, chodili do sveta, snažili sa načerpať nové podnety a skúsenosti v zahraničí.

Chcela by som povzbudiť zvlášť dievčatá, aby sa nebáli, išli do toho, robili to najlepšie, čo vedia. Je to celosvetová téma a aj vo vyspelejších krajinách riešia, aké je postavenie žien v našej profesii. Je dôležité, aby si dievčatá verili, a ak chcú robiť architektúru, dá sa to.

Ako sa pozeráte na výzvy pre architektúru?

Andrea: Pre mňa aktuálne asi najzaujímavejšou otázkou alebo najväčšou výzvou v architektúre je faktor času. Teda ako to robiť tak, aby architektúra fungovala čo najdlhšie a bola schopná adaptovať sa na veľmi rýchlo sa meniaci život, ktorý žijeme. Ako dosiahnuť, aby dom stál čo najdlhšie, aby bol čo najdlhšie dobrý, a to zo všetkých hľadísk – to je pre mňa najväčší kumšt. Urobiť niečo, čo bude dobre fungovať aj o sto rokov. Je otázne, ktoré z dnešných stavieb prežijú v čase. Posledný rok som mala príležitosť inšpirovať sa v severnom Nemecku. Jedna vec je vidieť ikonické stavby v Hamburgu, Brémmach či v Berlíne – to sú mega zážitky, ale aj úplne neznáme miesta ako stará ulička, niekoľko sto rokov staré domy, nevedno, kto ich kedy urobil, majú skvelú atmosféru, fungujú výborne aj dnes...

Podľa mňa by udržateľnosť nemali byť len čísla, tabuľky a hrúbky izolácie. To sú ukazovatele stavebnej fyziky, to je jedna vec. Treba myslieť skôr na to, nakoľko a ako sa budova dokáže prispôsobiť novým formám užívania, či bude zaťažovať prostredie, či ju prijmu ľudia a ako bude fungovať v prostredí. To sú podľa mňa veci nemerateľné číslami. Zo širšieho pohľadu je oveľa dôležitejšie, čo z existujúcich budov vieme využiť v budúcnosti a ako dlho tu budú, a to súvisí s adaptáciami a rekonštrukciami. To je veľká téma do budúcnosti.

Budúcnosť v minulosti

Interpretácia udržateľnej architektúry

TEXT: IRENA DOROTJAKOVÁ

FOTO: MATEJ HAKÁR

AUTORI OBNOVY: ARCHITEKTI MIKULAJ&MIKULAJOVÁ

Dom na Novosvetskej ulici v bratislavskom Starom Meste sa už takmer rok objavuje v architektonických médiách. V podstate nenápadný nevelký bytový dom prešiel citlivou, vkusnou obnovou. Už pri pôvodnom dome ide o architektúru najvyššej akosti, ktorú sa podarilo bez exhibície zachovať a novými zásahmi pozdvihnúť. Vo svojej kategórii získal dom cenu Baumit Fasáda roka a Slovenská komora architektov ho nominovala na Cenu za architektúru 2023. Autormi rekonštrukcie sú architekti Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj.

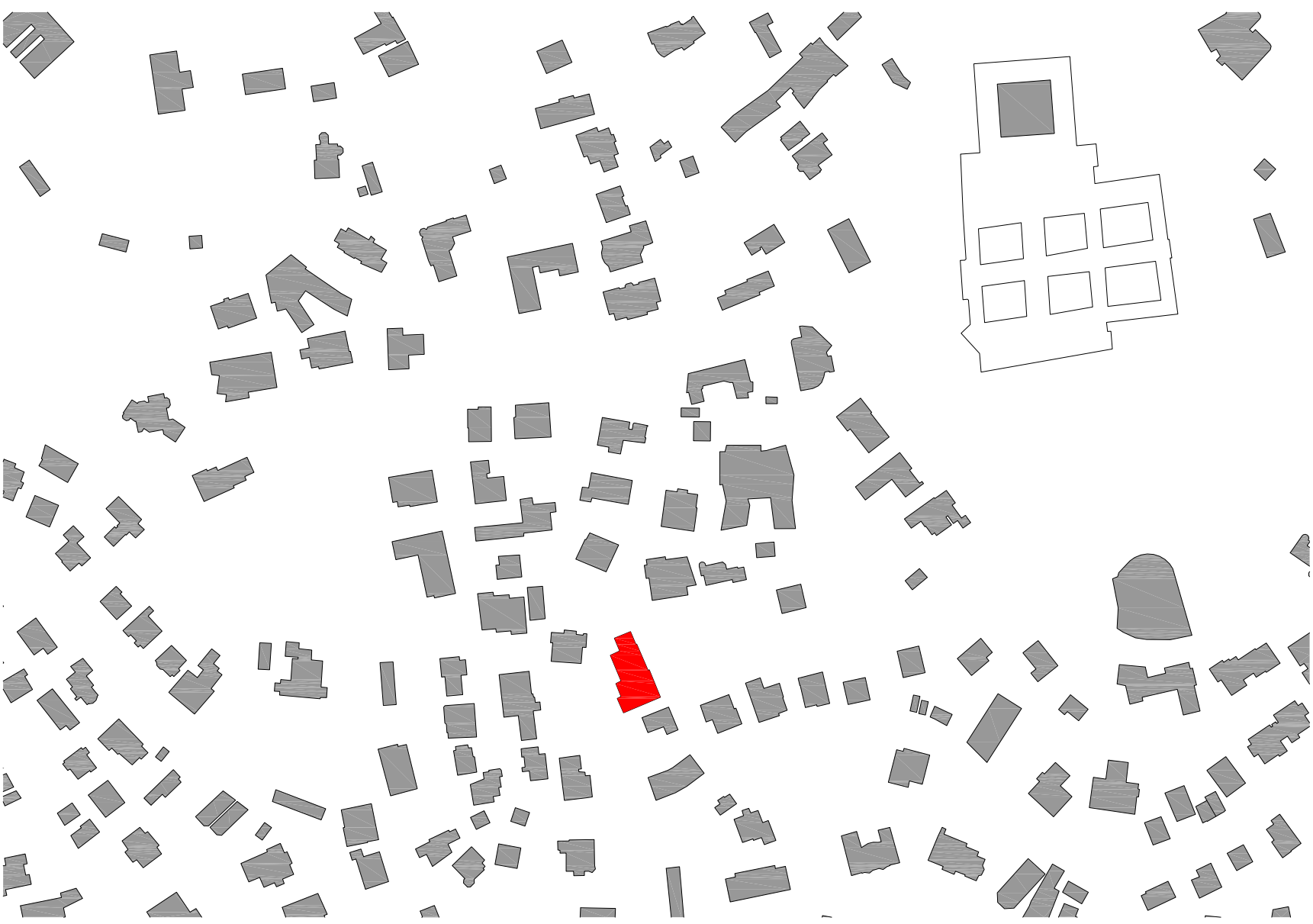

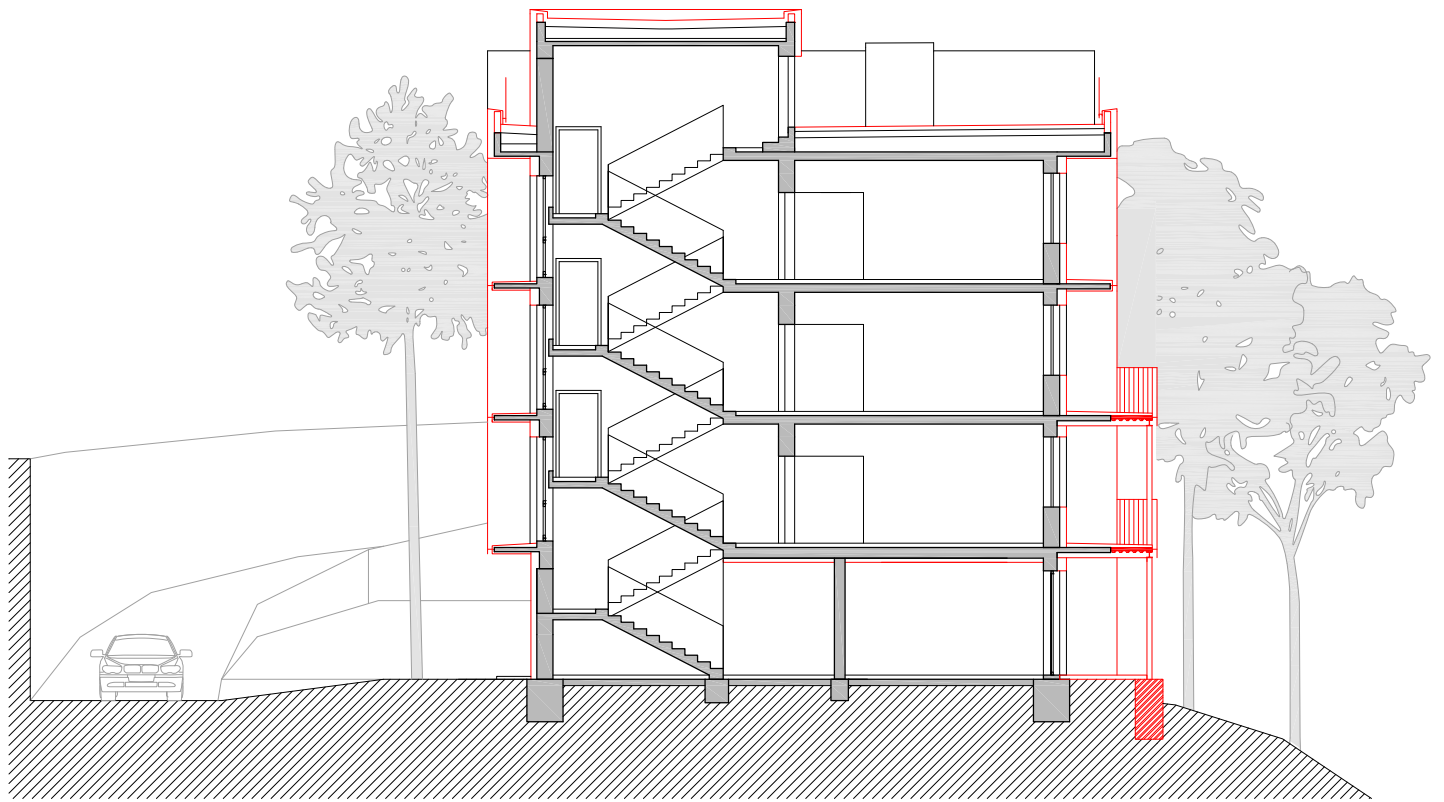
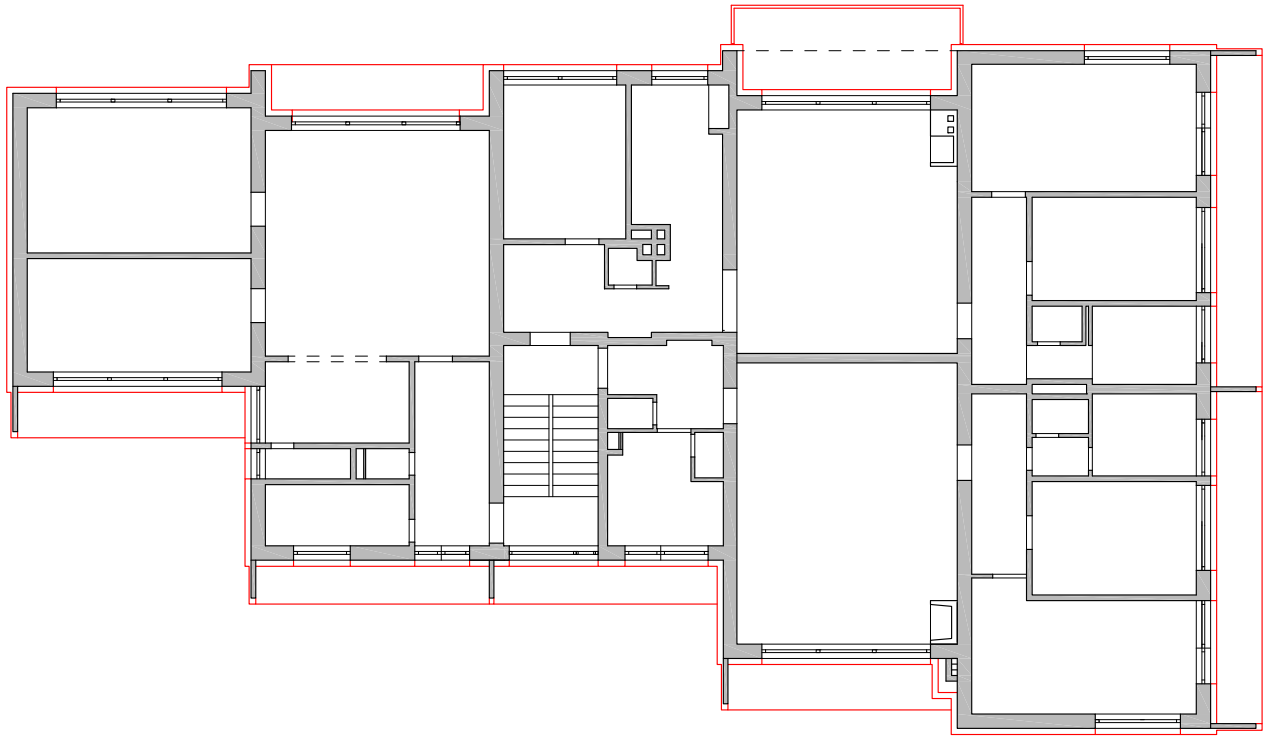

Novosvetská ulica v Bratislave sa s pomerne veľkým prevýšením od križovatky so Šulekovou ulicou mierne zatáča hore kopcom ako koniec koncov väčšina ulíc pod Slavínom. V okolí sú obľúbené miesta na rande ako Kochova záhrada, Horský park, cintorín pri Kozej bráne či Slavín s panoramatickým výhľadom na mesto. Aj bez týchto miest však majú okolité klukaté uličky pitoreskné zákutia, niekde ich prepájajú úzke terénne schody. Zástavbu tu v prevažnej väčšine tvoria ťažko prístupné eklektické vily z 19. storočia či vily alebo mestské vily z medzivojnových rokov a obdobia funkcionalizmu, pamiatkami sú aj viaceré záhrady. Pôvodný bytový dom tu postavili v polovici 70. rokov 20. storočia. Projekt sa datuje do roku 1969 a bol vypracovaný v Stavebnom podniku IPOS, hlavný inžinier projektu bol Ing. Bley¹. V tých rokoch sa rozbiehala hromadná bytová výstavba sídlisk, a ak sídliskové dispozície porovnáme s týmito bytmi, ide o luxusné riešenie bývania, vysoko nadštandardné aj na tú dobu. Dom sa nachádza v bezprostrednom dotyku s uličnou čiarou, okoloídúci ho môžu vnímať len cez uličnú fasádu. Prístup a vjazd autom do garáží v parteri vyžadujú zručné manévry aj za priaznivého ročného obdobia. Autori navrhli a zrealizovali výrazovo striedmu obnovu domu, podarilo sa im uchovať jeho identitu a pozdvihnúť kvalitu architektúry.

Úvaha o Novom svete

Nový svet sa hovorievalo objavenej Amerike, na ktorú odkazuje aj najvýznamnejšie dielo Antonína Dvořáka symfónia č. 9 e moll Z Nového sveta. Vzniklo počas skladateľovho pobytu v Spojených štátoch v roku 1893. Bytový dom na Novosvetskej nazvali autori takisto Nový svet. A nielen kvôli názvu ulice, ale má to hlbší dôvod a perspektívu. Odkazujú ním aj na ďalšie rozmery obnovy. Ak ich zovšeobecnieme, celá spoločnosť by tak mohla docieľiť vyššiu kvalitu prostredia. Lepšie stavby, čistejšie životné prostredie, efektívnejšie obydlia, skratka NOVÝ SVET. Ide o prenesený význam, poukazujú ním na to, ako by sme mali uvažovať, ako by sme sa mali komplexne stavať k životnému prostrediu v súvislosti so stavbou a s architektúrou. Ide o precedens, že NOVÝ SVET, čiže ten ekologickejší, je podstatou súčasnej architektúry a možno ju dosiahnuť takouto cestou – prostredníctvom revitalizovanej pôvodnej staršej architektúry.

Architektúra domu – samé superlatívy

Bytový dom je umiestnený na pozemku s rozlohou necelých deväť árov, čo je optimálna rozloha na výstavbu rodinného domu. Približne polovicu výmery pozemku zaberá zastavaná plocha domu. Dom disponuje architektúrou s príjemnou humánnou mierkou, pretože architekt pôvodného domu nestratil súdnosť, čo sa týka štvrte. Excelentne zapadá do vilového prostredia, keďže uskakovaním a priečnym nosným systémom imituje charakter radových rodinných domov. V dome je deväť bytov s veľkorysými troj- a štvorizbovými dispozíciami. Architekt pôvodného návrhu sa šalamúnsky vyrovnal s terénom tak, že posunul osadenie trojizbových bytov o pol podlažia. Kopíruje tak prudký terén, preto sú byty v severnejšej časti domu a vľavo od domového dvojramenného schodiska prístupné zo

schodiskových medzipodest. Treba povedať, že všetky byty majú priestranné dispozície, oddelenú dennú a nočnú zónu a odkazujú skôr na štandard bytov z obdobia funkcionalizmu než na normalizačné obdobie svojho vzniku. Všetky byty majú dve alebo až tri lodžie, garáž a v niektorých obývacích izbách je dokonca vstavaný kozub. Umiestnenie na svahu a poloha domu poskytujú bytom mimoriadny výhľad na panorámu mesta a zeleň.

Architekti najprv zrekonštruovali jeden väčší byt na druhom poschodí a až potom pristúpili k obnove celého domu. Alfou a omegou bolo dosiahnuť energetickú efektívnosť domu, pretože v zime boli v dome veľké úniky tepla a v lete sa zas byty veľmi prehrievali. No dom v pôvodnom stave bol po desaťročiach nedostatočnej údržby aj pomerne ošarpaný, takže cieľom bolo i zlepšiť jeho vzhľad. Zateplenie obvodového plášťa s použitím kvalitných materiálov, výmena zábradlí na lodžiách, obnova spoločných priestorov v interiéri domu a rozšírenie niekoľkých jestvujúcich lodží do záhrady, vďaka čomu vznikli priestranné terasy, zvýšili komfort bývania a v konečnom dôsledku aj hodnotu bytov. Autori sa sústredili na pôvodný charakter domu, jeho proporcie a materiály, preto zachovali štruktúrovanú brizolitovú omietku a svetlý kabrinčový obklad. Pôvodné zábradlia z trapézového plechu nahradili oceľovou pásovinou, čo opticky odľahčilo vzhľad domu a zlepšilo pohľady do zelene. Výnimkou je jediná zasklená lodžia nad vchodom do domu, ktorá má plnú stenu namiesto zábradlia a je novotvarom. Keďže byt je pomerne nízko nad terénom, obyvatelia bytu si ju dali spraviť z dôvodu bezpečnosti ešte dávnejšie pred rekonštrukciou. Obvodový plášť, teda fasády aj strechy domu, bol kompletne zateplený minerálnou vlnou rôznej hrúbky a variantov, vďaka čomu sa zachovali pôvodné proporcie lodží, hrúbky lodžiových dosiek aj vertikálnych deliacich stien medzi lodžiami. Zateplenie sa čiastočne objavuje aj na stropoch a stenách garáží a podzemného podlažia.

Príbeh s výsledkom alebo čo tomu predchádzalo

Autori nelutujú, no proces rekonštrukcie ich stál veľa úsilia. Dlhé a náročné diskusie so susedmi, vybavenie finančných prostriedkov zo Štátneho fondu rozvoja bývania, vypracovanie projektu. Výsledkom niekoľkoročného procesu bola v roku 2023 úspešne završená celková obnova domu, aj keď ostal jeden z nesplnených snov. Z ekonomických dôvodov sa nezrealizovala spoločná zelená terasa na streche domu. No výsledný efekt – úspora nákladov na kúrenie a chladenie – sa prejavil takmer okamžite.

Nedá mi, na margo urbanizmu

Na Slovensku sa stavia architektúra sama osebe. Prvoradá exhibícia, kompozícia, tvary bez ohľadu na okolie. Niekedy ide aj o veľmi kvalitnú architektúru, no bez kontextu. Aj územie štvrte pod Slavínom čoraz viac stráca svoj vilový charakter, intímny pôvab a okolie záhrad, do ktorého bolo ponorené. Nie je samo, aj Koliba či Kramáre ho už dávno stratili. Každá vila aj každá mestská

vila (nie realitný paškvil „vilodom“!) sú odrazu obostavané novou zástavbou, nadstavbami, prístavbami, vlastne megastavbami. Obyvatelia vilových štvrtí zažívali priestorový aj súkromný komfort v intimitě vlastných záhrad. Dôsledkom zahusťovacieho fenoménu je aj zvýšené množstvo áut. Voľakedy sa dalo týmito uličkami bezpečne túlať, posledné roky sú zapratané autami, po chodníkoch sa nedá prejsť ani jednotlivcovi, nieto matke s kočíkom. Peší radšej kráčajú po ceste. Kolóny áut na chodníkoch, zvýšená premávka, zvyšujúca sa hustota zástavby aj tam, kde to nie je náležité, nedodržený index zelene spôsobili, že to celé čoraz viac pripomína sídliskovú skrumáž. Kam zmizli urbanisti? Alebo sa práve tí realizujú v architektúre? Prečo mesto nebdelo nad kultivovaným a proporčným rozvojom tejto štvrte? Dôvody sú podnikateľského rázu – využiť pozemok do posledného centimetra. Nový majiteľ chcel minimálne bytovku (čo iné je rodinný dom s tromi bytmi, v ktorých nebyvajú rodinní príslušníci?), div nie mrakodrap. Škody, ktoré sa takto napáchali na prostredí, sú zrejme nekorigovateľné, ak teda máme k architektúre a stavebníctvu pristupovať v udržateľnom móde. A v takýchto podmienkach je osadená aj bytovka Nový svet, hoci pôvodne bola umiestnená vo vilovej štvrti.

Maximum v architektúre

Architekti Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj sa snažia vložiť do svojej architektúry maximum. Pri každej zákazke vstupujú do procesu naplno. Do svojich návrhov vkladajú celý svoj sortiment talentu, vedomostí, skúseností a energie. Veci doťahujú, svoju robotu neodflinkajú, ale snažia sa ju do posledného detailu dôsledne zrealizovať, čoho svedectvom je nakoniec aj výsledok na Novosvetskej. Po nekonečných peripetiách s projektom bytového domu a jeho parametrami, so zhadzovaním finančných prostriedkov, s jeho dôkladnou realizáciou a úspešnou siahodlhou komunikáciou so susedmi možno povedať, že výsledok za tú námahu stál. Autorom zostáva už len dať dokopy sociologickú štúdiu alebo si na tejto skúsenosti priam „založiť živnosť“.

Vo svete aj dnes fungujú architektonické ateliéry, ktoré na základe navrhovania robia vlastný výskum. Spomeňme Rema Koolhaasa a Reinier de Graafa a OMA, MVRDV, FOA a Farshid Moussavi či Petra Zumthora, ale sú aj mnohí iní a ich knihy sú žiadanou literatúrou nielen pre architektov. Slovenská architektúra, to sú v prvom rade obytný segment, v druhom rade administratívne budovy a v treťom rade obchodné centrá, sem-tam zasvieti lastovička v niečom inom, v nadstavenej škole, kultúrnom centre, rekonštrukcii. Ale možno je toto ďalší rozmer, ďalšia výzva pre slovenských architektov, že dozrel čas zúročiť nielen projekčné, ale aj iné skúsenosti a inak.

1 Informácia z poznámky k článku BACOVÁ, Andrea: Nový svet, Bratislava. ARCHITEKTI mikulaj & mikulajova Správny postoj k architektúre kolektívneho bývania. Projekt 3/2023 s. 47.

Názov	Rekonštrukcia bytového domu Nový svet
Miesto	Novosvetská 22, Bratislava
Projekt	2017
Dokončenie stavby	2023
Rozloha	1280 m²
Architektonický ateliér	ARCHITEKTI mikulaj & mikulajova
Autori	Andrea Ambrovičová, Juraj Mikulaj
Spolupráca	Jana Machalová, Jakub Hanták

V ústrety ľud'om

Komunitná kuchyňa v Gabčíkove

TEXT: IRENA DOROTJAKOVÁ
FOTO: NORO KNAP

Dizajnérka a dlhoročná pedagogička v Ústave interiéru a výstavníctva Veronika Kotradová viedla viacero zaujímavých participatívnych projektov doma aj v zahraničí. V rámci workshopu 1:1 znova po šiestich rokoch spolupracovali pod jej koordináciou na spoločnom projekte pedagógovia a študenti z Fakulty architektúry a dizajnu Slovenskej technickej univerzity v Bratislave a Bergen School of Architecture z Nórska. Projekt bol pôvodne orientovaný na bezdomovectvo, no po vypuknutí vojny na Ukrajine sa meritum veci zmenilo a zameralo na znevýhodnenú skupinu, ktorá ušla pred vojnou.

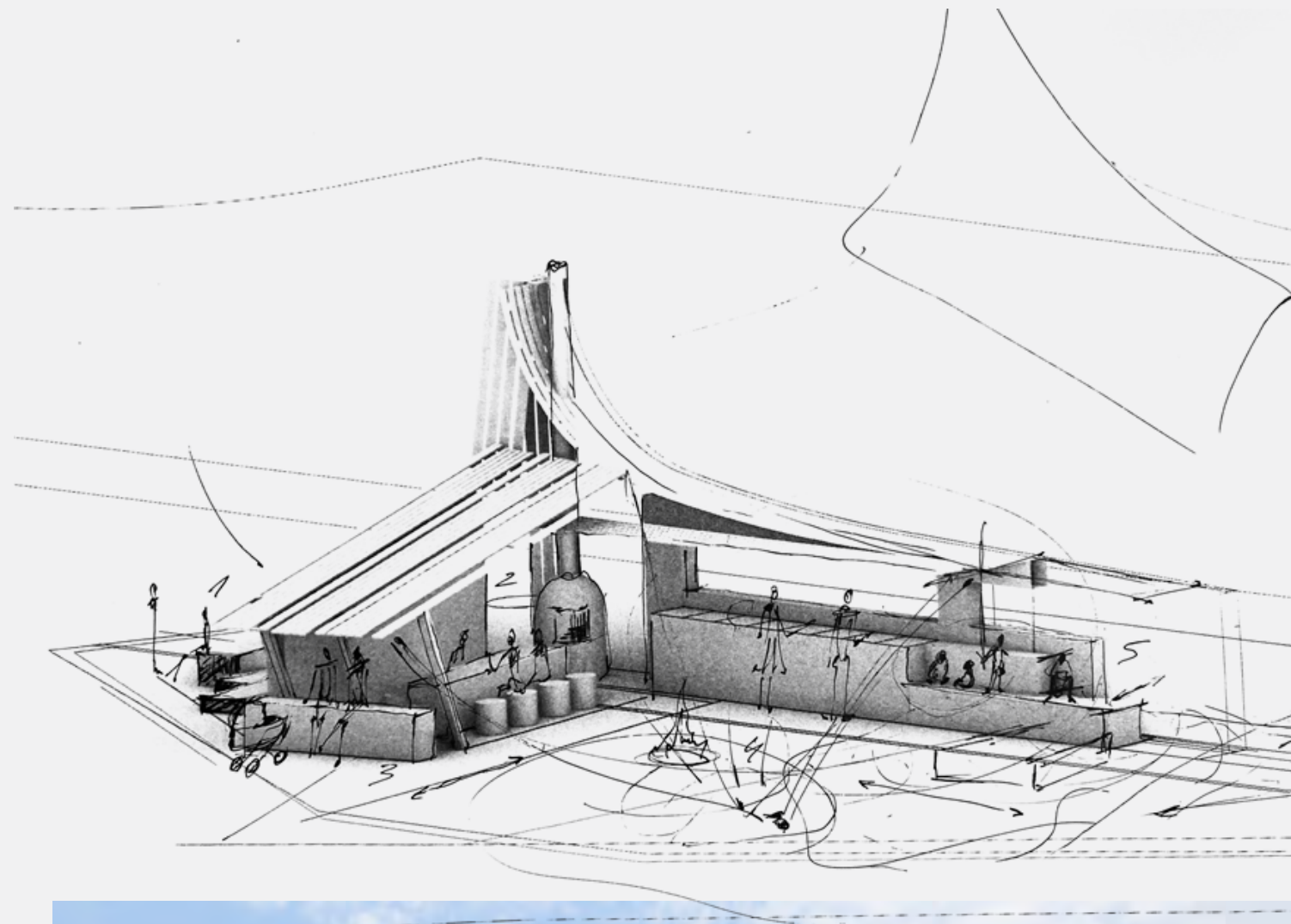

Migrácia patrí k vypuklým javom 21. storočia. Krajiny okrem vlastných záležitostí nevyhnutne musia reagovať na prílev nových ľudí – utečencov. Naliehavosť situácie nás stavia pred nové výzvy a je veľmi dôležité, ako a v čom týmto ľuďom pomôcť v životnej situácii. Rovnako treba docieľať, aby sa spolužitie s cudzincami nieslo v duchu vzájomného porozumenia a tolerancie.

Areál pôvodne účelového zariadenia bol postavený v 80. rokoch 20. storočia ako veľkokapacitné ubytovacie zariadenie kvôli výstavbe vodného diela Gabčíkovo a neskôr sa stalo účelovým zariadením STU. Dnes slúži utečencom a odídencom ako dočasné riešenie a prvé bezpečie. Jeho názov je Residence Park Gabčíkovo a v súčasnosti je v ňom ubytovaných vyše 900 odídencom z Ukrajiny, z toho je viac ako 300 detí. Okrem priestorov kantíny či foyerov nemali žiadne iné spoločné priestory, kde by mohli spoločne tráviť čas a stretávať sa. Z iniciatívy FAD STU a v rámci dlhodobého projektu Empatia v umení (EMIA), zameraného na marginalizované komunity, vznikla na voľnom priestranstve pred hlavnou budovou zariadenia stavba komunitnej kuchyne. Dlhodobý projekt EMIA bol podporený z grantov EPH a zo štátneho rozpočtu.

Vývoj projektu

Na podnet nórskeho partnera projektu prišla Veronika Kotradyová s nápadom vybudovať exteriérovú kuchyňu pre utečencov krátko po tom, ako do obnoveného gabčíkovského areálu vstúpil nový, súkromný majiteľ. Našťastie sa u neho táto iniciatíva stretla s pochopením a ústretovosťou. Hlavným cieľom aktérov bolo vytvoriť na priestranstve v areáli ľahký pavilón s rozmermi drobnej stavby do 25 m², na ktorú stačí ohlásenie. Mal pôsobiť príjemne a útulne aj vďaka stavebnému materiálu – drevu. Autori chceli docieľať, aby priam pozýval na posedenie, na kávičku či na pizzu so susedmi. Okrem združovania pri stolovaní mal slúžiť aj na kultúrne aktivity. Zámerom bolo prostredníctvom spoločného varenia a stolovania, čo sú v každej kultúre spájajúce prvky, pomôcť utečencom ukotviť sa na novom mieste, vybudovať si susedské vzťahy a ponúknuť priestor na rodinné aktivity. Keďže pobyty v dočasných ubytovacích zariadeniach často mávajú

dlhodobý charakter, je dôležité pomôcť navodiť utečencom pocit normálneho života. A k tomu prispieva komunitná kuchyňa.

Výber miesta na stavbu kuchyne vzišiel z konzultácií s riaditeľkou dočasného utečeneckého tábora, všetko ostatné už navrhli architekti. Na tomto projekte spolupracoval takmer identický tím pedagógov z FAD STU pod vedením Veroniky Kotradyovej ako v roku 2016 na pozorovateľni vtáctva Duna. K Lukášovi Šípovi, Martinovi Uhríkovi a Tiborovi Vargovi pribudol aj Dušan Kočík. Z Bergen School od Architecture participovali pod vedením Espena Folgera, Thorda Traena a Cecilie Anderson. Projekt s nóorskymi partnermi pripravovali hybridnou formou, keď z ateliéru v Bratislave cez teleporty komunikovali o návrhu s partnermi z Bergenu. Vybraný návrh sa potom projekčne dopracoval a pedagóg Lukáš Šíp ho spolu so študentom Romanom Gatyšom a v spolupráci so statikom prepracoval do 3D modelu. Na výrobe drevenej konštrukcie spolupracoval Peter Frečka z firmy Ligneo, Nitra. Zabezpečil smrekové BSH hranoly a vytvoril výrobnú dokumentáciu na opracovanie jednotlivých hranolov a vytvorenie presných spojov čapov, dlabov, preplátovaní CNC frézou tak, aby na stavbe bolo s ich spájaním čo najmenej práce. Celá stavba je založená na betónových blokoch a kotvená kovovými rektifikačnými skrutkami. Stenové panely a zariadenie sú takisto vyrobené zo smrekového stavebného reziva, skrácované a namontované priamo na mieste.

Koncept

Pavilón sa otvára do priestoru dvoma krídlami naproti vchodu do hlavnej budovy ubytovne a súčasne sa separuje od parkoviska stenou. Zvyšuje tak pocit bezpečia pri pobyte vnútri, čo bola počas procesu navrhovania pripomienka aj migračného úradu zodpovedného za utečencov, aj miestnych neziskových organizácií, ktoré v priestoroch zariadenia pomáhajú utečencom. Poskytuje varnú plochu s odkladacími nikami vo vertikálnych stenách stavby a veľký univerzálny stôl so zabudovanými lavicami, ktoré vyčnievajú aj mimo stavby a presahujú do širšieho verejného priestoru. Obľubujú ho aj starší ľudia, ktorí si sem chodia posediť. Jadro pavilónu tvorí pec na chlieb a pizzu na drevené palivo. Hoci obyvatelia majú k dispozícii

organizovanú teplú stravu, komunitná kuchyňa ponúka možnosť spoločne si navariť pri mimoriadnych príležitostiach. Veľký spoločný stôl symbolizuje centrum rodiny, okrem stolovania slúži na socializáciu, ale aj na akékoľvek iné aktivity – výtvarné krúžky, vzdelávanie a iné. Miesto tu má aj hojdacia sieť, ktorú pri akciách obľubujú deti.

Návrh realizovaný v praxi

Na stavbu prišlo z Nórska dvanásť študentov, prevažne prvákov a druhákov. Ich vedúci Tord Rosenberg Træen kedysi sám pracoval ako tesár, čo je pre architekta vždy veľká výhoda. Počas štúdia v Bergene trávili študenti veľa času manuálnymi prácami, a preto sú zručnejší a ovládajú aj prácu s rôznymi prístrojmi. Podobné letné školy síce nórski študenti nemajú každý rok, no na Slovensku boli už pred šiestimi rokmi. Veronika Kotradyová sa domnieva, že princíp tzv. „hands-on“ by sa mohol viac využívať aj na slovenských vysokých školách.

O dizajne aj o materiáli diskutovali pedagógovia, no najmä študenti. Kým na Slovensku je väčšina domov murovaná, v Nórsku je drevo stále hlavný konštrukčný materiál. Počas práce na prístrešku boli študenti aj v priamom kontakte s odídencami z Ukrajiny, najviac s deťmi, ktoré sa okolo nich hrali a stále im kladli nejaké otázky.

Po skončení letnej školy vstúpili do procesu aj profesionálne firmy, ktoré stavbu pavilónu dokončili, strechu oplechovali, namontovali odkvapy a hromozvod. Majitelia areálu dali zaviesť k stavbe vodu a elektrinu, takže kuchyňa je počas ohlásených podujatí funkčná.

Kuchyňa funguje, už niekoľkokrát sa v nej zorganizovalo spoločné stretnutie, počas ktorého sa piekla pizza a stretla sa nielen komunita odídencom, ale aj miestni obyvatelia Gabčíkova.

Takáto aktivita vždy prináša študentom cenné praktické skúsenosti nielen v tvorbe, ale aj v realizovaní stavby a tímovej komunikácii. Výsledok projektu zanechal konkrétnu stopu v podobe objektu na nejaký účel – komunitnej kuchyne. Hovorí sa, že architektúra je služba. A slovenskí a nórski študenti si takúto službu vyskúšali v praxi.

Projekt	Empatia v umení: Komunitná kuchyňa v zariadení pre utečencov v Gabčíkove	
Miesto	Dunajská 1346/79, Gabčíkovo	
Projekt	2021/2022	
Dokončenie stavby	leto 2022	
Autori	Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave:	Veronika Kotradyová (koordinátorka, kreatívna vedúca), Lukáš Šíp, Roman Gatyš, Dušan Kočík, Tibor Varga, Martin Uhrík, Tomáš Páris, Martin Mjartan, Daniela Dobešová, Mariana Vrábelová, Martina Froncová, Martin Magnus Suttner a Peter Frečka
	Bergen School of Architecture/BAS:	Espen Folgero, Tord Rosenberg Træen, Cecilie Andreson, Alessa Madi, Karen Hilde Horvei, Ghazal Amin –Moghaddam, Simon Storhaug Dahl, Maya Satisorn Hustad, Vida Trulsdotter Boogh, Mari Bergan, Tone Firing, Sofya Markova

Psychológ architektúry Michal Matloň

**Architektúra vplýva
na fyzické aj
psychické zdravie.
Pred architektmi
stojí veľká príležitosť
a ešte väčšia
zodpovednosť**

TEXT: KLÁRA GAJDOŠOVÁ
FOTO: ARCHÍV MICHAL MATLOŇ

Fasáda budovy, svetlo, ulica, ktorou denne prechádzame. Veda ukazuje, že architektúra a prostredie majú vplyv na zdravie človeka. Psychológ architektúry Michal Matloň upozorňuje na výzvy, ktoré architektov v blízkej budúcnosti čakajú a pred ktorými netreba zatvárať oči.

Ako ste sa dostali k psychológii architektúry?

Študoval som aplikovanú psychológiu. Nebola to klasická klinická psychológia, ale skôr odbor zameraný na to, ako využívať psychológiu v iných oblastiach, ako je napríklad manažment, HR, psychologický výskum a podobne. Po škole som pracoval v spoločnosti HB Reavis. V tom čase sa pod vedením nového riaditeľa zakladalo oddelenie user experience – používateľskej skúsenosti. V tomto oddelení boli spojení architekti, psychológovia, sociológovia, dátoví analytici a iní experti. Našou úlohou bolo zozbierať čo najviac poznatkov, ktoré boli vtedy dostupné, o tom, ako priestor vplýva na ľudí. Na to, ako sa cítia, správajú, ako premýšľajú. Potom sme poznatky pretavili do praktických odporúčaní a pomáhali ich aplikovať vo veľkých projektoch, na ktorých vtedy spoločnosť pracovala. V prvom rade sme ich využívali v architektúre a tvorbe verejných priestorov, no venovali sme sa aj internému vzdelávaniu architektov a konzultantom, ktorí navrhovali interiéry pracovných priestorov. Bol to môj prvý kontakt s touto témou. Psychológia architektúry sa začína popularizovať iba v posledných rokoch, vyučuje sa zatiaľ na niekoľkých vysokých školách na svete.

Teraz pôsobíte vo Viedni. Na čom v súčasnosti pracujete?

Pracujem vo firme theLivingCore, ktorú spoluzaložil profesor kognitívnych vied z viedenskej univerzity. Spoločnosť má širšie zameranie, konkrétne rieši, ako tvoriť organizácie a komunity, ktoré sú živé, ľudské, zmysluplné, inovatívne a priestor v nich hrá dôležitú úlohu. Nedávno sme pracovali s islandskými a dánskymi architektmi. Podarilo sa nám vyhrať architektonickú súťaž v Reykjavíku. Mesto malo prázdny pozemok, na ktorom chceli vybudovať veľmi ľudskú zelenú štvrť. Vytvorili sme koncept a spolu s architektmi sme sa snažili vniesť doň prvky ľudských potrieb na základe user experience premýšľania. Pri tvorbe štvrte sme sa zameriavali na to, kto má v nej žiť, aké budú potreby obyvateľov v budúcnosti, ako sa budú meniť v čase. Vnášali sme do konceptu prvky biofilického dizajnu.

Zameriavame sa aj na kancelárske projekty. Nedávno sme robili aj zlepšenia v dennom komunitnom centre pre ženy bez domova vo Viedni. Takže máme široký záber. V čase, keď som začal pôsobiť v theLivingCore, som sa na konferencii stretol s Nataliou Olszewskou, poľskou lekárkou a neurovedkyňou, ktorá sa začala zaoberať architektúrou. Študovala a dnes učí aj na univerzite v Benátkach, na ktorej je jeden z prvých študijných programov na svete, ktorý sa vyslovene venuje neurovede aplikovanej v architektúre. Podobný odbor sa dá študovať ešte v New Yorku, vo Veľkej Británii na univerzite Surrey a na technickej univerzite v Berlíne sa v tomto odbore dá vyštudovať doktorát. Spolu s Nataliou sme založili newsletter s názvom Venetian Letter, vydávame ho každý mesiac a píšeme v ňom práve o týchto témach. Robíme rozhovory s architektmi, ktorí už pracujú so psychológiou architektúry v praxi, alebo s výskumníkmi, ktorí poznatky získavajú či skúmajú. Snažíme sa rozširovať povedomie o tomto odbore, dostávať ho bližšie k architektom a dizajnérom,

oboznamovať ich s tým, prečo je dobré na psychológiu architektúry myslieť a ako poznatky z nej využívať v tvorbe.

Podme viac do hĺbky. O čom je psychológia architektúry a prečo je dôležité ju využívať?

Oficiálne sa dnes tento odbor volá environmentálna psychológia. Pod pojmom environmentálna však v tomto prípade nemáme na mysli ochranu životného prostredia, ale všeobecne svoje prostredie, teda všetko, čo človeka obklopuje a vplýva naňho. Je to oblasť, ktorou sa začali výskumníci intenzívnejšie zaoberať v 70. až 80. rokoch minulého storočia. Jednu z prvých štúdií robil Roger Ulrich. Skúmala sa istá nemocnica v Pensylvánii, v ktorej sa pacienti zotavovali po operácii žľazníka. Zotavovali sa pod dohľadom toho istého personálu, na rovnakom oddelení, iba boli rozdelení do dvoch miestností, ktoré boli hneď vedľa seba. Rozdiel medzi týmito dvoma miestnosťami bol v tom, že v jednej z nich mali pacienti výhľad na park, ktorý bol pri nemocnici, a v druhej pacienti z okien videli fasádu nemocničnej budovy. Výskumníci zbierali dáta sedem rokov a potom ich porovnávali. Zistili, že pacienti, ktorí sa liečili v miestnosti s výhľadom na prírodu, sa zotavili priemerne o deň rýchlejšie, čo predstavovalo signifikantné skrátenie liečebného procesu. Zároveň sa prišlo na to, že títo pacienti potrebovali menej liekov proti bolesti, a zaznamenalo sa aj menej sťažností z ich strany. Výsledky štúdie naznačujú, aký silný vplyv môže mať na nás priestor. Môže vyslovne ovplyvniť naše zdravie.

Štúdie na túto tému postupne pribúdali, ale najviac sa tento odbor začal rozvíjať len posledných desať-pätnásť rokov. Je to i preto, lebo sa rozvíja aj neuroveda. Skúmanie závisí od rôznych zobrazovacích metód mozgu, ktoré máme k dispozícii, napríklad magnetické rezonancie, EEG a podobne. Aj vďaka týmto nástrojom, ale napríklad aj inteligentným hodinkám a senzorom, ktoré v dnešných časoch už pomerne presne dokážu merať rôzne funkcie, vieme zisťovať omnoho viac o tom, ako prostredie v reálnom čase vplýva na ľudí. V poslednom období začali vznikať aj rôzne inštitúcie. Jednou z hlavných je ANFA – Akadémia pre neurovedu v architektúre, ktorá združuje výskumníkov a každoročne organizuje konferencie. Vzniká aj čoraz viac architektonických štúdií, ktoré využívajú poznatky neurovedy a psychológie v praxi. Vo svojom newsletteri sme mali nedávno rozhovor s kanadským architektom, ktorý sa volá Tye Farrow a venuje sa prevažne návrhom nemocníc a škôl, pričom už aktívne využíva poznatky neurovedy. V rámci niektorých veľkých architektonických štúdií vznikajú celé výskumné oddelenia, ktoré sa venujú práve uplatneniu princípov psychológie architektúry v konkrétnych projektoch alebo vlastnému výskumu. Napríklad architektka Upali Nanda z HKS Architects v Amerike alebo dánske architektky Marie Hesseldahl a My Lunsjö, ktoré pracovali na návrhu sídla olympijského výboru. Hoci sa povedomie o psychológii a neurovede v architektúre začína rozbiehať, stále jestvuje veľká priepasť medzi samotnými poznatkami a ich využitím.

Aj to je jeden z dôvodov, prečo svoju rolu vidím práve v pomoci architektom aplikovať nové poznatky do praxe. Prví architekti sa už

o ne zaujímajú aj u nás na Slovensku. Stretol som niekoľko pedagógov z STU v Bratislave, v spolupráci s ktorými vznikajú prvé prednášky. Psychológia architektúry je veľmi dôležitá oblasť, pretože ukazuje, že priestor vie ovplyvniť, ako sa človek cíti, ako sa správa, ako premýšľa.

Hoci ide o mladý odbor, fakt, že sa rozvíja práve v posledných rokoch, je asi logický. Ľudia kedysi žili späť s prírodou. Dnes, naopak, žijeme v hektických, rýchlych časoch, sťahujeme sa do miest, budovy sú čoraz vyššie a pozornosť sa zameriava aj na duševné zdravie, ktoré s tým súvisí. Stoja za rozvojom psychológie architektúry aj tieto faktory?

Myslím si, že máte pravdu. Čoraz viac ľudí sa sťahuje do miest, odhaduje sa, že do roka 2050 bude bývať v mestách sedemdesiat percent ľudí, čo je obrovská zmena oproti minulosti. Ešte pred dvesto-tristo rokmi sa väčšina ľudí venovala poľnohospodárstvu, spojenie s prírodou bolo veľmi intenzívne a nie je to tak dávno. S vývojom a osídlením miest sme sa do veľkej miery od prírody vzdialili, zároveň sme v mestách začali tvoriť prostredie, ktoré nebolo vždy pre človeka dobré. Mestá sme stavali skôr pre autá a ekonomický rast než pre človeka. Z architektúry sa rokmi vytratilo veľa prvkov biofilického dizajnu, dnes sa začína ukazovať, že to má negatívny vplyv na psychiku aj na zdravie ľudí.

Čo je biofilický dizajn?

Najskôr išlo o hypotézu, ktorá vznikla v 70. rokoch minulého storočia. V počiatočoch to bola filozofická úvaha o tom, že človek je svojou históriou a evolučným vývojom spätý s prírodou, že z prírody vzišiel. Zároveň vieme, že ľudia sa v prírode cítia dobre a radi do nej chodia. Hypotéza predpokladala, že keď sa človek bude vystavovať kontaktu s prírodou, bude to mať naňho pozitívny vplyv. S rastom záujmu o tému vplyvu prostredia na človeka sa začalo objavovať viac štúdií. Z poznatkov, ktoré doposiaľ máme, vyplýva, že príroda pre nás môže mať skutočne veľa benefitov. V rámci princípov biofilického dizajnu sa ukazuje, že vnášanie prírody aj rôznych abstraktných prírodných kvalít, elementov, prvkov či vlastností do priestoru, či už je to interiér, architektúra, alebo verejný priestor, môže mať na človeka výrazný pozitívny efekt. Biofilický dizajn pomáha znižovať stres, navodzuje pocit upokojenia a znižuje fyziologickú stresovú reakciu organizmu, ktorá je práve u ľudí žijúcich v mestách vysoká. Ďalej dokáže zlepšovať naše kognitívne schopnosti, teda zlepšuje pozornosť, pamäť či kreativitu. A v neposlednom rade biofilický dizajn dokáže zlepšovať náladu a ľudia ho preferujú. To znamená, že priestory alebo architektúru, ktoré sú navrhnuté na základe biofilického dizajnu, ľudia vnímajú ako krajšie, cítia sa v nich lepšie.

Čo si máme pod princípmi biofilického dizajnu predstaviť v praxi?

V súčasnosti existuje pätnásť princípov biofilického dizajnu a každý z nich môžeme aplikovať v praxi rôznymi spôsobmi. Spomeniem len niektoré z hlavných kategórií. Vieme, že prírodu môžeme vnášať do priestoru doslovne, to je pomerne populárne. Ľudia chcú viac

stromov pri svojich obydliach, viac rastlín v bytoch, intuitívne nás to k nim ťahá. Samozrejme, príroda sa dá vnášať do priestorov aj inými spôsobmi, napríklad použitím prírodných materiálov. Čoraz častejšie sa objavujú výskumy o dreve a jeho vplyve na ľudskú psychiku. Je vhodné, keď sa drevo v priestore použije vo svojej najprirrodzenejšej forme, keď vidieť jeho štruktúru, keď sa ho vieme dotknúť či zacítíme jeho vôňu a zapojíme tak viacero ľudských zmyslov. Biofilické princípy sa dajú uplatniť aj prostredníctvom vody a využitia vodných prvkov v domovoch, voda má pozitívne benefity pre náš život. Ďalšie využitie biofilického dizajnu sa týka toho, ako svetíme, konkrétne ide o cirkadiálne svietenie, ktoré je založené na využití osvetlenia v súlade s ľudským biorytmom. V súčasnosti sa živo diskutuje o negatívnych účinkoch modrého svetla na spánok a naše zdravie, zvlášť keď sa mu vystavujeme večer. Pri cirkadiálnom svietení sa pracuje so svetelnou farbou, ale aj so smerom, odkiaľ svetlo prichádza. V rámci biofilického dizajnu sa však hráme aj s nepriamym svetlom, ktoré všeobecne ľudia vnímajú príjemnejšie. No v biofilickom dizajne pracujeme aj s abstraktnejšími konceptmi, ako je napríklad fraktálová geometria. Je založená na tom, že ten istý tvar sa opakuje na viacerých mierkach. Dobrým príkladom je strom, ktorý sa nám na prvý pohľad zdá vizuálne veľmi zložitý, ale keď sa naň pozrieme bližšie, opakuje sa rovnaký princíp štruktúry či rozvetvovania. Môžeme to vidieť napríklad na veľkom konári, z ktorého vychádzajú podobné konáriky, z nich zase listy, ktorých štruktúra sa rovnako opakuje. Fraktálovú geometriu vidíme aj na ornamentoch v umení alebo v staršej architektúre. Je to jeden z prvkov, ktoré sme v súčasnej architektúre prestali používať a potrebujeme sa k nemu vrátiť. Detail, ornament, symetria v priestore môžu mať pozitívne účinky na náš mozog.

Prečo je to tak?

Ako ľudstvo sme sa milióny rokov vyvíjali v prírode, naše telo je otesané prírodou a evolučným procesom. V ľudskom tele počas vývoja prebiehali rôzne náhodné zmeny, genetické mutácie, ktoré viedli k zmeneným vlastnostiam nášho tela. Vlastnosti, ktoré nám pomáhali prežiť v prostredí, zotrvali a posúvali sa na ďalšie generácie. Vyvinuli sme sa na tvora – človeka, ktorý bol veľmi dobre prispôbený na prežitie, pohyb a pobyt v určitom prostredí. Napríklad evoluční biológovia ho volajú prostredie evolučnej adaptácie, ľudovo by sme mohli povedať, že je to naše prirodzené prostredie.

Napriek tomu, že ľudský mozog je veľmi flexibilný a dokázal sa prispôsobiť mestskému životu, stále je optimalizovaný na to, aby sa vedel orientovať, pohybovať vo svojom prirodzenom prostredí a dobre ho využívať. Čo sme mu spravili prechodom do miest? Vytrhli sme ho z prostredia, na ktoré bol náš mozog optimalizovaný a prispôbený, a dali sme ho do iného prostredia, ktoré porušuje mnohé charakteristiky, ktoré náš mozog dokáže ľahko spracovať. Tak sa zvyšuje potreba a tlak na výkon mozgu, ktorý musí vynaložiť veľké úsilie na to, aby pochopil mestské prostredie a vedel sa v ňom orientovať. Najmä vtedy, keď mestské prostredie nie je postavené na základe princípov biofilického dizajnu alebo

Aby bolo pre človeka prostredie zdravé, malo by využívať prvky biofilického dizajnu. foto: Kevin Young on Unsplash

na základe poznatkov, ktoré máme zo psychológie a z neurovedy architektúry. Ľudský mozog sa v súčasnosti musí oveľa viac namáhať, aby dokázal fungovať v mestách, napríklad preto, aby vyfiltroval vnemy, ktoré preňho nie sú relevantné. Také vnemy sú napríklad hluk alebo vizuálny smog. Mozog pracuje na vyšší výkon aj preto, lebo potrebuje aktívne porozumieť, ktoré miesta v prostredí sú bezpečné a nebezpečné, kadiaľ sa môžeme pohybovať a kde sú potenciálne hrozby.

Zároveň vieme, že stresová reakcia organizmu je reakcia na zvýšené požiadavky, záťaž a je reakciou na vnímanú hrozbu. Práve záťaž a hrozby sú niečo, čo sme si do mestského prostredia nevedomky začali ťahať. Ocitáme sa v dobe, keď obrovské množstvo ľudí žije v mestách a ešte viac ich tam bude žiť v budúcnosti. No mestá sme si navrhli tak, že na nás vytvárajú tlak, zaťažujú nás a predstavujú hrozby, ktoré sme v prírode nemali. Navyše, výsledkom spoločenského vývoja posledných desaťročí je veľká kríza duševného zdravia a civilizačných chorôb.

Až teraz začíname zisťovať, že tie veci spolu súvisia, a preto je extrémne dôležité, aby sme v architektúre a urbanizme začali používať tie poznatky, ktoré nám prináša psychológia a neuroveda. Krízu mentálneho a duševného zdravia vieme riešiť aj prostredníctvom prostredia. Hoci predstavuje len jeden z komponentov, ktoré treba riešiť, je zásadné. A to vkladá dnešným i budúcim architektom do rúk veľkú príležitosť, ale aj obrovskú zodpovednosť.

Budme konkrétni.

V praxi sa súčasní architekti zamýšľajú skôr nad tým, či sú návrhy na nejakej základnej úrovni funkčné, či sú estetické alebo zapadajú do kontextu. Dlhodobý vplyv diel na ľudí je v úzadí. Pekne to povedala americká kritička architektúry z Harvardu Sarah Williams Goldhagen. Neutrálny priestor neexistuje. Každý priestor a jeho prvky na nás budú mať buď pozitívny, alebo negatívny vplyv, čo sa týka cieľa, ktorý máme. Buď priestor stres zvyšuje, alebo znižuje a to je niečo, čo dnes vieme zmerať. Napríklad výskumníčka Cleo Valentine z Cambridgea vyložene skúma, ako chronický stres spôsobený prostredím, ktoré nie je navrhnuté na základe biofilických princípov, vytvára zápal v mozgu. A dnes už vieme, že zápal mozgu sa spája s rôznymi mentálnymi ochoreniami, ako sú depresia,

úzkosť či schizofrénia. Aj preto majú architekti a dizajnéri v rukách veľkú zodpovednosť.

Ako sme na tom s využitím neurovedy a biofilického dizajnu v architektúre na Slovensku a ako vo svete? U nás ľudia ešte stále pomerne často vyhľadávajú a obľubujú aj vidiecke prostredie. Ľudia na dedinách majú k prírode bližšie.

Dalo by sa povedať, že celý svet je na tom viac-menej podobne. Je to aj z toho dôvodu, že oblasť psychológie architektúry je v architektonickej praxi mladá. Poznatky neurovedy a psychológie sa objavujú v architektonickej praxi skôr v Dánsku, Holandsku, v USA či v Kanade, k nám to možno príde o niekoľko rokov neskôr, ale to teraz hovorím o veľmi malom rozdiely. Nevieť o tom, že by na Slovensku boli vyslovene fungujúce architektonické štúdiá, zamerané na prácu so psychológiou architektúry. Skôr vnímam, že poznatky sa na Slovensku aplikujú izolovane. Vidíme to napríklad v téme zelene, čo je výborné, pretože to je prvý krok. No ak sa bavíme o biofilii, tá zasahuje omnoho hlbšie. Na Slovensku sa niektoré poznatky z vedy hlásia k slovu prostredníctvom kancelárskeho dizajnu. Zamestnávateľov čoraz viac zaujíma to, ako sa ich zamestnanci na pracovisku cítia, aký majú výkon, čo by im pomohlo, aby sa nevyčerпали a neodchádzali.

Čo sa týka vidieckeho života, áno, je skvelé, že ľudia majú do prírody v podstate na skok. Ale aj v Bratislave sa vieme do prírody jednoducho dostať, čo je výborné. No ukazuje sa, že ľudia v západných krajinách, medzi ktoré radíme aj Slovensko, trávajú až deväťdesiat percent času vnútri. Vtedy je dizajn interiéru absolútne kľúčový faktor, ktorý ich ovplyvňuje.

Aj na Slovensku, aj v iných krajinách sveta sa psychológia architektúry len začína pretavovať do praxe. Nie je neskoro na to, aby slovenskí architekti v tejto oblasti prerazili. Je to téma budúcnosti, v ktorej, keby chceli, môžu byť prvými priekopníkmi vo svete.

Do akej miery sú pre ľudí problémové vysoké budovy v mestách? Predpokladám, že sa neprestanú stavať.

Asi nie, to by sa musela vymeniť generácia developerských friem, čo chvíľu potrvá.

Historické stavby majú v sebe zakomponovaných veľa princípov biofilického dizajnu. foto: Assisi, Italy, Achim Ruhnu on Unsplash

Niektorí ľudia preferujú bývať v takých budovách, či už preto, lebo v podobných vyrastali a sú im známe, alebo sú jednoducho radi vo výške, páči sa im výhľad. A to je v poriadku. Otázka znie, čo je širší dôsledok toho, že výškové budovy staviame? Vysoké budovy by som prirovnal k autám. Podobne ako veľa ľudí preferuje jazdiť autom, ak v spoločnosti diskutujeme o využití áut, premávke, emisiách, zamýšľame sa nad vecou z globálneho hľadiska s dôrazom na vplyv na väčšinu. Pár výškových budov mesto nepokazí, ale ak je ich veľa a denne okolo nich prejdú desaťtisíce ľudí, predstavujú typologicky výrazné prostredie s výrazným vplyvom. Takou štvrtou sú napríklad bratislavské Nivy. Výškové budovy účinkujú na samotnú ulicu. Znižujú množstvo svetla, ktoré ľudia potrebujú na prežitie. Takisto zhoršujú orientáciu, ako môžeme pozorovať napríklad vo veľkomestách, akým je New York. Pre vysoké budovy strácame výhľad na prírodné alebo iné orientačné body, čo v nás môže umocňovať pocit stratenosti. A v neposlednom rade má takéto prostredie negatívny vplyv na budovanie komunitných vzťahov. Veľké developmenty so sebou nesú veľké nevýhody v rámci spoločenského života, zvlášť keď sa do nich nasťahuje veľké množstvo ľudí v krátkom čase. Takéto prostredie podvedome vplyva aj na pocit bezpečia. Všeobecne vieme, že na ulici, ktorú vnímame ako bezpečnú, sa radi zdržiavajú ľudia. Obyvatelia trávia čas vyzeraním z okien, na balkónoch, v kaviarňach alebo rozhovormi na ulici. To sú znaky, ktoré zvyšujú bezpečnosť ulice. Ak vytvoríme prostredie, v ktorom sa ľudia nebudú cítiť dobre, budú sa cítiť stratení, budú vystavení hustej premávke, bezpečnosť ulice sa môže znížiť aj v objektívnej realite.

Zaujímavosťou, ktorú prináša život vo vysokých budovách a ktorá je ešte málo preskúmaná, je vplyv výšky na správanie človeka. Vzniklo už niekoľko štúdií, ktoré skúmajú, ako a či sa mení rozhodovanie ľudí, ktorí bývajú na vyššom poschodí, po tom, čo trávili čas obdivovaním výhľadu. Jedna štúdia naznačuje, že ľudia žijúci vo výške sa môžu rozhodovať riskantnejšie, lebo majú väčší pocit moci, keď sa nachádzajú na vyššom poschodí. A tu narážame aj na istý kultúrny kontext. Žiť vo vysokej budove alebo mať drahé veľké auto býva v určitých kultúrach vecou prestíže, lenže otázka znie, aký vplyv má prestíž jednotlivca na širšiu komunitu.

K tej prestíži určite patrí aj pretrvávajúci trend posledných rokov – minimalizmus. Aký vplyv má na človeka z hľadiska vedy?

Myslím, že je to trend, ktorý bude časom ustupovať. Jednak preto, lebo trendy sa menia, ale aj pre poznatky z psychológie architektúry, ktoré už máme. Nieкто môže minimalistické prostredie výrazne preferovať, a ak takému človeku navrhujeme napríklad interiér, samozrejme, že budeme na jeho potreby prihliadať. Niektoré výskumy však zistili, že naše vedomé preferencie sa môžu líšiť od skutočných reakcií nášho tela. Napríklad ak chceme žiť v minimalistickom interiéri, pretože sa to teraz nosí, videli sme pekné fotografie na Instagrame, videli sme, že bohatí, úspešní ľudia bývajú v podobných minimalistických priestoroch, vzhliadame k dizajnovým výrobkom, ktoré sú vysoko cenené, vo chvíli, keď by sme sa v takom priestore ocitli a nieкто by meral našu stresovú reakciu, mohol by zistiť, že v takom

priestore sme v skutočnosti vystresovanejší. Je dôležité, aby sa ľudia naučili, a v tom im môžu pomôcť aj architekti, dostať cez vrstvu toho, čo si myslíme, že by sa nám mohlo páčiť často na základe módy, kultúry či médií, a dostať sa k tomu, aké sú v skutočnosti naše potreby. Správna otázka teda nie je, či sa mi páči minimalizmus, ale aké sú kvality, ktoré si na minimalizme cením a prečo. A odpovede, ktoré na takto položenú otázku získame, sú tie, ktoré by sme mali pretaviť do dizajnu postaveného na biofilických princípoch. Len zdôrazňujem, že aj biofilický dizajn vie byť vizuálne jednoduchý.

Vo všeobecnosti nám však poznatky z psychológie naznačujú, že minimalistický dizajn nie je ideálny. Keď sa pozrieme na návrh fasády budov, akými sú divadlá, nemocnice, školy či obchody, slúžia veľkému množstvu ľudí, ktorí okolo nich prechádzajú. Nenachádzame v nich prvky biofilie, nie je na nich veľa prírodných materiálov, ornamentov, oblých tvarov, detailov ani prvkov prírodnej geometrie. Na organizmus budú pravdepodobne vplyvať skôr stresujúce, práve preto by sme mali od minimalizmu vo verejnom priestore skôr ustupovať.

Budem trochu konšpirovať, ale pripadá mi, že ľudia túžia skôr po čistote, pokoji a poriadku než po samotnom minimalizme.

Áno, vždy sa treba pýtať, aká je reálna potreba alebo túžba, ktoré sa za preferenciou konkrétneho štýlu skrývajú. Je to niečo, čo by mali aj architekti s klientmi skúmať hlbšie. Čo sa týka poriadku, niektorí ľudia si myslia, že biofilický dizajn nevyhnutne povedie k vizuálne zložitejším priestorom, ale nie je to tak. Vieme, že vizuálna zložitosť, ktorú tvorí príroda, sa líši od tej, ktorú tvorí človek. Keď sa pozrieme na vizuálny smog v mestách a premávku áut, bude to na nás pôsobiť skôr stresujúco. Ide o veľké množstvo stimulov, ktoré za sebou nemajú pochopiteľnú štruktúru, organizáciu a poriadok. Ale keď má vizuálna komplexnosť za sebou štruktúru a poriadok, podobne ako je to v prírode napríklad pri stromoch, ktoré sú vizuálne bohaté a predstavujú na prvý pohľad komplikované stimuly, náš mozog ich tak nevníma.

Práve štruktúra je skratka, ktorá pomáha mozgu objekt identifikovať, že okej, tento tvar je symetrický, preto teraz nemusím vynakladať toľko úsilia, aby som ho pochopil celý. Stačí mi pochopiť len polovicu a vnímané dáta si vynásobím aj na druhú polovicu daného objektu. Keď sa pozerám na strom, nemusím riešiť, kde je peň, vetva, listy, je to niečo, čo poznám. Takisto, keď sa pozriem na štruktúru dreva, intuitívne ho poznám. Keď sa v architektúre správne použije biofilický dizajn, tak aj napriek tomu, že priestor alebo fasáda môžu vyzeráť na prvý pohľad zložitejšie, štruktúrovanejšie, ak majú za sebou organizáciu, mozog to nezaťažá tak ako jednoduchá fasáda alebo jednoduchý priestor.

Funguje to asi aj v historických budovách a historických centrách miest, ktoré ľudia prirodzene označujú za krásne. Vyhľadávajú ich a obdivujú.

Dala by sa v tom nájsť spojitosť. Keď sa pozrieme na historické stavby, majú v sebe často zakomponovaných veľa princípov

biofilického dizajnu. Typické fasády historických budov využívajú jasné ohraničenie, detaily, symetriu aj organizovanú komplexnosť. Detaily sú zrejmé z viacerých úrovní mierky. To znamená, že človek sa dokáže očami zamerať na určitý detail, vidí ho, vníma ho, často sa ho dokáže aj chytiť, zároveň sú prítomné aj väčšie detaily. Iné je to pri minimalistických budovách, tie majú často krivky či detaily len vo veľmi širokej mierke, teda z pohľadu, ktorý by sme mohli vidieť napríklad z vrtuľníka. Pre človeka, ktorý okolo takej budovy prechádza, to nemá zmysel.

Spomínali ste, že ľudia trávia deväťdesiat percent času vnútri. Ako môžeme využiť biofilický dizajn v interiéri?

Treba siahť po oblých tvaroch a krivkách, či už pri výbere nábytku, svietidiel, alebo napríklad aj vzorov na textilách. Poznatky z neurovedy a zo psychológie architektúry naznačujú, že oblé tvary pôsobia priaznivejšie a menej stresujúco než ostré hrany. V interiéri treba využívať prírodné materiály ako drevo, kameň či korok. Ak siahame po materiáloch, ktoré nie sú prírodné, mali by mať určitú štruktúru. Napríklad namiesto hladkej a lesklej omietky môžeme zvoliť takú, ktorá bude mať rozdielnu hrúbku, bude štruktúrovaná, nedokonalá, čím docielime, že materiál bude mať charakteristiky prírodného materiálu.

Dôležité je osvetlenie. Ľudia potrebujú iné svietenie cez deň a iné večer. Cez deň je akceptovateľnejšie studené svetlo, ktoré prichádza zhora, večer potrebujeme používať svetlo, ktoré sa nenachádza v modrom spektre. Na večer je vhodné teplé svetlo, ktoré má omnoho menšiu intenzitu, ideálne je, ak prichádza z úrovne očí alebo spod nej, rozhodne nie zhora. Často opomínanou vecou v interiéri je využitie vodných prvkov, bývajú drahé a náročné na údržbu, no je na zváženie, či do nich z dlhodobého hľadiska neinvestovať. Môžu nám pomôcť vytvoriť

zdravšie prostredie. V rámci interiérových doplnkov treba myslieť na využitie symetrie, prírodnej geometrie, keď napríklad vyberáme obrazy alebo dekorácie. Veľmi zaujímavé je aj využitie nerytmických senzorických stimulov. Ide o taký stimul, ktorý nemá jasný rytmus, v podstate je to ťažko predpovedateľný organický pohyb. Ak máme v interiéri priestor, kde môže vzniknúť príván, je vhodné umiestniť doň nejakú tkaninu, napríklad záclonu či závesy. Tým vytvoríme nerytmický senzorický stimul. Alebo ak máme v priestore vodu a prechádza cez ňu svetlo, voda vytvorí napríklad na strope alebo na stene jemné pohyblivé odrazy vody, na ktoré sa všeobecne ľudia radi pozerajú.

Aké najväčšie chyby sa z pohľadu psychológie objavujú v súčasnej architektúre?

Prvá hlavná chyba, ktorá sa týka aj urbanizmu, je, že keď robíme návrh, často nepremýšľame o tom, aký efekt bude mať na ľudí, ako zmení ich správanie, citenie, premýšľanie. Dôraz sa kladie na funkčnosť. Je to prirodzené, pretože doteraz architekti tieto poznatky nemali. Ak nenavrhujeme priestor na princípoch biofilického dizajnu, znižujeme pravdepodobnosť, že priestor alebo budova ovplyvnia ľudí pozitívnym spôsobom, a zvyšujeme pravdepodobnosť, že budú mať na ľudí negatívny vplyv. Vždy keď vytvoríme fasádu, ktorá nemá biofilické prvky, nevyužíva symetriu, detail, fraktálovú geometriu ani na nej nie sú prítomné prírodné materiály, zvyšujeme pravdepodobnosť, že fasáda dá ľudskému telu impulz, na základe ktorého telo spustí stresovú reakciu. Ak sa bavíme o jednej fasáde jednej budovy, okolo ktorej človek minútu prechádza, samozrejme, že jeden impulz fasády nebude taký veľký. Keď si však uvedomíme, že človek, ktorý býva v meste, ich vidí za deň stovky, každá z tých fasád bude mať naňho vplyv. Keď sa to spočíta, vyjde nám nepríjemný výsledok negatívneho vplyvu na psychické a fyzické zdravie. Ďalšia chyba je, že do procesu tvorby ešte vždy málo zapájame konkrétne skupiny ľudí, ktorí

budú daný priestor využívať. Hoci do architektúry to už preniklo, stále to nie je dostatočné. V ideálnych podmienkach by sa mal po šiestich mesiacoch robiť výskum na obyvateľoch a používateľoch stavby, vďaka ktorému by sa zistilo, čo sa urobilo dobre a kde je priestor na zlepšenie. Vnímam, že mnoho architektov sa môže cítiť oklieštené kultúrou samotného povolania, ešte vždy veľmi zameraného na jednotlivca, ktorý stavby navrhuje, a na to, ako sa jeho diela posudzujú. V architektúre chýba všeobecná kultúra del'by o skúsenosti či prepojenie architektúry s inými odborníkmi. Pomohlo by, keby sa aj v školách architekti učili viac o človeku. Bude to asi otázka priorit, už teraz je štúdium architektúry náročné.

Ako vidíte budúcnosť psychológie architektúry?

Budúcnosť, ktorú by som si predstavoval, a myslím, že to tak aj bude, je taká, že bude možné tento odbor študovať na viacerých školách. Takisto si myslím, že sa o psychológii architektúry bude oveľa viac hovoriť. Časom, dúfam, bude bežné, že pri návrhu diel budú spolupracovať psychológovia a architekti ako tím. Môžu vzniknúť nové developerské firmy, ktoré prerazia na trh a pomôžu tomu, aby sa využitie psychológie architektúry stalo štandardom. Verím tomu, že keď developer kúpi pozemok, medzi týmto momentom a momentom zadania pre architektov neprebehne len to, že sa prežú tabuľky územného plánu a technických noriem, ale prebehne výskumno-strategický proces, ktorý pomôže uchopiť potenciál miesta v celom jeho kontexte. Do zadania pre architektov sa budú vkladať prvky, ktoré dnes čerpáme z poznatkov z neurovedy a zo psychológie architektúry. Toto je niečo, čo by sa ideálne mohlo stať. A aj malo. Dúfam, že architektúra a mestá sa začnú stavať vedome a pre ľudí. Že sa bude prihliadať na vplyv prostredia na obyvateľov ako na dôležitý faktor a vo výsledku bude vplyv života v mestách na ľudí pozitívnejší. Ide o dlhý proces zmeny a treba začať teraz.

Regenerácia v Modre

TEXT: IRENA DOROTJAKOVÁ
FOTO: MARTIN FRIČ (MENOVEC SPOLUAUTORA)

Miesto pre dve generácie

Okolo maličkého čapatého domčeka na Hrnčiarskej v Modre som roky sporadicky chodievala, najčastejšie k automechanikovi, solídnemu pánovi, do domu kúsok za rohom. Domček tvorilo tak trochu strašidelné, rozpadajúce sa torzo, pri ktorom akoby sa zastavil čas. Nachádzal sa blízko synagógy, na historickom území mestečka, na hrane, za ktorou už pokračuje panelová výstavba. Vždy som vnímala jeho dezolátny stav, no aj malebnosť a nánosy histórie. Fascinujúce miesto! Takých miest sú na Slovensku tisíce a často je lepšie, ak sa ich nik nedotýka, nech nič nepokazí. Aj tu som sa obávala, či dom niekto nezrúti s cieľom postaviť novú opachu. Keď sa obnova domu objavila v tohtoročných nomináciách na Cenu za architektúru, bolo neuveriteľné, že ide o ten istý dom. Dvojici architektke Jane Konečnej a Martinovi Fričovi sa podarilo čosi mimoriadne.

Keď prvýkrát prišla architektka s partnerom na toto miesto, očarilo ich. Neprekážala im ani spadnutá strecha, ani rozpadajúce sa múry, ani trámy krovu napadnuté červotočou, ani to, že to bola de facto dovnútra zborená ruina. Videli len to, čo je za každým historickým objektom a čo často väčšina ľudí nevníma: vrstvy, atmosféru, genia loci. Na malej ploche boli identifikovateľné väzby na rôznych časových úrovniach. Vlastne ani nešlo o ten konkrétny objekt, ale skôr o všetko ostatné, čo objavili na mieste, uprostred neho, pred ním, pod ním a okolo neho. Pôvodne chceli dom rekonštruovať ich priatelia, nakoniec z toho zišlo a rozhodli sa dom obnoviť si oni sami. No veci sa menia, nakoniec sa aj táto zvrtila a vyvinul sa z toho developerský projekt. Dom si už počas procesu realizácie našiel dobrých majiteľov. Takisto im toto miesto padlo do oka.

Načrime do histórie

Pozemok je prístupný z dvoch strán, z Hrnciarskej a zozadu z fragmentárnej uličky, ktorá je súčasťou Štúrovej ulice. Pôvodný dom bol z 19. storočia, pristavali ho zvonku k mestským hradbám zo začiatku 17. storočia a bol súčasťou dnes už susedného objektu. Vnútroštrana hradieb ohraničovala priestor patriaci židovskej náboženskej obci. Záhrada patrila k židovskej synagóge, postavenej v roku 1902. V dome vraj kedysi bývala vychýrená modranská krajčírka, ktorá bola hluchá. Na pozemku, pôvodne vo vlastníctve židovskej obce, voľakedy stál obradný objekt mikve, ktorý neskôr slúžil aj ako sklad.

Z jedného domu dva

Koncept dvoch domov namiesto jedného bol v hre od začiatku, aj keď ide o dvojárový minipozemok (akurátny pozemok na výstavbu rodinného domu sa pohybuje v rozpätí 6 až 8 árov). Domy sú samostatné bytové jednotky, majú spoločnú pôvabnú, hlavne okrasnú záhradku, spoločný vstup na pozemok, ale každý vlastný vchod do domu a vlastnú identitu. Cez pozemok prechádza hranica pamiatkovej zóny. Zrevitalizované a nadstavané mestské hradby, ktoré domy oddeľujú, boli súčasťou južnej časti pôvodného mestského opevnenia. V múre, v mestských hradbách je jeden pôvodný otvor, v ňom je umiestnený vchod do zrevitalizovaného domu. V interiéri oboch domov je na mnohých miestach priehľadmi sprostredkovaný hradbový múr a minulosť, či už pri kuchynskej linke, alebo v spálni. Pri schádzaní po schodisku možno vnímať veže kostolov, ale aj kulisu panelového sídliska.

Tento murovaný dom, či skôr nanovo skonštruovaný v približne pôvodnom objeme, je čiastočne vymurovaný z recyklovaného materiálu z pôvodnej ruiny a čiastočne z novej tehly. V rámci rekonštrukcie bolo potrebné otvoriť severnú stenu na vytvorenie átria a obnažiť strieň. Dom má na prízemí nový drevený trámový strop, ktorý takisto priniesol do interiéru pôvodný rozmer. Zastrešený je šikmou pultovou strechou s dvomi polvalbami. Druhý dom, nový, drevený, prilieha k prvému a tvorí k nemu materiálový aj objemový kontrast. Oba domy sú riešené veľmi striedmo. V prvom sa autori snažili zachovať a obnoviť všetko, čo sa dalo, využiť časť starých trámov ako dverné preklady, kamene a tehly na murovanie, no striedali priznané materiály s omietnutými. K požiadavkám pamiatkarov pristupovali vážne a s rešpektom, všetko konzultovali a dodržali.

Predpísané boli remeselné technológie, spôsob škárovania, škárovacie hmoty. Prvý domček má vlastný intímny meditatívny dvorček s výhľadom len do neba, obkolesený navôkol pôvodnou stenou s výklenkom a nanovo postavenými múrmi, je prístupný z jedálenskej časti kuchyne, kde sa využila tehla na podlahe. Do interiéru pokračuje zachovaný fragment pôvodnej steny aj s pôvodným výklenkom. Oba výklenky majú čiastočne zachovanú pôvodnú omietku, tieto fragmenty omietok aj obnažené kamenné murivo majú zašfxovaný povrch.

Druhý dom je, ako hovoria autori, stodola. Ide o drevenú novostavbu, ktorú tvorí difúzne otvorená stĺpková konštrukcia, zateplená drevovláknom, obložená sibírsym smrekom. V interiéri pôsobí svieža upokojujúca vôňa dreva. Z obývacej časti domu, ktorý časom chytí patinu, je prístup na drevenú terasu. Autori v koncepčnom ponímaní tohto domu zdôrazňujú *ľahkosť stavebného objektu ako symbolu pamäti alebo schránku, ktorá stráži neviditeľné, ale prežité*. Ráta sa s tým, že jeho objem časom zmizne pod popínavým paviničom a stane sa vlastne neviditeľným. Pôdorys drevodomu vyšiel z rozuzlenia vzťahov medzi architektonicko-konceptnými a pamiatkovými limitmi. Autori sa museli vyrovnávať s prebiehajúcim ochranným pásmom pamiatkovej rezervácie a s odnožou miestneho potoka. Potok, ktorý vedie cez pozemok, sa podarilo vyčistiť a v záhrade čiastočne odkryť. Dom má strechu čiastočne šikmú s jedným strešným oknom a čiastočne extenzívnu vegetačnú.

Treba uznať, že autori nepristupovali k rekonštrukcii prvého domu bigotne, ale prirodzene pokračovali vo vrstvení času. Voľne prepojili minulosť a súčasnosť, nesnažili sa ponechať domu len historický vzhľad, ale prepojili ho aj s 21. storočím. Jasne možno identifikovať nové a staré – súčasná kuchynská linka pri kamenom múre, stena vymurovaná z pôvodných plných tehál a pod.

Dôležitým aktom bolo znovuzrodenie mestských hradieb, ktoré vo východiskovej situácii neboli príliš vnímateľné, nemali čitateľnú identitu. Mestské hradby boli z väčšej časti nanovo vymurované. Mali na to majstra, ktorý je známy fachman. Vraj hodiny trávil pozorovaním prirodzenej štruktúry, aby to, čo bolo potrebné domurovať, malo prirodzený autentický vzhľad. Obnažený múr hradieb vchádza do interiéru v obytnom priestore, kde je súčasťou jeden výklenok, v ktorom je umiestnená jedálenská lavica.

Keď mini je maxi alebo čo človek potrebuje na život?

Pri návšteve interiérov sa nedá nevsimnúť si, že rozlohou sú to menšie domy, oba majú jednoduchú dispozíciu s dennou časťou na prízemí a nočnou na poschodí, oba majú podlažia prepojené vlastným dreveným jednoramenným schodiskom zahnutým do L. Starší dom má približne o tretinu väčšiu rozlohu ako nový, ale býva v ňom rodina s dieťaťom. Nový dom je pre jedného človeka staršej generácie.

Interiér zrevitalizovaného domu odkrýva rôzne viditeľné aj neviditeľné artefakty minulosti, ktoré vytvárajú jedinečnú atmosféru. V interiéroch domov autori doplnili historické artefakty a nábytky. Profílované dvere zo starého domu z Čachtíc sú, mimochodom,

prvkom dovezeným z najväčšej vzdialenosti, sú farebným akcentom interiéru a využívajú sa ako posuvné. Namiesto jedálenského stola slúži zrenovovaný ponk, starý šijací stroj ako podnož pod umývadlo. Za jedálskym stolom sú umiestnené stoličky od Halabalu, československá dizajnerska klasika z medzivojnového obdobia z UP závodov v Brne, sedačku dopĺňa konferenčný stolík Pavúk takisto od Jindřicha Halabalu z toho istého obdobia. Dnes ľudia staré veci vyhadzujú, aj nábytok, nahrádzajú ich novými, často menej kvalitnými. V tomto dome sa použil opačný princíp a staršie veci tu našli svoj nový život v kompozícii s novými.

Drevodom zrkadlovo kopíruje jednoduchú dispozíciu zrevitalizovaného domu a je zariadený súčasnejšie, poschodie elegantne presvetľuje nadsvetlík. Projekt ráta s faktorom času, obrastený vegetáciou sa postupom času stane neviditeľným a kompozične viac zvýrazní pôvodnú architektúru zrevitalizovaného domu.

K podstate ekologickej architektúry

Ekologická architektúra neznamená len rigidné využívanie technológií, inteligentné ovládanie

kúrenia smartfónom a tepelné čerpadlo. Aj inak sa dá a nemusíme voliť drahé zariadenia, treba len pozorne hľadať inšpiráciu v živote a práci svojich predkov. Pôvodné postupy a návyky treba vypozerovať a využívať. Poskytujú zdravé bývanie a vo svojej podstate na najekologickejšie, čo máme. V domoch na Hrnčiarskej sa použilo podlahové vykurovanie, no nie je tu klimatizácia, pri ochladzovaní sa využíva vnútorná časť hradbového múra, pri ktorom je umiestnený svetlík. Doň vedie okno spoza kuchynskej linky. Ráno dom poriadne vyvetrajú, a ak je cez deň horúco, ochladzuje sa otvorením okna do svetlíka. Kamenné hradby sú tu najlepšia klimatizácia.

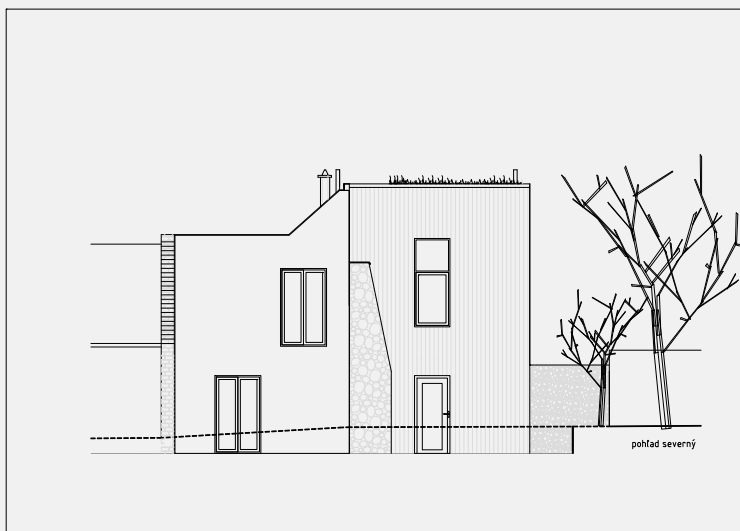
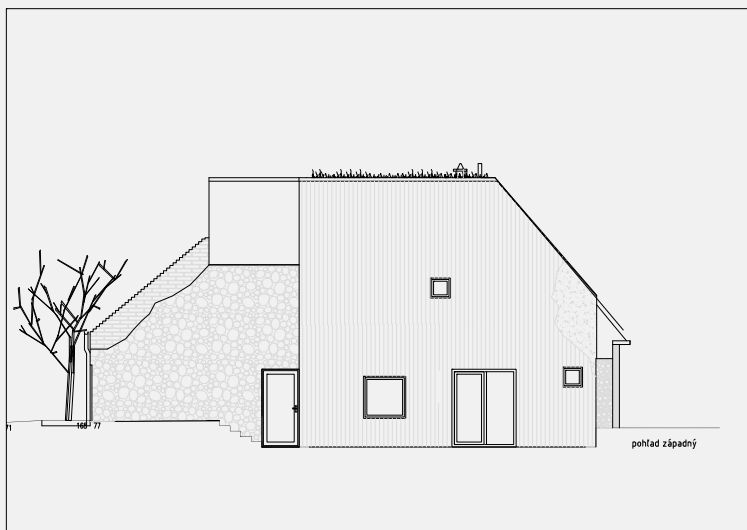
Dnes sme svedkami náhlych klimatických zmien, zvrátov, ktoré nám viac či menej môžu komplikovať život aj bývanie. Teda už komplikujú. Nevyspytateľne a nárazovo. Dlhotrvajúce suchá striedajú privalové dažde a teplé zimy nás zaskočia nedostatkom snehu a mrazu alebo snehovou smršťou mimo normálnej zimy. V lokalitách, kde to nebolo bežné, sa odrazu vyskytujú zemetrasenia. Príroda nás vystríha. Núti nás vážne sa zamyslieť nad svojim životom,

činmi civilizácie a dôsledkami týchto činov.

A to je ďalšia vrstva revitalizácie domu na Hrnčiarskej. Regeneratívny ekologický prístup Jany Konečnej a Martina Friča je excelentným príkladom nielen čo sa týka estetiky, rešpektu pred minulosťou a vnímavosti ku genu loci, ale aj preto, lebo sa jednoducho týka podstaty architektúry a vyjadruje rešpekt pred budúcnosťou.

Ekológia, architektúra, remeslo, vzťah k pôde, developing alebo kde sa doteraz skrývala Jana Konečná?

Nepatrí k architektonickým celebritám. Jana Konečná vyštudovala architektúru na Fakulte architektúry STU v Bratislave, v Ústave ekologickej a experimentálnej architektúry, pred osemnástimi rokmi. Počas štúdia si vedomosti o urbanizme, udržateľnej architektúre a solárnej energii rozšírila ešte v Španielsku, konkrétne na Polytechnickej univerzite v Madride, kde si hľadala aj tému na diplomovú prácu. Tou sa stal neviditeľný dom. Vhodné miesto preň našla priamo v Madride na kopci vedľa barokového Kostola svätého Františka v centrálnej zóne mesta, ktorého kontrapunktom je plocha

a krásny výhľad na mesto. Názov diplomového projektu bol: *Duchovné centrum Barok/kulturné centrum* v podobe barokových tezaurov, ktoré koncepčne nadväzovali na prezentáciu fenomenologickej úrovne barokových priestorov. Keďže sám kostol je silnou dynamickou architektúrou, nové duchovné centrum ponorila pod zem a jeho existenciu stelesnila laserovým(?) /LED(?) osvetlením. Ekológia ju vždy zaujímala a priťahovala: „Už v škole sme boli partia, spontánne sme robili rôzne workshopy na recykláciu starých látok, nábytkov, skla, výliskov a plastových odpadov. Priatelia si potom založili nadčasovú značku trihand, bolo to vtedy absolútne nadčasové a boli prví. Robili úžasné veci z odpadov. S týmito ľuďmi som sa zúčastnila aj na niekoľkých verejných urbanistických a architektonických súťažiach a dodnes spolupracujeme na podobných projektoch,“ povedala Jana Konečná.

Po završení štúdia vystriedala pár ateliérov, v rokoch 2006 – 2007 spoluzaložila slovensko-španielsky ateliér Giltturner architekti SK s centrálou v Madride (Giltturner arquitectos sl), no s pobočkou v Bratislave,

v ktorom sa zaoberala prevažne projektovým manažmentom a vývojom developerských projektov. Spolupracovala na projektoch bytových domov, polyfunkčných budov, väčších obytných komplexov a na rekonštrukciách.

V roku 2010 si s dvomi architektkami založili firmu good one, s. r. o, ktorá sa zaoberala architektúrou a redizajnom starého nábytku. Robili rodinné domy, rekonštrukcie bytov, mlyna, interiéry, mali dielňu s redizajnovaným nábytkom, ktorý aj predávali. Zúčastňovali sa na rôznych akciách, ako napr. Dizajnblok v Prahe, robili vzdelávacie workshopy o recyklovaní pre základné a stredné školy.

Od roku 2017 architektka Jana Konečná spolupracuje v tvorbe s Martinom Fričom, ktorý síce študoval všeličo, ale v tandeme znamená nezanedbateľný prvok. Manažuje a fyzicky vykonáva všetky potrebné remeselné práce na stavbe, či ide o murovanie, alebo o opracovanie dreva a iné pomocné práce. Možno ho považovať za „guru“ spoločných projektov, je vynikajúcim radcom pri navrhovaní a zaoberá sa aj

redizajnom starého nábytku. Dvojica sa naplno venuje architektonickej tvorbe a Jana Konečná aj štúdiu pôdy, botaniky a biológie.

Presah do iných tém, iná optika, cesta k podstate života, návrat k pôde Janu Konečnú vlastne vždy priťahovali. Pred dvomi rokmi s kolektívom ekologov, umelcov a architektov rozpracovala developerský projekt – modulové laboratórium budúcnosti. Zameriavajú sa na prácu s pôdou formou inovatívneho poľnohospodárstva cez vedecko-kultúrnu platformu, špecializovanú na skúmanie regeneratívnych vzťahov v krajine a dôležitosť mykologickej platformy. Projekt je momentálne v štádiu riešenia. A ďalší developerský projekt, na ktorom pracuje, je práve v projekčnej fáze. Pôjde o výstavbu rodinných domov, smerovanú na prácu s pôdou a rozvoj sociálnych vzťahov na vidieku. V súčasnosti Jana Konečná a Martin Frič realizujú novostavbu rodinného domu v Šenkvciciach a v dohľadnej perspektíve sú aj ďalšie projekty na rodinné domy, medzi nimi rekonštrukcie.

Miesto	Modra, Hrnčiarska
Autori	Ing. arch. Jana Konečná, Martin Frič
Plocha pozemku	201 m ²
Zastavaná plocha	96,2 m ²
Podlahová plocha	1. dom: 93,1 m ² , 2. dom: 66,0 m ²
Návrh a projekt	2018–2019
Realizácia	2020–2022
Majiteľ	Súkromná osoba

Dom pri hrádzi

TEXT: DANIEL KUBIŠ
FOTO: MATÚŠ NEDECKÝ / FOTER.SK

Základ úspechu pri navrhovaní stavieb spočíva v dôvere investorov. Rodinný dom v Rovinke je toho dobrým príkladom. Realizácia využíva ekologické princípy, plynulý prechod medzi interiérom a exteriérom bol vytvorený výrezmi v hmote s integrovanou zeleňou. Interiér je ladený v prírodných farebných odtieňoch, ktoré pôsobia na človeka upokojujúco. Vytvárajú tak prostredie vhodné na každodenné aktivity či na víkendový relax.

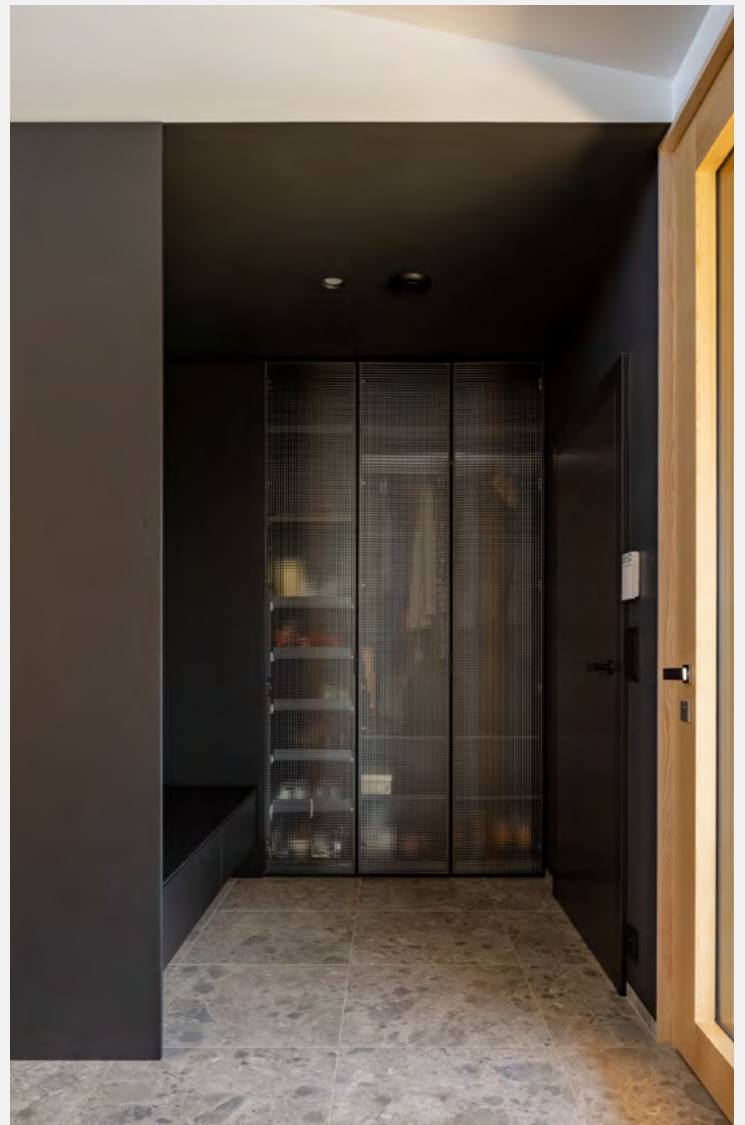

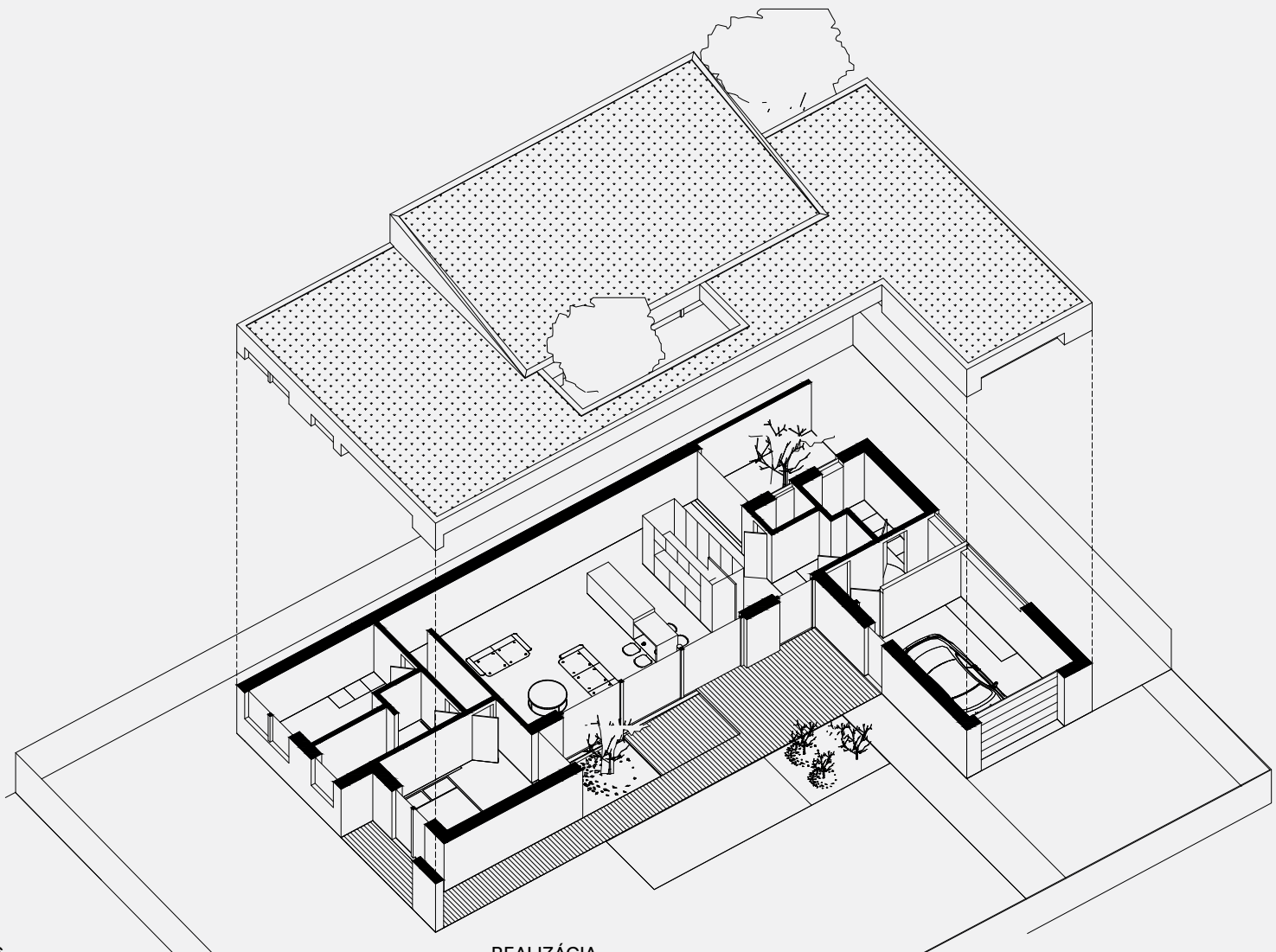

Prízemný rodinný dom pre dvojčlennú rodinu má kompaktný objem s pôdorysom v tvare písmena L. Tvorí súčasť zástavby rodinných domov a na pozemku je situovaný vo vzdialenejšej časti od prízjazdovej cesty. Pred domom je tak dostatok miesta na záhradku, ktorá plní zároveň filtračnú funkciu a oddeľuje dom od okolitých ruchov z cesty.

Dispozícia

Princípy návrhu tvaru pôdorysu, resp. samotnej dispozície reflektujú svetové strany aj tvar pozemku. Výrezmi v hmote s integrovanou zeleňou sa docielil plynulý prechod medzi interiérom a exteriérom. Zvolená forma hmoty umožnila prirodzené delenie podlažia na tri samostatné, ale súčasne prepojené bloky – obslužnú časť, dennú časť a nočnú časť. Prvý z nich, obslužná časť, pozostáva z garáže, dielne, technickej miestnosti a prepojovacích priestorov vo forme zádveria so šatníkom. V ťažisku hmoty domu sa nachádza denná časť, ktorú tvorí otvorená kuchyňa s jedálňou a obývacou miestnosťou, ktoré plynulo prechádzajú do exteriérovej terasy. Tá hlavne v letných mesiacoch ponúka sezónne rozšírenie dennej časti domu. Z južnej strany bola navrhnutá celosklená fasáda. Spálňa, hostovská izba a prislúchajúca kúpeľňa tvoria vizuálne a prevádzkovo samostatný blok domu, konkrétne nočnú časť.

Ekologické princípy

Obývací izba v dennej časti je presvetlená najmä z juhovýchodu a smeruje na spomínanú terasu s pasívnym tienением, odkiaľ je prístupná aj hlavná naturálna záhrada. Vďaka pultovej streche umiestnenej výhradne nad obývačkou je umožnené nielen priečne prevetřovanie, ale aj budúca inštalácia fotovoltaických panelov. Celá strecha má extenzívnu vegetáciu. Zošikmená časť nielen znásobujeme objem dennej časti, ale svojou orientáciou vytvára ideálne podmienky pre vysadené sukulenty rastliny.

Ekologické princípy navrhovania našich stavieb spočívajú nielen v aplikovaní prírodných materiálov a moderných technológií, ale aj v modelovaní tvaru stavby. Dosahujeme tak napríklad spomínané priečne prevetřovanie, optimálne pasívne tienenie či, naopak, presvetlenie zatienených častí stavieb. Tieto princípy pri navrhovaní v konečnom dôsledku šetria nielen spotrebu energie, ale aj financie. Preto je pre naše architektonické štúdio vždy smerodajné vychádzať z kvalít okolia a pri tvorbe narábať s nimi tak, aby sa vytvoril synergický celok.

Konštrukčne je stavba riešená kombináciou CLT panelov a drevenej stĺpkovej konštrukcie izolovanej prírodným izolačným materiálom – drevovláknom. Táto konštrukcia je v exteriéri obložená sibírsym smrekovcom a veľkoformátovými kompozitnými platňami tmavosivej matnej farby. Výplne okenných a dverných otvorov na fasáde sú navrhnuté z drevohliníkových profilov, ktoré sú zasklené izolačným bezpečnostným trojsklom.

Vetranie je riadené, prívod i odvod vzduchu v interiéri zabezpečuje rekuperačná jednotka s plnoautomatickým radiacím systémom. Vykurovanie je v obytných miestnostiach podlahové, v kúpeľni doplnené radiátormi. Zdrojom tepla je tepelné čerpadlo.

Interiér a záhrada

Nevyhnutnou súčasťou domu je však i interiér a záhrada. Našťastie sme boli súčasťou aj týchto návrhov. Interiér je ladený v prírodných farebných odtieňoch, ktoré pôsobia na človeka upokojujúco. Vytvárajú tak prostredie vhodné na každodenné aktivity či na víkendový relax. CLT panely tu neplnia len konštrukčnú úlohu, ale v interiéri tvoria významný vizuálny prvok, keďže sú v rámci niektorých stien priznané. Vzniká tak harmonický celok s ďalším dreveným nábytkom (kuchynské skrinky, šatník, jedálenský stôl...) použitým v interiéri. Okrem smrekového a dubového

dreva sa v interiéri stretávame aj s kameňom či s kontrastujúcim čiernym nábytkom. Pomer medzi neutrálnymi a tmavými plochami je však vyvážený a obyvateľ domu sa tak môže tešiť zo vzdušných a presvetlených priestorov. Naopak, vo večerných hodinách dotvára príjemnú atmosféru osvetlenie, ktoré je strategicky rozmiestnené do jednotlivých bodov záujmu. Či už líniovo pozdĺž pracovnej linky a komunikačných priestorov, alebo koncentrovane, bodovo, napr. nad jedálenským stolom a rohovou pohovkou.

V exteriéri kontrastuje s čistými geometrickými líniami architektúry organický návrh záhrady. Tú tvoria viaceré ostrovčeky zelene, pomedzi ktoré sa prepletá štrkový chodník, spájajúci prízjazdovú cestu s terasou. Záhrada je navrhnutá tak, aby bola nenáročná na údržbu. Preto sú tu vítané rôzne suchomilné trvalky, kríky a trávy, ktoré netreba často zalievať. Napriek dominantnosti v zastúpení trávnatých porastov záhrada hrá aj pestrými farbami. Môžeme tu pozorovať kvety zo žltého a fialového spektra farieb, ktoré sú navzájom komplementárne. Natrafíme tu aj na solitérne stromy, ktoré sa o pár rokov rozrastú do bujnejších tvarov. Neodmysliteľnou súčasťou návrhu záhrady je jej hospodárska časť.

Základ úspechu pri navrhovaní stavieb spočíva v dôvere investorov. Táto stavba je toho dobrým príkladom. Majitelia nám jasne zadali, čo od domu očakávajú a vyžadujú, no pri tvorbe nám nechali voľnú ruku. To však pre nás znamenalo vynaložiť čo najväčšie úsilie, aby sme ich nesklamali a aby boli nanajvýš spokojní. Úprimne povedané, podarilo sa to.

Názov	Rodinný dom
Miesto	Rovinka
Autor projektu	KubisArchitekti, s. r. o. / Ing. arch. Daniel Kubiš, Ing. Martin Plošický
Autor interiéru	Ing. arch. Lucia Vlasáková, Ing. arch. Barbora Luptáková
Autor záhrady	Bc. Martin Malachovský, Ing. Dominika Lovasiková
Dodávateľ stavby	Úsporné drevodomy, s. r. o.

DOM, KULTÚRY BOJNICE

Quo *vadis?*

TEXT: DANA MARCINKOVÁ
FOTO: TIBOR ŠKANDÍK, ARCHÍV MILICE MARCINKOVEJ
AUTORKA NÁVRHU: MILICA MARCINKOVÁ

Príbeh stavby občianskej vybavenosti, stavby pre kultúru, aké u nás vznikali v druhej polovici 20. storočia takmer v každej obci, by v prípade šťastného konca mohol byť precedensom, ako obnovovať hodnotnú architektúru tej doby. Budova sa zrealizovala a uviedla do prevádzky začiatkom 80. rokov a dodnes slúži svojej funkcii, ale na to, aby mohla pokračovať vo svojom zmysluplnom „živote“, ju treba prispôbiť súčasným technickým parametrom na stavby. Prišiel však čas na „generálku“...

Čelný pohľad na dokončenú I. stavbu kultúrneho domu v Bojniciach, 1981;

Príbeh sa začína...

... niekedy začiatkom 70. rokov 20. storočia rozhodnutím mestského zastupiteľstva o potrebe výstavby kultúrneho domu v kúpeľnom meste Bojnica a o jeho situovaní v súlade s územným plánom do historického jadra na Hurbanovo námestie. Aj tým, že na pracovnom aktíve bratislavského Projektového ústavu kultúry bola poverená vypracovať projekt domu kultúry do Bojníc skúsená architektka Milica Marcinková.

Korene projektu však siahajú oveľa ďalej do minulosti, keď tínedžerka Milica strávila v roku 1946 pol roka vo švédskom univerzitnom meste Uppsala a prvýkrát spoznala škandinávsku architektúru, a keď niekoľko mesiacov chodila do miestnej základnej školy veľmi odlišnej od budov, ktoré poznala ako pôsobiská svojich rodičov učiteľov. Táto pamäťová stopa v nej zarezovala, keď sa už ako jedna z prvých povojnových absolventiek Fakulty architektúry a pozemného staviteľstva SVŠT v Bratislave

začala v roku 1959 venovať profesii architektky. Slovenská historička architektúry Henrieta Moravčíková napísala: „Neokázalosť, civilizmus, spojenie s prírodou či používanie prírodných materiálov, to boli vlastnosti, ktoré slovenských architektov na fínskej či švédskej architektonickej tvorbe priťahovali a ktoré sa pokúšali implantovať aj do domáceho prostredia. Medzi hlavných protagonistov tohto trendu by sme mohli zaradiť architektku Milicu Marcinkovú, aj keď slovenská historiografia jej zatiaľ takúto

Čelný pohľad na dokončenú II. stavbu kultúrneho domu v Bojniciach, menej známy pohľad na časť s klubovňami, ktorá dokonalým spolupôsobením hmotového členenia a farebného riešenia plynule nadväzuje na existujúcu zástavbu, 1985

pozíciu nepriznala. Marcinková pritom mala na pochopenie škandinávskej architektúry tie najlepšie predpoklady. Vo Švédsku strávila určitý čas v mladosti a Škandinávsky polostrov navštívila aj počas svojej pracovnej kariéry“ [1].

Mladá absolventka Fakulty architektúry SVŠT v Bratislave Eleonóra Sopková v roku 1971 nastúpila do Projektového ústavu kultúry v Bratislave ako architektka do skupiny Milice Marcinkovej, takže celkom prirodzene s ňou spolupracovala aj na projekte Domu kultúry v Bojniciach.

Dom kultúry v Bojniciach vznikol projekčne od prvej polovice 70. rokov 20. storočia do polovice 80. rokov, keď sa ukončila realizácia oboch etáp stavby. Projektová dokumentácia sa spracúvala na dvoch úrovniach, ako architektonická štúdia, zameraná na širší architektonicko-urbanistický kontext a samotný architektonický koncept Milice Marcinkovej, a ako vykonávací projekt, na ktorom spolupracovala aj Eleonóra Sopková. Projekt bol spracovaný tak, aby bola možná etapovitá realizácia stavby. Samostatnou časťou bolo riešenie interiérov,

ktoré už nebolo v réžii Projektového ústavu kultúry, ale komisie Slovenského fondu výtvarného umenia. Na projekte interiéru kultúrneho domu spolupracoval s architektkou Milicou Marcinkovou aj jej manžel architekt Marián Marcinka a architektka Eleonóra Sopková. Súčasťou interiéru boli okrem atypických zariadení prvkov a dreveného podlahu sály kina a divadla aj výtvarné diela, financované podľa Hlavy V [2]. Boli vytvorené priamo pre priestory kultúrneho domu a tvorili ich integrálnu súčasť. Autorom monumentálnej drevenej plastiky vo vstupnej hale bol akademický sochár Andrej Goliáš, výtvarníčka Slávka Procházková-Pecháčková (Slávka Pecháčková-Záturecká) vytvorila v autorskej realizácii tkanú textilnú javiskovú oponu v hlavnej sále kina a divadla a bola aj autorkou troch menších textilných objektov vo foyeri.

Príbeh pokračuje...

... obdobím svojej najväčšej slávy od spravidzovania prvej etapy stavby po koniec 80. rokov. Významné architektonické hodnoty boli rozpoznané prakticky okamžite a ocenené už nasledujúci rok po zrealizovaní prvej etapy.

Okrem Milice Marcinkovej Cenu ZSA za rok 1981 získala ako spoluautorka aj najbližšia spolupracovníčka na projekte Domu kultúry Bojnice Eleonóra Sopková.

Architektonické hodnoty zhrnul vo februárovom čísle Projektu v roku 1983 architekt Peter Brtko takto: „Realizácia prvej etapy dokazuje kvalitu celkového riešenia. Základná, až rafinovaná jednoduchá architektonická koncepcia je tu ešte umocnená výberom materiálov a cieľavedomou prácou s nimi. (...) autorkám tohto zložitého problému sa podarilo vytvoriť architektonické dielo v plnom zmysle tohto slova, sympatické použitím jednoduchých výrazových prostriedkov úmerným výberom materiálov, s výrazom primeraným kultúrno-spoločenskému významu objektu. Realizácia domu kultúry v Bojniciach bola právom odmenená Cenou Zväzu slovenských architektov za rok 1981“ [3]. Po vyše tridsiatich rokoch uvádza teoretička architektúry Henrieta Moravčíková, že „práve za Dom kultúry v Bojniciach získala Marcinková aj najviac profesionálneho uznania. V roku 1981 jej udelili Cenu ZSA. O dva roky neskôr vystavovala práve toto dielo aj na svetovej výstave Interarch

Vstupné priestory, pohľad na atypické zariadenie šatne pre návštevníkov, 1981

Na ďalšej strane: Priestor foyeru pred sálou kina a divadla, pohľad na výtvarné diela a atypický sedací nábytok, autor drevenej plastiky – akad. sochár Andrej Goliáš, autorka troch textilných objektov – výtvarníčka Slávka Pecháčková, autori návrhu atypického sedacieho nábytku – architekti Milica a Marián Marcinkovci

Pohľad na vstupnú terasu s večerným osvetlením a s plochou zelene prechádzajúcej z interiéru do exteriéru budovy, 1981

1983 v bulharskej Sofii, čo bola pre architektov zo Slovenska v tom čase prakticky jediná možnosť konfrontovať svoju prácu v medzinárodnom prostredí [4].

Charakteristickými črtami architektúry Milice Marcinkovej sú jasné funkčno-prevádzkové vzťahy, zmysel pre mierku a rovnováhu s okolitým prostredím a pre hmotovo-priestorové usporiadanie, rovnako ako cit pre architektonický detail, farby a materiály. Dom kultúry v Bojniciach je príkladom komplexného architektonicko-umeleckého diela, premysleného autorom od celkového konceptu až po detaily.

Podľa Milice Marcinkovej [5] sa v architektonickom zámere usilovala o také hmotové riešenie, v ktorom je exteriér logickým výrazom vnútornej náplne objektu a zároveň riešením rešpektujúcim dané podmienky prostredia. Návrh sa usiloval zohľadniť tieto okolnosti zo stránky plošnej, priestorovej a hmotovej kompozície. Z urbanistického hľadiska je cenený spôsob, akým architektka vstupovala do historickej urbanistickej štruktúry centra mesta, kde bolo potrebné rešpektovať Hurbanovo námestie s existujúcou výstavbou ako celkom, tvoriacim podnož pre národnú kultúrnu pamiatku Bojnický zámok. Išlo najmä o dodržanie mierky

zástavby, výšky hmôt, uličnej čiary, rytmu členenia zástavby. Okrem hmotového riešenia sa na tom významnou mierou podieľal tzv. štruktúrovaný obklad, reliéfny keramický obklad, ktorý je dominujúcim materiálom objektu v exteriéri aj v interiéri. Práve reliéfny obklad aj so svojim umelecko-remeselným stvárnením, charakteristickým a jedinečným pre tento objekt, je nositeľom identity tohto architektonického objektu a v širšom kontexte aj identity mesta.

Pokračovanie príbehu, ale...

... zmena politických a spoločenských pomerov v roku 1989 ovplyvnila aj život

kultúrno-spoločenských inštitúcií vstupom „raného kapitalizmu“ a zákonitostí trhu do ich fungovania. Tie už nemôžu počítať s chodom na báze štátneho rozpočtu, ale musia si začať samy zabezpečovať financie na prevádzku. Komerčné správanie správcu sa, žiaľ, prejavilo v interiéri aj v exteriéri budovy.

V roku 2006, keď si Bojničania pripomínali dvadsaťpäť rokov od vzniku kultúrneho stánku vo svojom meste, Milica Marcinková posledný raz navštívila kultúrny dom ako bežná turistka a sama sa presvedčila o „užívateľskom dotvorení“ tak interiéru, ako aj exteriéru budovy.

V interiéri sa zrealizovalo viacero „prevádzkových“ úprav, ktoré narušili až znehodnotili pôvodnú architektonicko-výtvarnú koncepciu interiéru vstupných priestorov, iné priestory boli neprístupné. Takýmito devastačnými zásahmi boli napríklad zamurovanie časti čelnej sklenenej fasády na osadenie bankomatu, pričom sa zlikvidovala aj plocha zelene, navrhnutá z oboch strán sklenenej fasády, ako aj sprístupnenie priestoru dodatočne nainštalovaným kovovým točitým exteriérovým schodiskom. Na objednávku Mestského národného výboru Bojnice sa ešte v roku 1990 spracovala projektová dokumentácia terénnych a sadovníckych úprav,

vychádzajúca z pôvodného architektonického zámeru a zo štúdií prestavby historického jadra, spracovaných v URBION-e v roku 1984. Projekt úprav okolia kultúrneho domu sa pravdepodobne pre nedostatok financií nerealizoval.

No najväčšia zmena, ktorá môže mať za následok nezvratnú stratu identity objektu, má ešte len prísť. Počas jej štyridsaťročnej existencie sa na budove už robili rôzne údržbové zásahy – zateplenie strechy a výmena krytiny, rekonštrukcia kotolne a rozvodov kúrenia a iné, ktorých cieľom bolo udržanie prevádzkyschopného stavu budovy, no tieto „opatrenia mali

Hlavná sála kina a divadla s akustickým štruktúrovaným keramickým obkladom a akustickým dreveným stropom, 1981

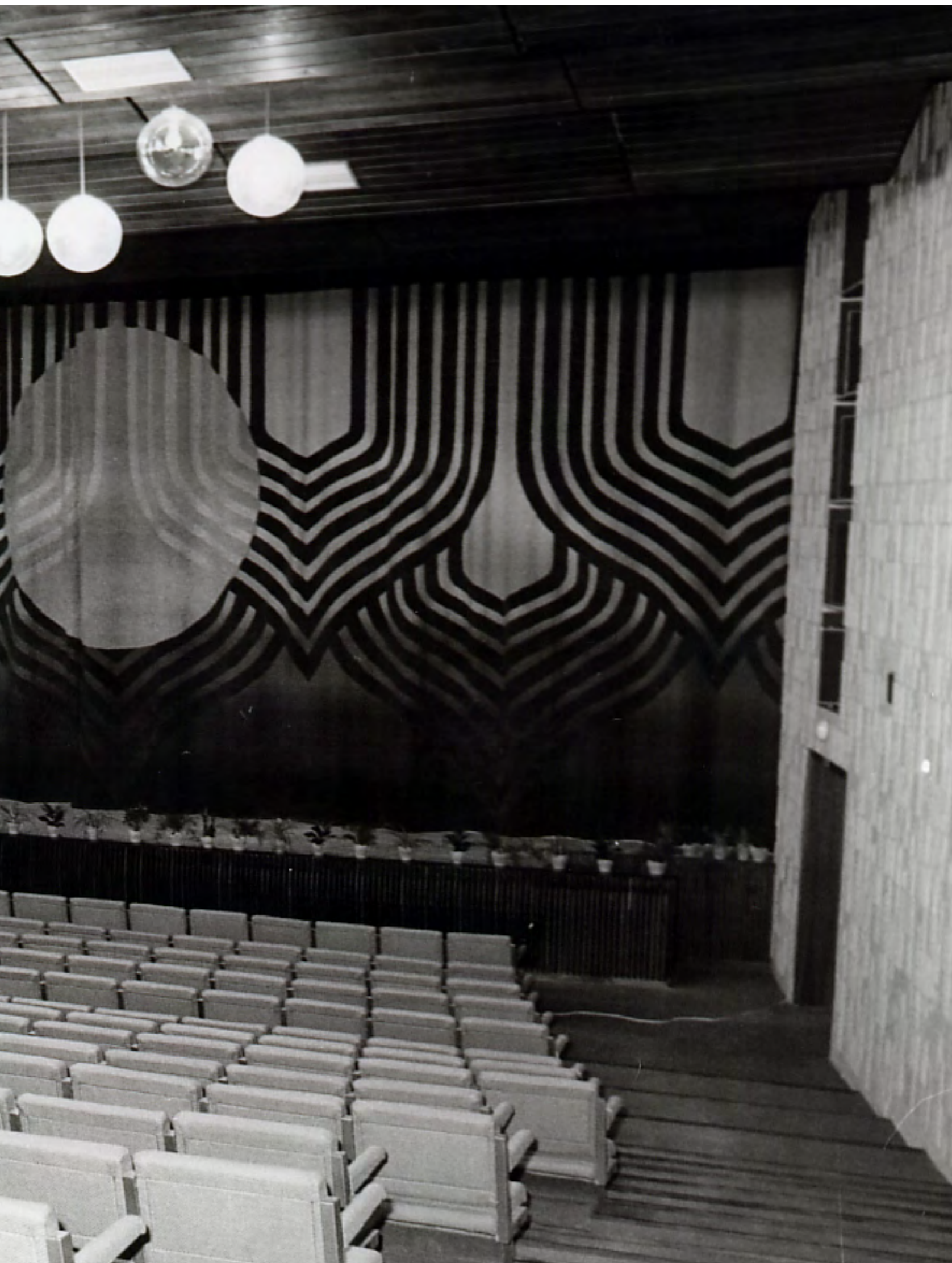

Hlavná, sála kina a divadla, pohľad na tkanú textilnú oponu, autorská realizácia výtvarníčka Slávka Pecháčková, 1981

na zníženie energetickej náročnosti objektu len malý vplyv“, uvádza mesto Bojnice v liste, ktorým na jar v roku 2023 oslovilo architektku Milicu Marcinkovú, aby ju ako autorku objektu požiadalo o stanovisko k zámeru realizovať „stavebné úpravy objektu kultúrneho centra, ktoré prinesú zásadné zníženie spotreby energií a objekt bude môcť slúžiť naďalej svojmu pôvodnému účelu“ [6]. To sú v súčasnosti silné argumenty, korešpondujúce s trendom trvalej udržateľnosti architektúry.

Tak v čom je problém?

„Často si uvedomíme hodnotu stavby, až keď sa začne konanie o jej búraní,“ povedal v máji 2022 pre i-denník Postoj [7] generálny riaditeľ Pamiatkového úradu SR Pavol Ižvolt. Situácia je komplikovaná najmä pri architektúre neskorej moderny 2. polovice 20. storočia, kde ešte neuplynul dostatočne dlhý čas na posúdenie kultúrnych hodnôt objektov. To nie je prípad bojnického Domu kultúry, pri ktorom nemožno pochybovať o jeho hodnotách. Kým odborníci oceňujú nadčasovosť architektonického konceptu, veď stavba si našla miesto v národnom registri modernej architektúry DO.CO. MO.MO aj v zozname potenciálnych kultúrnych pamiatok architektúry, vedenom Pamiatkovým úradom SR, zhmotnená podoba idey architektonického diela prechádza rôznymi zmenami. Ich dôsledkom môže byť strata hodnôt architektonického diela, pre ktoré sa „oplatí“ objekt uchovať a chrániť. Problémom je, ako rýchlo je schopný reagovať štátny orgán, v ktorého gescii je ochrana národných kultúrnych hodnôt pre budúce generácie. Nastáva klasická situácia, keď sú na miskách váh proti sebe pamiatková ochrana architektonického objektu a nutnosť jeho úpravy pre technické zastaranie. Objekt plniaci svoju funkciu dlhé desaťročia sa skôr či neskôr dostane do bodu, keď je jeho prevádzka už taká neefektívna, že majiteľ či správca ho dlhšie nedokáže udržať pri živote. Paradox je, že záujmy ochrany pamiatok a prevádzkovateľa budovy sú v prípade kultúrneho domu v Bojniciach len zdanlivo protichodné, jednej aj druhej

stane ide o zachovanie objektu pri živote s pôvodnou funkčnou náplňou. Modernizácia je jednou z legitímnych metód pamiatkovej obnovy objektu. Tak v čom je problém?

Zjednodušene, ide o zateplenie budovy. Výmena jednoduchého zasklenia za tepelne izolačné sklá pri vhodnom výbere nie je problematická. Problémom je reliéfny keramický, tzv. štruktúrovaný obklad, ktorý je dominujúcim materiálom v exteriéri aj v interieri budovy. Je charakteristický a jedinečný pre tento objekt a svojím umelecko-remeselným stvárnením je nositeľom identity tohto architektonického diela.

Štandardným a najjednoduchším spôsobom je obloženie objektu tepelnoizolačným materiálom zo strany fasády. Tú však tvorí štruktúrovaný keramický obklad, umelecko-remeselný prvok vytvárajúci charakteristický vzhľad architektúry. A zateplenie z vnútornej strany budovy, používané pri historických pamiatkach, pri ktorých nie je žiaduci zásah do fasády? Reliéfny obklad je aj súčasťou interiéru najexponovanejších spoločenských priestorov kultúrneho domu, kde v spolupôsobení s ďalšími materiálmi udáva charakter interiéru a v hlavnej sále zároveň plní funkciu akustického obkladu.

Ide o stavebno-technický problém, ktorý má riešenie, stačí sa inšpirovať v neďalekom zahraničí, ale takmer určite by bolo nad finančné možnosti rozpočtu mesta. No celkom určite by bolo Pyrrhovým víťazstvom zničiť obklad a použiť zateplňovacie panely skôr, ako dospeje pamiatkový orgán k rozhodnutiu o vyhlásení objektu za kultúrnu pamiatku. Nielen slovenská architektúra, ale najmä mesto Bojnice by prišlo o významnú časť svojej histórie, keby jedinečné architektonické dielo zmenilo na tuctový zateplený objekt bez identity.

„Potrebujeme sa rozhodnúť a nájsť konsenzus,“ hovorí Pavol Ižvolt. „Ako príklad uvediem Milučkého krematórium, ktoré bolo na Slovensku

dlhodobo najmladšou chránenou stavbou, pretože boli obavy, že bude poškodené. V zahraničí bola napríklad opera v Osle vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku krátko po svojom dokončení. Uvedomovali si, že je to taká výnimočná architektúra, krásna a hodnotná stavba, že sa rozhodli ju chrániť“ [8].

Príbeh s otvoreným koncom...

Keď mesto Bojnice na jar v roku 2023 oslovilo architektku Milicu Marcinkovú, aby ju ako autorku architektúry požiadalo o stanovisko k zámeru vykonať na objekte kultúrneho domu úpravy v súvislosti so zefektívnením prevádzky a znížením energetickej náročnosti budovy, možno to pokladali za formalitu. A možno je čudné chváliť verejnú inštitúciu za dodržiavanie zákonných postupov, no napriek tomu chcem vysloviť uznanie Mestskému úradu v Bojniciach, že to urobili, a to skôr, ako sa začali stavebné práce a vznikli nezvratiteľné škody (aspoň dúfam), pretože to stále nie je na Slovensku samozrejmosť. Takisto chcem poďakovať Pamiatkovému úradu SR, že promptne zareagoval na náš podnet, a v súčasnosti prebieha konanie na vyhlásenie za nehnuteľnú kultúrnu pamiatku. Výsledok závisí najmä od miestneho zisťovania, či budova ešte disponuje dostatočnými pamiatkovými hodnotami.

Dnes sme pričasto svedkami, že slovenská architektúra 2. polovice 20. storočia, zatracovaná aj vysoko cenená, s prívlastkami totalitná či ikonická, nám mizne pred očami. A to doslova, tak ako zmizol bratislavský Istropolis. Alebo miznú inak, ostanú stáť, môžu slúžiť pôvodnej funkcii, alebo aj nemusia, no prejdú takou transformáciou, že len ťažko v nich vidíme pôvodnú architektúru. Sú však i také, ktoré vstanú z popola ako bájny vták Fénix a s novou vitalitou pokračujú vo svojom živote. Tieto možné scenáre sa týkajú „obyčajných“ stavieb, ale aj pamiatkových objektov. Ktorý z nich sa stane realitou v prípade Domu kultúry v Bojniciach?

O autorkách

Ing. arch. Milica Marcinková (*1934, Rastislavice) je jedna z prvých povojnových absolventiek Fakulty architektúry a pozemného staviteľstva Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave (dnes Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave), ktorú ukončila v roku 1959 ako inžinierka architektka. Už vo svojom prvom zamestnaní v bratislavskom Stavoprojekte zaujala prvými samostatnými zrealizovanými projektmi základnej školy v Devíne a Detského diagnostického ústavu na Trnávke, ktoré sú doteraz odborníkmi vysoko hodnotené. V rokoch 1965 až 1972 pracovala na ministerstve školstva a ministerstve kultúry, na úseku technického rozvoja a expertízy projektov. V roku 1972 prešla opäť do praxe. Počas celej svojej pracovnej kariéry sa venovala stavbám pre kultúru. V Projektovom ústave kultúry v Bratislave bola autorkou mnohých projektov, za čo získala v rokoch 1984 a 1988 rezortné ocenenia. V roku 1981 bola ocenená za architektonické dielo Dom kultúry

v Bojniciach (spolu s E. Sopkovou Adamcovou) Cenou Zväzu slovenských architektov (Cena Dušana Jurkoviča), v roku 1983 ho prezentovala na výstave Interarch 1983, usporiadanej UIA v bulharskej Sofii. Po zániku projektového ústavu a odchode do dôchodku od roku 1992 do konca prvej dekády 21. storočia pokračovala v činnosti ako autorizovaná architektka SKA. Pri príležitosti 100. výročia založenia Československej republiky 1. októbra 2018 bola Milici Marcinkovej udelená Cena Jože Plečnika za celoživotný prínos v oblasti architektúry a staviteľstva, jej dielo bolo zaradené do národného registra modernej architektúry DO.CO. MO.MO a je vo výbere významných osobností slovenskej architektúry druhej polovice 20. storočia v seriáli RTVS Ikony, 2021 [9].

Ing. arch. Eleonóra Adamcová (*1946) je absolventka Fakulty architektúry SVŠT v Bratislave, v roku 1971 nastúpila do Projektového ústavu kultúry v Bratislave ako

mladá spolupracovníčka k Milici Marcinkovej, takže prirodzene spolupracovala aj na projekte Domu kultúry v Bojniciach a spolu s ňou získala v roku 1981 Cenu ZSA. V rokoch 1981 až 1991 pracovala v Štátnom projektovom a typizačnom ústave v Bratislave a na úseku výskumu stavieb občianskej vybavenosti získala vedeckú hodnosť CSc. V ďalších rokoch pracovala ako autorizovaná architektka a čoraz viac sa venovala územnému plánovaniu a strategickým projektom podporných programov EÚ v rámci verejnej správy. Od roku 1993 do odchodu do dôchodku bola zamestnaná na Magistráte hlavného mesta SR Bratislavy, kde sa podieľala na tvorbe ÚP hlavného mesta a v oblasti koordinácie územných systémov na rôznych úsekoch. Ešte aj v dôchodku v rokoch 2015 až 2022 spolupracovala s magistrátom ako externá expertka pri spracúvaní projektu cezhraničnej spolupráce BAUM a ako poradkyňa starostu v MČ Bratislava-Nové Mesto pre oblasť územného plánovania [10].

Odvzdávanie Ceny ZSA za rok 1981

[1] MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: Neviditeľné architektky. In: Architektúra & urbanizmus. Časopis pre teóriu architektúry a urbanizmu. 2015, ročník XLIX, číslo 1 – 2, ISSN 0044-8680, s. 83 – 103, tu 95, 97.

[2] Hlava V bola stať v súhrnnom rozpočte stavby, ktorá prepočítavala finančnú sumu na výtvarné

dielo. Výtvarné diela boli súčasťou architektúry konkrétnych stavieb a suma z rozpočtu stavby sa vypočítala koeficientom podľa spoločenského významu stavby a druhu budovy. Obyčajne sa pohybovala v rozmedzí od 0,5 do 2 %.

[3] BRŤKO, Peter: Kultivované dielo s problematickou lokalizáciou. In: Dielo ocenené Cenou

ZSA za rok 1981. s. 20. Dom kultúry v Bojniciach. In: Projekt. 1983, číslo 2/1983, ISSN 1335-2180, s. 17 – 22.

[4] Pozri č. 1, MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: s. 97.

[5] MARCINKOVÁ, Milica: Dom kultúry v Bojniciach. In: Informačný bulletin. 1981, č. 7, neperiod-

ická publikácia, vydal Projektový ústav kultúry, Dostojevského rad 1, Bratislava, s. 3 – 4.
[6] List Mesta Bojnice z roku 2023, archív Milice Marcinkovej

[7] KEKELÁK, Lukáš: Šéf pamiatkového úradu/Dnešné stavby nemajú kultúrnu, ale komerčnú hodnotu. Developeri nás prevalcovali. [online].

In: Postoj.sk. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/105665/dnesne-stavby-nemaju-kultur-nu-ale-komercnu-hodnotu-developeri-nas-prevalcovali>.

[8] Pozri č. 7.

[9] Archív Milice Marcinkovej.

[10] Archív Eleonóry Adamcovej.

Excelentná premena mezonetu

TEXT: ADELA MOTYKOVÁ
FOTO: BOB NAROD

Byt z 80. rokov minulého storočia v mestskej časti Rosslyn premenil dizajnér Vincent Sagart na moderné bývanie so scénickou atmosférou a s výhľadom na významné dominanty Washingtonu. Renovácia trvala rok.

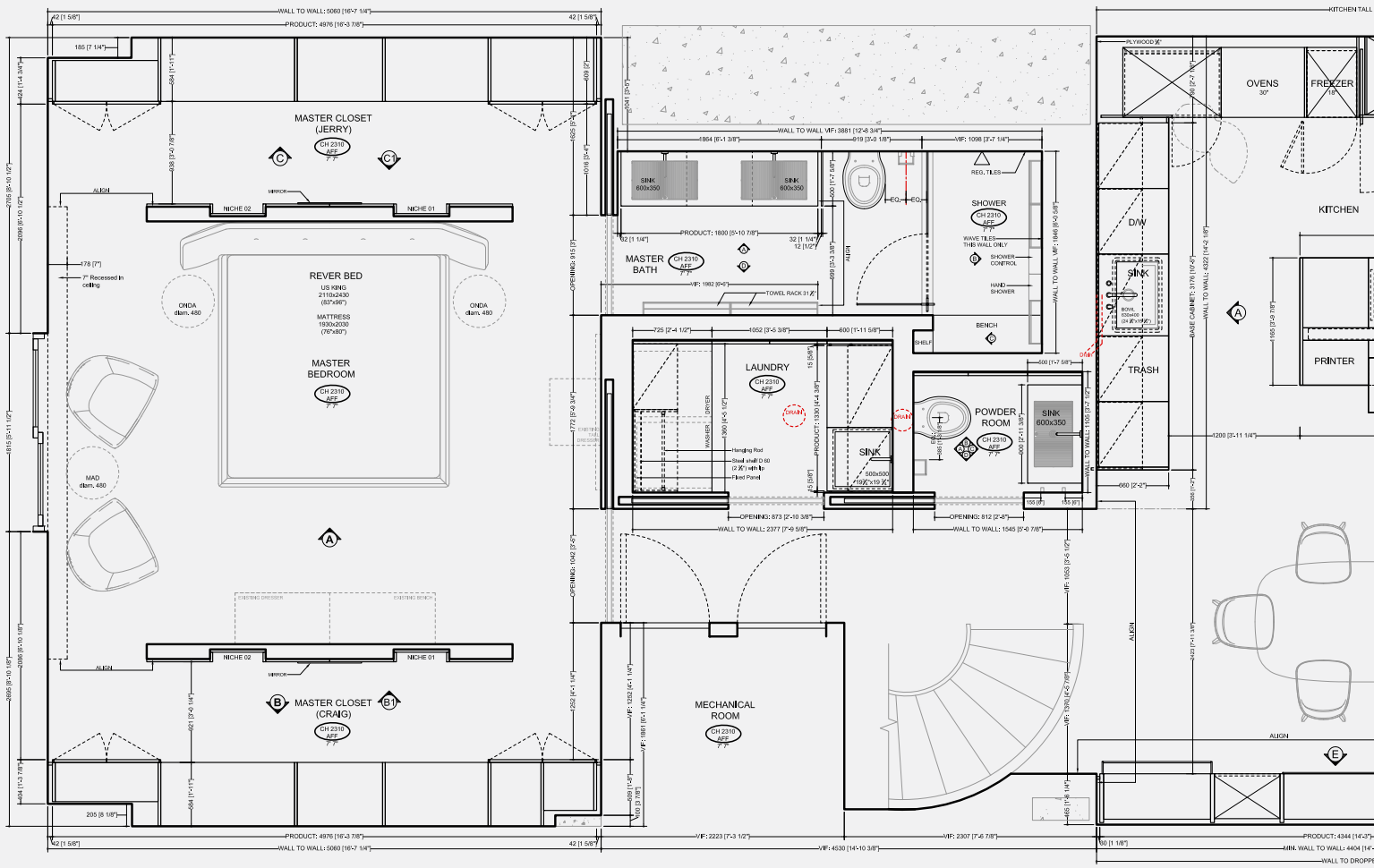

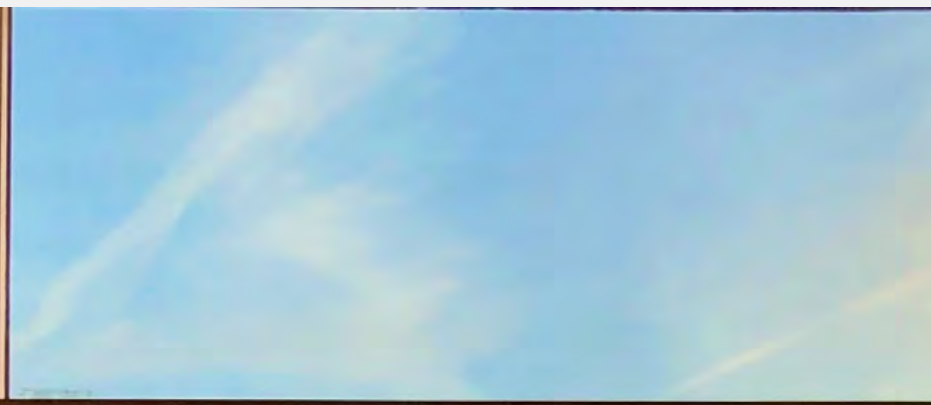
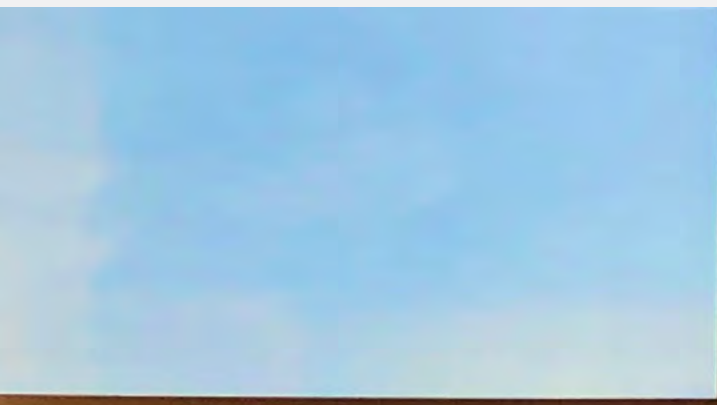

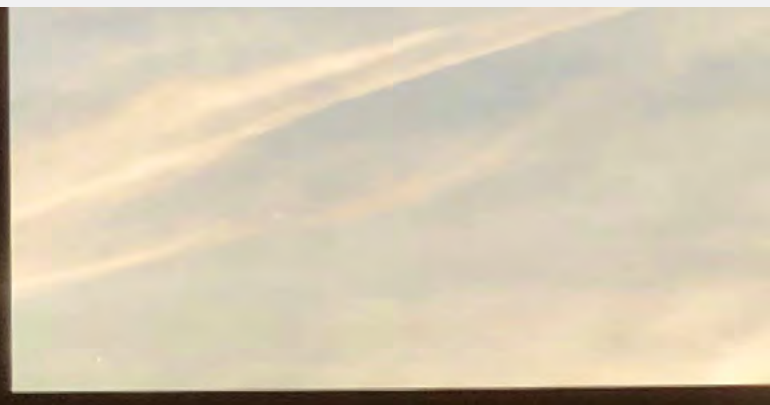
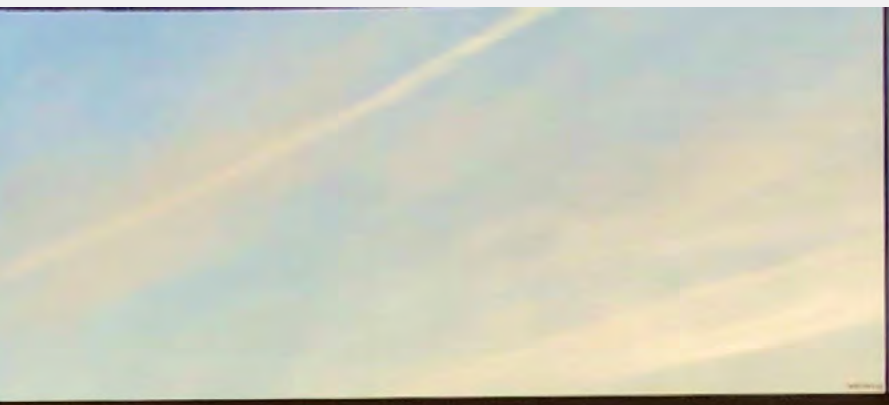

Mladí manželia právnici si hneď po svadbe vyhľadali susedný byt v ich budove v Rosslyne, no pred kúpou sa poradili s dizajnérom Vincentom Sagartom z Poliform Isagart studia v Georgetowne. Mezonetový byt s rozlohou 208 m² sa neupravoval štyridsať rokov a jeho dispozícia vôbec nevyzdvihovala jeho prednosť – úchvatný výhľad na ikonické pamiatky Washingtonu a riekou Potomac.

Čisté línie

Vstupná hala na šiestom poschodí sa otvárala do dvojice hosťovských izieb a kúpeľne. Špirálové schodisko viedlo dolu do hlavnej obytnej úrovne vrátane kuchyne, ktorá bola úplne uzavretá s výnimkou dverí do jedálne a priechodu do obývacej izby. Ďalšia stena medzi schodiskom a jedálňou čiastočne bránila panoramatickému výhľadu na riekou Potomac. Majitelia a dizajnér sa zhodli, že na to, aby byt naplnil všetky ich predstavy, bude potrebné zbúrať takmer všetky steny, podlahy a vymeniť všetky rozvody.

Manželia chceli vo svojom novom domove dosiahnuť čisté línie a paletu, ktorá evokuje modernizmus polovice storočia. Zároveň túžili po dostatočne veľkom odkladacom priestore. Nechali si iba zopár kusov modernistického nábytku a doplnkov, predali svoj starý byt a neďaleko si prenajali bývanie, kde prečkali renováciu. Požiadali dizajnéra Vincenta Sagarta, aby pre ich zvyšný majetok – dva šatníky, obľúbené vianočné ozdoby a cenné kuchynské náradie – našiel v novom byte miesto tak, aby boli poruke, ale mimo dohľadu.

Po skončení covidového lockdownu privítali dizajnérovu prestavbu jednej zo spální na poschodí na právnickú kanceláriu doplnenú rozkladacou pohovkou. Tá sa v prípade

potreby zmení na oddelenú lôžku pre netere a synovcov, keď prídu na návštevu. Zrekonštruovaná kúpeľňa slúži obom izbám a z bývalej haly je dnes kaviarenský kútik.

„Vyjasnili sme si farbu, štýl a materiály,“ spomína právnik na ich prebiehajúci dialóg so Sagartom. „Chceli sme niečo moderné, no zároveň útulné a Vincent vytvoril priestor, v ktorom sa naozaj cítime doma.“

Architekt Andreas Charalambous pripravil nákresy novej infraštruktúry a stavebných úprav, podporujúce Sagartovu víziu, ktorú definuje ako „čistý, súčasný a otvorený interiér, ktorý nekonkuruje výhľadu a nezvýrazňuje dizajn“. Intimitu domova prirodzene dodávajú rodinné artefakty, ktoré rozprávajú osobný príbeh dvojice a jej rodiny. Rezidencia pôsobí jemne s úplne bielymi stenami a stropmi a s keramickou dlažbou v interiéri aj v exteriéri. Väčšina pohodlného a štýlového nábytku je od spoločnosti Poliform.

Interiér

Manželia si vybrali nábytok v dezéne orecha, ktorý obľubovali mnohí významní dizajnéri nábytku 20. storočia, a zopár originálnych kúskov aj vlastnia. Dnes mnohé z týchto pokladov dodávajú zariadeniu 21. storočia nádych minulosti.

Demolácia a výstavba sa začali koncom roka 2019, postupovali od vstupnej haly k hlavnému obytnému priestoru a vyvrcholili vzrušujúcim predstavením za sklenenou stenou. Výhľady za ňou pôsobia ako kostolný oltár alebo prova lode. Dramatický výhľad za sklenenou stenou zvyrazňuje kovový kozub vysoký vyše 3,5 metra. Tancujúce plamene na vyvýšenom ohnisku sú však v skutočnosti vodné pary

podsvietené farebnými LED svetlami, ktoré nevytvárajú teplo. Na protiláhlej stene je veľký televízor otočený k príjemnej svetlej sekciovej pohovke a páru kontrastných tmavých stoličiek. Sklenené dvere vedú na zariadenú terasu, kde sa hostia a majitelia kochajú atraktívnym výhľadom. Lesklé povrchy – sklenené skrinky, televízna obrazovka a viaceré sklenené a kovové dvierka – odrážajú interiérové a exteriérové scenérie bez ohľadu na ročné obdobie, hodinu alebo počasie.

Kuchyňu a jedáleň zjednocuje biely kararský mramor so sivým žilovaním, ktorý pokrýva pracovné dosky, zadnú stenu a zakrivený obdĺžnikový stôl pre osem osôb. Majiteľ, nadšený amatérsky kuchár, chcel mať vo svojej prvej skutočnej kuchyni pohodlie a poriadok. Vstavané skrine obsahujú spotrebiče a kávovar a harmonizujú s knižnicou na protiláhlej stene. Indukčná varná doska je zasadená do ostrovcika spolu s dreveným barovým pultom, ktorý podporuje rozhovory počas prípravy jedla.

Domáci pán, milovník zvierat a vlastník dvoch psov, má radosť z premeny bývalej práčovne na priestor na úpravu psov a sklad psích potrieb.

Pokojnej spálni manželov oproti dennej časti za schodiskom dominuje čalúnená posteľ, v jej susedstve sa nachádza priestranný organizovaný šatník. „Je tu miesto na všetko od kravát, opaskov a topánok až po okuliare, košele a obleky, čo mi každé ráno zjednodušuje prípravu,“ nadchýna sa právnik.

Výťah, ktorý kedysi prevádzal predchádzajúcich majiteľov bytu medzi poschodiami, je preč, no Vincent Sagart ponechal voľný priestor na nový výťah, ak by sa dnešný sen majiteľov premenil na ich stály domov.

Architektonický, svetelný a interiérový dizajn	Vincent Sagart, Poliform sagartstudio, Washington, D. C.
Dodávateľ rekonštrukčných prác	CMG Construx, Washington, D. C.
Domáca automatizácia	SmartTouch USA, Columbia, Maryland.

Výtvarníčka Ivana Šáteková

TEXT: KLÁRA GAJDOŠOVÁ

FOTO: JANA LIŠKA A PETRA BOŠANSKÁ

Osobné traumy cez umenie neriešim

Sebavedomie v tvorbe dlho nemala, dnes patrí k úspešným a rešpektovaným slovenským umelkyniam. Ivana Šáteková svojimi dielami bez okolkov a natvrdo naráža na pocit osobnej dôležitosti i pokrytectvo mnohých. Vyšívá a maľuje ostrú kritiku násilia, alkoholizmu, typickej slovenskej národy i nerešpektovania ľudských práv. Využíva humor, satiru, no v umení je racionálna. Na VŠVU čelila psychickému teroru zo strany profesora a to, že neprestala tvoriť, je jej osobné víťazstvo.

Vo svojej tvorbe často poukazujete na tému ľudských práv. Vždy ste v sebe mali hlboký zmysel pre spravodlivosť? Aké ste boli dieťa?

Podľa toho, čo hovoria moji rodičia, som prešla rôznymi fázami. Bola som aj urevaná, aj nervózna, aj usmievavá a bezproblémová. Profilovala som sa v puberte, vtedy sa začal vo mne utvárať silný názor, ktorý sa prejavoval, niekedy až priveľmi. Keď som cítila nespravodlivosť, napríklad v triede, keď niekoho neprávom obvinili z odpisovania alebo nám dali neohlásený test, na ktorý sme sa nemohli pripraviť, vedela som sa ohradiť aj búriť. Neskôr som sa trochu upokojila, došlo mi, že nemusím bojovať úplne za všetko. Mať silný vzťah k spravodlivosti a citlivosť na nespravodlivosť, to je nevďačná úloha. Paradoxne, som introvertka, občas sa hanbím aj telefonovať alebo riešiť veci s cudzími ľuďmi, no keď pocítim nespravodlivosť, vtedy viem ísť do boja.

Kedy ste svoj boj za spravodlivosť začali kresliť? Ako sa z vás stala umelkyňa?

Mama učila výtvarnú výchovu. Badala na mne, že kreslím, možno o niečo výraznejšie než iné deti. Kreslila som veľa a často. Keď som bola školáčka, už bolo cítiť, že sa profilujem týmto smerom. Učiteľky ma často prihlasovali na výtvarnú súťaž. Aj som sa sama prihlásila na výtvarnú výchovu, našim chodili domov vždy len šeky za moje krúžky, raz to bola tanečná, inokedy dramatický krúžok. Ten ma bavil, len moja introvertnosť bola prekážkou, prostredníctvom dramatického umenia som sa nedokázala naplno prejaviť. Rada som chodila spievať do zboru, milovala som aj tanec. Dá sa teda povedať, že som s umením spätá od malička, ale výtvarné umenie akosi prevyšovalo všetko ostatné, takže som sa aj vo svojom profesijnom živote vybrala týmto smerom.

Vysoká škola bola teda jasnou voľbou?

Rozhodovala som sa dlho, chodila som totiž na evanjelické lýceum, nebola to škola s umeleckým zameraním. Úprimne, nemala som sebavedomie vo vzťahu k svojej tvorbe a umeniu, jediné, čo som mala, bola drzosť kdesi vo mne. Tá ma dohnala k tomu, aby som sa prihlásila na umeleckú vysokú školu. Keď sa na to dívam späť, mala som mnoho šikovných spolužiakov, dnes sú z nich lekári alebo právnici. V tomto smere som nezapadala, takže som si, zdá sa, zvolila správne. Pôvodne som sa hlásila na odbor bábkarskej scénografie, študovala som ho dva a pol roka, no po čase som zistila, že to nie je celkom pre mňa. Zvolila som si štúdium maľby, tam ma to v podstate ťahalo celý čas, len moja cesta k nej bola akási klukatejšia.

Vaše prvé roky štúdia neboli ideálne. V škole ste čelili krutému šikanovaniu zo strany profesora Ivana Csudaia, o čom ste aj spolu s jeho ďalšími bývalými študentkami Év van Hettmer a Katarínou Sido verejne prehovorili. Čo sa vtedy dialo?

Jazyk, ktorý by mal pedagóg používať, by mal byť rešpektujúci, a to počas môjho štúdia na VŠVU v ateliéri spomínaného profesora neplatilo. Tamojšia atmosféra, pre mňa zvlášť, bola plná strachu a hrozby. Pred každou konzultáciou som sa triasla z toho, čo sa bude diať, aká sprška slov na mňa zase spadne.

A v mojom prípade to boli naozaj až slovné ataky, ktoré boli útokmi na to, čo robím, na moju tvorbu. Prvé roky štúdia na univerzite bývajú umelci presne v takom období, keď sa vo svojej tvorbe hľadajú, a ja som nebola výnimka. Vtedy sme veľmi krehkí. Krehkosť sa u mňa ešte znásobila slovnými útokmi zo strany autority. Doslova som to schytávala, prízvukoval mi, že som netalentovaná, že by som mala ísť robiť predavačku. Padali aj pejoratívne výrazy ako napríklad, že sa každé ráno vypraciam do mištičky, namočím si do nej štetec a maľujem vývratkami. Alebo mi hovoril, že som psík, ktorému keď hodí paličku, tak mu namiesto nej prinesie, poviem to slušnejšie, výkaly. Dodnes si úplne presne pamätám každé jedno slovo, na to človek len tak ľahko nezabudne. Až časom mi dochádza, že som sa v tom celom cítila veľmi sama. Ten pocit by som naozaj nikomu nepriala. Spolužiaci sa ma nedokázali zastať a ja im to nijako nezazlievam ani ich z toho neviním. Ani ja by som na ich mieste túto zbraň pravdepodobne proti sebe nedokázala namieriť. Som rada, že som to v zdraví prežila a že ma táto skúsenosť definitívne nezastavila v tvorbe.

Nesiete si so sebou následky? Asi to nebola jednoduchá skúsenosť, ktorá sa dala ľahko vnútorne spracovať...

Bola som vychovávaná ešte v postsocialistickom prostredí a spoločnosti. Pedagogovia boli v tých časoch vnímaní ako centrá vesmíru študentov. Mala som pocit, že všetko, čo povedal, je pravda, a všetko, čo sa vtedy dialo, sa malo diať. Vtedy som nespochybovala praktiky, ktoré používal, práve naopak. V tých časoch sa to tolerovalo, hovorilo sa „ten profesor je prosto taký, má svoje maniere, vždy si niekoho vyberie, teraz si to ty, neskôr to bude zase niekto iný“. Skrátka, neriešilo sa to, situácia sa zľahčovala. Teším sa, že doba sa mení a toto už začínajú byť veci, ktoré sa netolerujú. Móresy z éry 90. rokov sa už zjemňujú a vytrácajú a komunikácia so študentmi sa tiež mení k lepšiemu. Stretnutie so šikanovaním ma nezastavilo v tvorbe, to je pre mňa dôležité. Vždy som si myslela, že mám asi takú šťastnú bezstarostnejšiu povahu, že zlé skúsenosti po mne nejakým spôsobom stiekli. Až kým sme o tom nezačali hovoriť a znovu otvárať túto tému, čo som sprvoti ani vôbec nechcela. To, čo bolo vo mne dlho pochované, sa znova vynáralo na povrch a ja som zrazu stála pred školou na Hviezdoslavovom námestí a mala panické stavy. Našťastie, v škole som mala možnosť doštudovať v ateliéri u pána profesora Fischera, kde vládol úplne iný prístup založený na spoločnom dialógu a vzájomnom rešpekte. Pán profesor Fischer aj spolu so svojím asistentom Martinom Špircom boli tí, ktorí mi pomohli nájsť sebavedomie. Bola som v stave, keď som mala strach ukazovať svoje skice, čokoľvek som mala ukázať pedagógom, okamžite mi stiahlo žalúdok, stiahla som plec a necítila nič iné než intenzívny stres. Až v ateliéri pána profesora Fischera sa to postupne menilo k lepšiemu. Dnes mám sebavedomie v tvorbe, stojím si za tým, čo robím a tvorím.

V tvorbe sa zaoberáte náročnými témami. Reflektujete násilie páchané na ženách, alkoholizmus aj nefunkčný právny či politický systém. Čo vás k tomu vedie?

Nie som typ spontánnej umelkyne, aké bývajú zobrazené vo filmoch. Nenapínam plátno

a teatrálna naň nešľahám farby. Moje umenie vzniká celkom nespontánne a racionálne. Veľmi dlho sa pripravujem na motív, ktorý idem spracovať. Teraz pracujem na téme zameranej skôr na spomienky a osobnú rodinnú históriu. Sústredím sa na rešerš v rodinných listoch a hľadám spôsoby, ako ich uchopiť. Býva to pre mňa najkrajšia časť tvorivého procesu, keď veľa experimentujem a hľadám cesty. Ak tvorbou reagujem promptne na nejaké konkrétne udalosti, ktoré sa dejú, som spontánnejšia. Často ide o udalosti, na ktoré nedokážem reagovať inak než tvorbou. Často stratím slová, neviem, čo mám k tomu povedať. Nemám však na mysli incidenty, akým bola bitka politikov. To je hanba, pri ktorej síce rovnako stratím slová, ale nemám potrebu sa o tom vyjadriť, pretože je to stupidné, trápne a neoplatí sa pre to ani namáčať pero do atramentu. Opačným príkladom bol teroristický útok na Zámockej ulici alebo prípad dievčata, ktoré evidentne obťažoval farár a ten vyviazol len s podmienkou. Dievča bude dlho chodiť s nálepkou „tej, ktorá prežila obťažovanie“, a farárovi sa nič nestane. To sú veci, ktoré mnou hýbu, býva mi z nich smutno a ostáva po nich trpká pachuť. Vtedy neviem hovoriť, preto ich kreslím a pridanou hodnotou je, že moje kresby môžu zarezonovať aj u iných ľudí. Vyjadrujem sa kresbou či výšivkou o udalostiach, na ktoré nechcem, aby sa zabudlo, nechcem, aby sa stratili. Na Slovensku sa totiž riešia iné veci, aké by sa podľa mňa mali. Preto mám nutkanie ich spracovať. Asi je to prirodzené, naprieč dejinami umenia boli výtvarníci, herci, spisovatelia a umelci zvýšene citliví na to, čo sa deje v ich okolí. Tento popud reagovať mám aj ja. Nie som typ človeka, ktorý by sa vedel postaviť na pódium, nahlas a sebavedome hovoriť k davu. Moja tvorba je spôsob, akým kričím do sveta.

A aj to funguje. Mám pocit, že krik v podobe vašej kresby ženy plačúcej nad dúhovou vlajkou počuli mnohí.

Vôbec som nečakala, že kresba sa bude tak šíriť medzi ľuďmi. Niekde v sebe cítim, že pomohla mnohým, ktorí podobne ako ja nevedeli nájsť slová alebo spôsob, ako vyjadriť smútok či zhrzenie nad útokom na Zámockej.

Umelci si prostredníctvom tvorby často riešia vlastné traumy. Vás tento princíp obchádza. Prečo?

Riešim primárne spoločenské témy, svoju intímnu stránku neviem prostredníctvom umenia spracovať. Neviem nájsť cestu, ktorou by som svoj vnútorný svet alebo bolesť uchopila. Osobné traumy prostredníctvom umenia neriešim, nechcem byť patetická. Vždy mi to pripadá veľmi sebalútostivé, je to tenká hranica a do sebalútosti sklznúť nechcem. Je to emócia, ktorú mám asi najmenej rada. Nepočúva sa mi dobre, keď sa niekto o niekom vyjadri ako o chudátku, vždy je za tým istá nadradenosť a povýšenectvo. Každý máme ťažké skúsenosti, sme tu, aby sme si navzájom pomohli, no nikto nie je chudák.

Aj materstvo je niečo, čo k vám patrí, no v tvorbe sa mu vyhýbate.

Pre mňa je veľmi obdivuhodné sledovať tvorbu Katky Janečkovej ako maliarky, ktorej deti sú súčasťou jej ateliéri. V podstate v ňom vyrastajú, podieľajú sa na tvorbe veľkoplôšných

→ Ivana Šáteková aktuálne pracuje
s témou domáceho násillia

Ivana Šáteková dielom reagovala na teroristický útok na Zámockej ulici

obrazov, ktoré maľuje, majú úžasné prepojenie. Nevieť sa úplne sústrediť na svoju tvorbu, keď okolo mňa behajú moje deti a zasahujú do procesu, moje sústredenie vtedy ide bokom. Skrátka, neviem takto tvoriť. Jeden deň v týždni som od rána do noci v ateliéri a ostatné dni potom robím po nociach doma. Realita maľovania nevyzerá tak, že si rozložíš všetky štetce a farby a doma si pomalujem dve hodiny. Keď mi deti zaspia, väčšinou som už príliš unavená na to, aby som sa pustila do nejakých väčších vecí. Nezdá sa to, ale tvorba je veľmi práca a náročná na čas, čiže pre matky, ktoré sú s malými deťmi, je nesmierne zložitá vôbec sa k tvorbe dokopať. Je to náročné na čas. Každá žena v takejto situácii potrebuje tolerantného partnera, ktorý rozumie, aké to je, keď je žena sama zavretá na materskej niekde medzi štyrmi stenami a ihriskom a postupne jej to začína udierať na mozog. Samozrejme, sú aj typy žien, ktoré sa materstvu úplne oddajú. Veľmi to obdivujem, pretože ja to úplne takto neviem. To však nič nemení na fakte, že svoje deti nesmierne milujem. Občas to vie byť vyčerpávajúce a veľmi náročné. O to som radšej, že sme s mojím partnerom obaja tvoriví ľudia, on chápe potrebu a nutnosť tvorby, takže si vieme zdeliť čas tak, aby sme obaja mohli mať priestor na tvorbu.

Aké je postavenie žien v umení na Slovensku? Je náročné pre ženu – mamu presadiť sa v ňom?

Kedysi vládol stereotyp aj väčší patriarchát, muži boli zobrazení aj vnímaní ako tvorcovia – páni sochári, maliari, umelci. Ženy v umení až tak nefigurovali, preto aj na umeleckých školách prevažovali muži. Tento trend sa úplne mení, maľbu dnes študuje už väčšina žien. Brány umenia sa ženám, myslím, naplno otvorili, už to nie je tabu. Je to fantastické. No keď príde materstvo, chtiac či nechtiac ženám naozaj na dlhší čas zviaže ruky. Nebýva to pre ne ľahké obdobie. Ak patria k ľuďom, ktorí majú bytostnú potrebu tvoriť a nemôžu, chradnú. Keď sa ženy ocitnú bez možnosti tvoriť, akoby

boli stále hladné alebo im niečo stále chýbalo. Nevieť si predstaviť, ako sa to dá zvládať bez podpory partnera. Keby som toho svojho nemala, asi by som s tvorbou musela na pár rokov úplne skončiť. Vrátiť sa po dlhej pauze býva zložitá, myslím, že v tomto to majú ženy v umení, ale aj v rámci pracovnej oblasti svojho života ťažšie. A vôbec, preraziť v umení je ťažké. Nutnosť udržiavať pozornosť diváka, kurátora, galeristu, aby ste nevypadli a stále niečo tvorili... Pre ženu, mamu, autorku je to nesmierne náročné, málo ľudí si to uvedomuje. Preto ma aj mrzia reči, ktoré sme ako ženy museli v škole počúvať od niektorých pedagógov. O tom, že nám príde do života princ na bielom koni, vydáme sa, budeme mať deti a ani tak nebudeme tvoriť, tak načo vlastne študujeme. Tieto stereotypy, ktoré sú nám vtĺkané do hláv, často zapríčiňujú

strach z materstva, z budúcnosti, z toho, že si budeme musieť vyberať medzi láskou, rodinou a tvorbou. Aj vo mne to ešte niekde je, preto tvorbu občas vyhrocujem. Aj keď som veľmi unavená, snažím sa tvoriť, aby som z toho kola nevypadla a udržala si kariéru, ktorú som si zatiaľ vyšliapala.

Projekt, ktorý ste spomenuli a na ktorom teraz pracujete, je úzko spätý s vašou širšou rodinou aj s domácim násilím. Tvoríte na obrusy stopy od krvi, modriny, ktoré prezrádzajú silu prežitého osudu jednej ženy. Prezradte, ako ste pokročili a kedy sa môžete tešiť na výstavu.

Výstavu chystám budúci rok. Tento rok som si nechala voľnejší, keďže mám doma dvojročné dieťa, neviem sa plnohodnotne venovať tvorbe. Je to pre mňa časovo veľmi náročné. Preto som si tento rok vyčlenila skôr na experimentovanie. To, čo ste videli, modriny, krvavé stopy, boli počiatočné témy, ktoré sa venujem. Ako nositeľku príbehu som si zvolila textíliu, pretože presne na obrusoch je často symbolicky zaznamenané veľmi veľa zo životov ľudí. Rôzne fláky po jedle, hostine, alkohole, ktorý je v rodinách často nadmieru prítomný. Mám pocit, že hádam neexistuje slovenská rodina, v ktorej by nebol aspoň jeden člen alkoholik. Kde-tu je na obruse vyliate víno, inde krvavá stopa po bitke, vnímam škvrny ako tie, ktoré rozprávajú príbeh. To je spôsob, akým sa snažím tému uchopiť. No je to v procese, chcela by som experimentovať ešte s nejakými objektmi a pracovať s reálnymi listami, ktoré si môj starký písal so svojimi bratmi. Celá výstava je totiž inšpirovaná príbehom sestry môjho starkého, ktorá žila v Brezne a bola obeťou domáceho násillia. Manžel ju bil a na jej príbehu ukázkovo vidieť, ako sa k násilliu stavia spoločnosť. Ľudia z okolia sa snažili násillníka zbaviť svojprávnoti, no nie preto, lebo mlátil svoju manželku. Z listov je zrejme, že dôvodom ich iniciatívy bol strach, že by podpálil dedinu, pretože mal vo zvyku podpaľovať veci svojej manželky. Jej ťažký osud obeť násillia ostatných až tak nezaujímala.

Násillie je aj teraz veľmi vážny problém a realita mnohých žien. Témy násillia ste sa dotkli aj na svojej výstave Sviatočné predstieranie. Máte pocit, že v spoločnosti sa ešte stále zatvárajú oči pred domácim násillím?

Výstavu Sviatočné predstieranie tvorili výšivky na obrusoch a malých prestieraniach. Pracovala som s textíliami, ktoré som dostala od rôznych rodín, po tetách či po babičkách. Súčasťou bola aj ručne tkaná výbava po mojej starkej, ktorú jej utkala mama. S obrovskou úctou som pristupovala k týmto tkaninám, majú za sebou príbeh, tradíciu, ľudské osudy, preto mali môj veľký rešpekt. So slovom predstieranie som sa hrala možno práve preto, lebo mám pocit, že často niečo predstierame. Máme tendencie tváriť sa, že žijeme dokonalý usporiadaný život v tradičných rodinách, a prehliadame reálne problémy, že niekto za zatvorenými dverami týra ženu. Istanbulský dohovor? Za žiadnych okolností ho neprijímame, veď prečo by sme na Slovensku išli pomáhať týraným ženám? Takže áno, pred realitou domáceho násillia v krajine zatvárame oči. Zvlášť sviatky sú príležitosťou na ešte väčšie predstieranie usporiadanej rodiny, cez sviatky sa vieme hrať na dokonalosť ešte intenzívnejšie. Lipneme na stereotype tradičnej rodiny, no keď sa dvere zatvoria a susedia nám nevidia do okien, realita môže deštrúovať. Dotkla som sa aj veľkonočných sviatkov a tradičnej slovenskej šibačky, ktorá hraničí s násillím alebo násillná rovno je, veľmi veľa sa počas nej pije a vôbec, pre mňa je šibačka dodnes nepochopiteľná. Vo Sviatočnom predstieraní som rozvíjala témy viery, domáceho násillia aj bigotného prístupu, ktorý núti ženy do napĺňania nejakej predstavy o tom, ako by mali vyzeráť, aké by mali byť.

Podobný podtón má aj inštalácia Sfatý stromček, ktorá je aktuálne vystavená v SNG v Bratislave. Opäť alkoholizmus, opäť sviatky a znovu sýte a výrazné pokrytectvo. Často v tvorbe konfrontujete a ostro kritizujete slovenskú národu. Aká podla vás je?

Komplikovaná. Pravdaže, nedá sa to zovšeobecniť, ale všimla som si, že sa berieme príliš vážne, sme strojení, chýba nám humor a radi sa hráme na bohatších a dôležitejších, než v skutočnosti sme. Na Slovensku vždy bola chudoba, nikdy sme neboli bohatý národ, ale v minulosti sme sa vedeli vyparádovať v bohato zdobených krojoch tváriť, že je to inak. Dnes sú to drahé autá, na ktorých sa vyvážame, a spoločenské statusy, na ktorých lipneme. To, myslím, pretrváva, drahé autá ako ukazovateľa postavenia. Auto by nám malo primárne slúžiť na prevoz, u nás je však ukazovateľom toho, že sme dôležitejší než iní. A podobne to bolo kedysi, čím vyzdobenejší kroj, tým väčšia ukážka, ako sa človek má. Vidím v tom veľké paralely. Aj náš národný hrdina a vzor Jánošík. Akoby sme si nevedeli vybrať normálnu osobnosť, slušného človeka, nie, my potrebujeme zbojníka so silnou rétorikou. Veď to nič, že kradne a podvádza, veď to predsa robia všetci. Som presvedčená, že sa dá vybrať slušný človek, ku ktorému môžeme vzhliadať, my si však radi vyberáme zbojníkov, ktorých prezliekame za hrdinov. Výrazne to možno vidieť v politike. Takýchto vecí, ktoré ľudia na Slovensku pokladajú za dôležité, je veľa. Kultúra a vzdelanie to, žiaľ, nie sú. Mrzí ma, že nie sú prioritou.

Prečo to tak podľa vás je?

Nechcem naložiť svojej krajine, v ktorej žijem a som jej súčasťou, až tak, že budem tvrdiť, že sme nekultúrni. Fakt je, že ľudia nie sú ku kultúre vedení od mladého veku. Deti nie sú naučené čítať knihy, rodičia s nimi nechodia do divadla, pretože často k tomu nevedia ani ich. Umenie nie je ani súčasťou výučby v školách a podľa mňa by malo byť. Mnohí majú pred umením rešpekt, keď prídu do galérie, sú neistí, či majú byť ticho, premýšľajú o tom, že sa nemôžu najmä ničoho dotýkať, a tak sa vytvára priepasť. Mám pre to porozumenie. Paradox je, že ľudia zabúdajú na to, že keď idú niekam do zahraničia, do rôznych krajín, zväčša navštívia galériu či múzeum bez problémov. Tam obzerajú umelecké predmety, ktoré musel niekto kedysi vytvoriť. Aj umelci na Slovensku tvoria umelecké predmety, na ktoré sa sem zase chodia pozeráť ľudia zo zahraničia. Vytvárame hodnoty, ktorými reprezentujeme krajinu, ale to akoby mnohým nestačilo alebo akoby si hodnoty umenia ani neboli vedomí.

Počas pandémie bolo výrazne cítiť, že kultúra v krajine nemá silnú podporu väčšiny. Ak sa umelci aj ozvali, že zažívajú napríklad finančne náročné časy, od niektorých ľudí v spoločnosti schytili drsnú kritiku. Vyčítali im, že nevedia, čo je poriadna práca, že sa nemajú sťažovať a mali by ísť k lopatám. Zdá sa, že v umení na Slovensku mnohí naozaj nevidia hodnoty...

Umelecké diela, ktoré poukazujú na závažné spoločenské problémy alebo tnú do živého, vedia najviac pobúriť práve tých, ktorí

umenie nevedia čítať, nechodia do galérií ani do divadiel. Takí ľudia ho potom radšej zhadzujú a dehonestujú a umelcov tiež. Panujú rôzne stereotypy, že umelci sa opíjajú, sú promiskuitní, žijú bohémym životom, potom sa spontánne vyvávajú vo farbe a majú zarobené. Je to mylná predstava, ktorá si žije vlastným životom. No umelci normálne pracujú, musia takisto platiť dane. Keď dokončím tento rozhovor, idem ešte do polnoci klikať na počítači, aby som odovzdala práce, ktoré odovzdať musím.

Aj vy patríte k tým, ktorí si v tvorbe servítka pred ústa nedávajú. Na Slovensku sú témy alkoholu, rodovej rovnosti či LGBTI+ komunity stále pomerne kontroverzné, vzbudzujú vášne. Stretli ste sa pre svoju tvorbu s hejtom?

Mám pocit, že tých, ktorých sa moje diela dotknú v negatívnom zmysle slova alebo ich pobúria, nie sú ľudia, ktorí chodia obdivovať umenie do galérií. Jeden z rozhovorov so mnou sa začal šíriť na dezinformačných weboch, tam vznikla akási nervozita, ľudia útočili a boli nahnevaní. Časť spoločnosti, ktorá umenie nerešpektuje a nevie ho čítať, býva šokovaná aj vecami a dielami, ktoré sú v skutočnosti len jemným fórom, nemajú nikoho uraziť. Ja sa veľmi snažím pristupovať k veciam citlivo a empaticky. Áno, spracúvam kritické pohľady na rôzne situácie, ale dávam si veľký pozor, aby moje diela nikoho nezosmiešňovali, nikomu sa priamo nesmiali. Napriek tomu, že viem, aká je nálada v spoločnosti, komentáre na dezinformačných

weboch ma prekvapili. Niekomu naozaj pripadá normálne napísať mi, že by som mala ísť do koncentráku len preto, lebo som vyšila výšivku, ktorá je vystavená v galérii, okolo ktorej ani nikdy neprejde a ktorá mu nijakým spôsobom neovplyvňuje život. To mi na hejtoch príde najabsurdnejšie. Čo doženie človeka k tomu, aby napísal také kruté slová, ako napríklad priať niečo zlé mojim deťom či deťom niekoho iného? Títo ľudia často cítia ohrozenie svojej slobody prejavu, kričia, že ich niekto cenzuruje... Nedochádza im, že práve píšú v komentári niečo, čo by nemali, ale môžu...

Chýba nám rešpekt?

Cítim, že na Slovensku už máme časť spoločnosti, ktorá má citlivosť k okoliu nastavenú správne. Chápu, že na planéte nežijeme sami a sme tu aj pre ľudí, ktorí žijú okolo nás.

Je tu však aj skupina ľudí, ktorí riešia len svoje pohodlie. Myslím, že keď sa človek uzavrie do svojej bubliny a žije len v nej, časom ho opantá strach, ktorý začne zaňho rozhodovať. Mám pocit, že zo strachu vznikajú nenávisťné prejavy, máme strach z nepoznaného. Som presvedčená, že mnohé nálady v spoločnosti by vyriešilo to, keby niektorí ľudia stretli napríklad jeden homosexuálny pár a pochopili by, že sú to úplne normálni ľudia z mäsa a kostí, nekoluje im v tele iná krv a zaslúžia si rešpekt a toleranciu. V spoločnosti chýba rešpekt a tolerancia, niektorí akoby nerozumeli ich významu. Neznamená to, že musíme mať všetci všetko radi, mali by sme však rešpektovať, že je tu aj niečo iné. To je najpodstatnejšie.

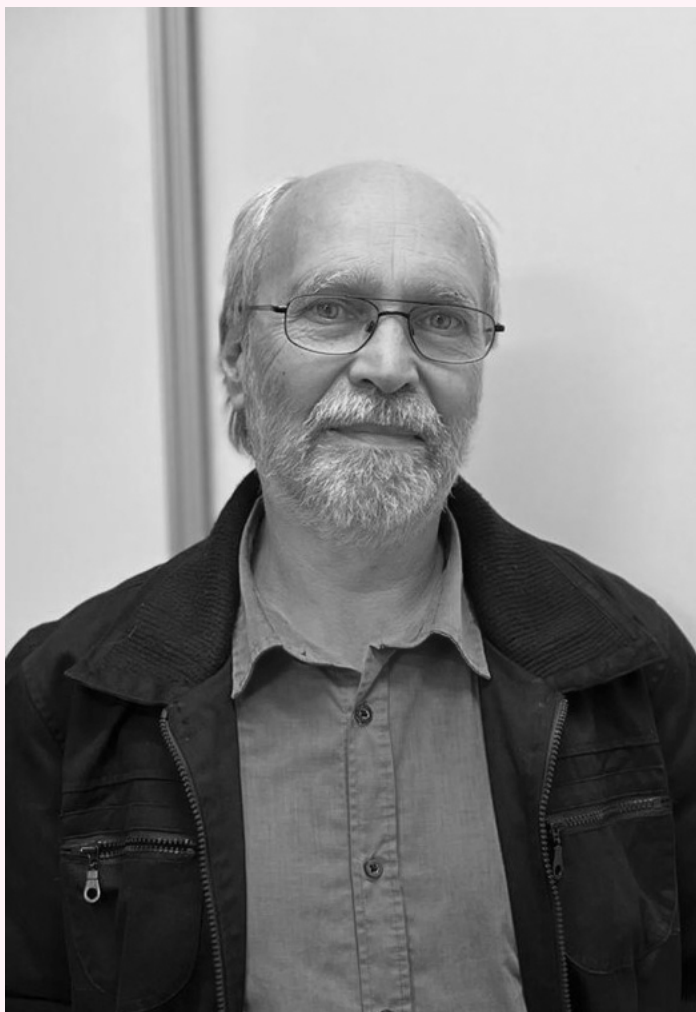
ZELENÉ SPEVNENÉ POVRCHY AS – TTE

Budovaním spevnených povrchov konvekčným spôsobom je narušená mikroklima, prirodzený vodný režim a zvyšuje sa pravdepodobnosť vzniku povodní počas zrážok. Jedným z najlepších protiopatrení pre tieto negatívne vplyvy je spevnený priepustný povrch. Systém AS – TTE ROŠTY je riešením priepustného spevneného povrchu, ktorý sa využíva kvôli ekologickým výhodám a estetickému vzhľadu.

Tieto rošty predstavujú inovatívnu a ekologickú formu spevnených povrchov. Ich použitím je možné zabezpečiť ako dopravnú funkciu, tak aj prirodzený vodný režim a ďalšie ekologické aspekty. Sú vhodné pre rozsiahle parkovacie plochy, malé odstavné plochy pri domoch, príjazdové cesty, spevnené športoviská a pod.

www.modrozelenemesto.sk
www.asio.sk

Pre zvyšovanie záujmu verejnosti o pamiatky by sa mohlo robiť oveľa viac

Mali by sme si uvedomiť, aké hodnoty sa nachádzajú okolo nás, pripomína Andrej Botek, ktorý celé desaťročia pôsobí na rôznych úrovniach v oblasti pamiatkovej ochrany. Na ktoré svoje realizácie si najviac spomína? Akým vlastníkom či investorom je podľa neho cirkev a aké sú najpálčivejšie problémy pamiatkovej obnovy na Slovensku?

Slovensko nedávno veľmi intenzívne prežívalo požiar viacerých budov v historickom centre Banskej Štiavnice, prakticky veľmi blízko tamojšieho detašovaného pracoviska FAD. Ako hodnotíte túto tragickú udalosť?

Požiar v Banskej Štiavnici sa nadhlo zapíše do dejín nášho kultúrneho dedičstva a pamiatkovej ochrany. Na jeho katastrofálne dôsledky vplývalo viacero skutočností. Podstatnú úlohu zohrali poveternostné podmienky – najmä silný vietor, ktorý požiar preniesol aj na ďalšie budovy. To sa, samozrejme, nedá ovplyvniť, ale sú veci, ktoré je možné zlepšiť. Otázka, ktorú by si mali zodpovední klásť, je, ako sa dá zlepšiť zabezpečenie elektrických vedení a zariadení – keďže to bol prvotný zdroj požiaru. Z toho vyplývajú úvahy do budúcnosti, ako doplniť miestne podmienky požiarnej ochrany konkrétneho historického objektu, ak požiar už vypukne. Z technického hľadiska ide aj o nutnosť skvalitnenia automatického hlásenia vzniku požiaru a včasného zásahu.

Môžeme si z tejto tragédie zobrať nejaké ponaučenie pre budúcu obnovu pamiatok nielen v tomto meste?

V Banskej Štiavnici sa vo veľkej miere používa ako krytina plech, a to bol jeden z hlavných problémov, prečo sa nedalo efektívne zakročiť. Kovová krytina pôsobila ako uzatvárajúca plocha, pod ktorou zúril požiar. Bola rozpálená a nebolo technicky možné do nej spraviť prielom tak, ako by sa to dalo v prípade krytiny zo škridiel a šablón či keramickej, alebo nakoniec aj v prípade šindľovej strechy. Toto bude potrebné zohľadniť v novom prístupe k metodike obnovy.

Budú sa pedagógovia či študenti FAD STU nejakým podieľať na rekonštrukciách budov poškodených požiarom?

Určite budeme v rámci ÚDTAOP zadávať ako témy študentských prác aj obnovy týchto zničených objektov. Nakoniec, sme pracovisko, ktoré sa na takúto projekciu špecializuje. Nielen z pohľadu dispozičných zásahov, ale v celom diapazóne problematiky – od hodnotových analýz až po technické riešenia. A, pravdaže, aj my pedagógovia sme k dispozícii, aby sme sa zúčastnili na takejto projekcii. Zatiaľ však nie je dohodnutá oficiálna spolupráca. Bola by to výborná príležitosť využiť naše odborné kapacity i skúsenosti, v rámci študentských prác zas otestovať rôzne variantné prístupy a návrhy.

Dlhé roky ste pracovali aj v pamiatkových ústavoch. Čo by ste najradšej zmenili na pamiatkovom zákone?

Pamiatkový zákon sa aktualizoval v roku 2004 a reflektoval zmenené spoločenské i vlastnícke podmienky. V tomto smere sme na tom lepšie ako v Českej republike, kde stále platí zákon z roku 1987 s nutným množstvom upresňujúcich a doplňujúcich vyhlášok. Samozrejme, je viac vecí, ktoré aktuálny pamiatkový zákon nedotiahol, aj preto, lebo spoločenská prax sa vyvíja a stále sa menia i podmienky a parametre, ktoré ovplyvňujú pamiatkovú ochranu.

Mohli by ste ich pomenovať konkrétnejšie?

Prekáža mi jedna skutočnosť: na to, aby príslušný odborník mohol realizovať pamiatkové výskumy, potrebuje mať špeciálne osvedčenie o osobitnej odbornej spôsobilosti, ktoré udeľuje komisia odborníkov zostavená Ministerstvom kultúry SR. Toto osvedčenie sa vydáva na päť rokov a vždy je potrebné znova ho predlžovať, pričom komisia hodnotí úroveň realizovaných výstupov. V oblasti projektovania obnovy pamiatok sa však zákon odvoláva na príslušný paragraf stavebného zákona, ktorý hovorí len o nutnosti mať projektové oprávnenie. Ak to rozmením na drobné, absolvent hocjakého stavebného odboru, ktorý s obnovou pamiatok nikdy nemusel prísť do styku, je oprávnený obnovu projektovať. Nechcem sa dotknúť kolegov stavebných inžinierov ani architektov, ale pamiatková obnova je špecifická činnosť, ktorá má svoje zákonitosti a od projektanta vyžaduje viac než len projekčné schopnosti. V tomto smere rozhodne podporujem zmenu, aby zákon predpisoval aj pre projektantov podobné osvedčenia na projektovanie pamiatkovej obnovy.

Mal by vzniknúť aj samostatný fond na obnovu pamiatok?

Určite by to bol prínos, je to však zrejme hlavne otázka finančných zdrojov. Už dnes existujú rôzne programy, no žiadosti je oveľa viac než vyčlenených financií. Pritom je potrebné rozhodovať medzi kvalitnými projektmi a väčšine sa nepodarí príspevky dostať. Pochopiteľne, sú tu aj iné formy, napríklad nórské fondy a podobne, ktoré idú z iných než štátnych zdrojov. Viaceré pamiatky finančne podporila aj maďarská vláda, ktorá vyčlenila prostriedky na obnovu kultúrneho dedičstva pre oblasti s prevládajúcim maďarským obyvateľstvom. Ak sa mám vrátiť k úvodu – áno, zaistiť finančné krytie pre oblasť obnovy pamiatok by bolo viac než potrebné.

V lete verejnosť vo zvýšenej miere navštevuje pamiatky po celom Slovensku. Ako sa dívate na nápad s obnovou hradov nezamestnanými?

Bola to dobrá myšlienka, no stojí hlavne na odbornom usmerňovaní takýchto prác. Obnova hradov je dlhodobo veľmi obľúbená aktivita rôznych laických združení. Pre úspešnosť takýchto akcií je však nevyhnutná koordinácia s príslušnými odborníkmi – s metodikmi, so statikmi, s technológmi, niekedy aj s reštaurátormi. Nestačí domurovať steny, treba riešiť množstvo otázok týkajúcich sa používania technológií, skladby mált, úpravy otvorov alebo aj korún murív. Takáto iniciatíva je teda určite vítaná, aj čo sa týka zamestnanosti v lokálnom prostredí, ale musí byť zastrešená odborným dohľadom.

Vaším odborom je sakrálna ranostredoveká architektúra na Slovensku. Ako sa správame k pamiatkam z tohto obdobia?

V tomto smere je dnešná situácia naozaj dobrá. Ranostredoveké stavby sú pod odborným drobnohľadom, k ich obnove sa pristupuje naozaj zodpovedne. Nejde len o stojace stavby, mnohé sú známe len v stave ruiny alebo v archeologických nálezoch. Viaceré stojace stavby boli v minulosti včlenené do mladších prístavieb alebo boli jednoducho integrované do novej substancie. Ku každej skupine treba pristupovať s inou metodikou. Pri archeologických nálezoch a fragmentoch sa často volí prezentácia náznačkovým spôsobom na úrovni terénu alebo – ak sú zachované

časti nadzemných murív – nastupuje otázka konzervácie, ale aj dopovedania štruktúr a prípadných ďalších intervencií. Ako príklad spomeniem prezentáciu kostola v Podhoranoch alebo obnovu ruiny v Čalomiji, ktorú sme projektovali s kolegami Beatou Polomovou a Pavlom Paulíny.

Nemôžem nespomenúť ani obnovu veľkomoravských kostolov v Kostolčanoch pod Tribečom a Nitrianskej Blatnici a, samozrejme, kostolík pri Kopčanoch. Zúčastňoval som sa na viacerých výskumoch, metodických návrhoch a usmerneniach.

Robíme všetko pre zvýšenie záujmu verejnosti o tieto stavby?

Dnes je veľa lokálnych združení, ktoré podporujú svoje pamiatky, propagáciu tých najvýznamnejších rieši aj Pamiatkový úrad SR, a to aj na medzinárodnej úrovni. Myslím si však, že pre zvyšovanie záujmu širšej verejnosti by sa mohlo robiť oveľa viac. Ide aj o to, aby sme si ako spoločnosť uvedomili, aké hodnoty sa nachádzajú okolo nás.

Akým vlastníkom a potom aj investorom prestavieb bývajú cirkevné inštitúcie podľa vašich dlhoročných skúseností?

Cirkev je špecifickým partnerom nielen preto, že vlastní výrazné množstvo pamiatkového fondu, ale aj z dôvodu špecifického charakteru

Ambo – kostol kapucínov, Bratislava

Obnova ruiny kostola, Veľká Čalomija (spolupráca P. Paulíny, B. Polomová)

týchto pamiatok. Treba však rozlišovať aj z hľadiska typológie. Cirkev nemá vo vlastníctve len sakrálne stavby – kostoly, ale aj iné druhy stavieb, ako sú kláštory, kúrie, „palácové“ stavby, semináre. Všetky majú svoje špecifiká. Nejde len o samotné umelecké hodnoty, ale napríklad aj o požiadavky vyplývajúce z liturgie, prípadne z rádoých predpisov konkrétnej rehole. Tie si vyžadujú zmeny oproti situácii, aká bola až do 60. rokov 20. storočia. Začiatkom 90. rokov bolo možné pozorovať aktivity, ktoré nezohľadňovali pamiatkové hodnoty. Situácia sa však upravila a dnes je cirkev pri obnove korektným partnerom. Z posledného obdobia máme množstvo dobrých príkladov, napríklad obnovené nástenné stredoveké maľby v gemerských kostoloch. Z celkových realizácií môžeme spomenúť obnovu farského kostola v Pezinku, dominikánskeho kostola na bratislavskej Kalvárii alebo oceňované obnovy kostolov v Brutovciach, vo Veľkej Lomnici a inde.

Osobne ste riešili viaceré sakrálne interiéry či ich mobiliár. Ktoré konkrétne?

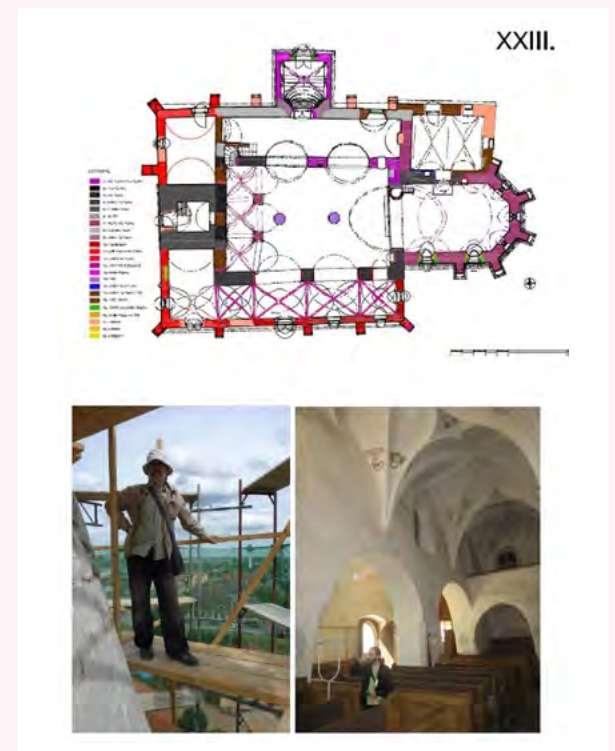
Napríklad kaplnka na bratislavskej onkológii, mobiliár kostola v Námestove, úprava presbytéria a liturgický mobiliár kostola v Záhorskej Bystrici, františkánskeho kostola v Skalici či kapucínskeho v Bratislave. Zaujímavé bolo riešenie kaplnky jezuitského

inštitútu v Bratislave. Šlo vlastne o nevyužitý interiérový vedľa presbytéria nad prízemnou sakristiou, ktorý bol pôvodne otvorený do sanktuária a od lode odčlenený len architektúrou bočného oltára. Okrem samotných liturgických prvkov som v spolupráci s Lukáčom riešil i konštrukčné oddelenia, dispozičné napojenia a iné súvislosti, ktoré si vyžadovali vyslovene špecifické prístupy. Spracoval som aj štúdiu novostavby kostola pre Selce či pastoračného centra s kaplnkou v Piešťanoch. Zúčastnil som sa na viacerých súťažiach na novostavby kostolov sám alebo v kolektíve, napríklad kostola v Ladcoch, farského kostola v Piešťanoch, kostola v Užhorode, saleziánskej hrobky na cintoríne v Ružinove a podobne. Realizoval som spovedné bunky pre šaštínsko-strážsky pútnický chrám, ale aj pre farský kostol v Rači. Z nerealizovaných prác spomeniem kompletný mobiliár vrátane liturgických prvkov pre kostol v Pate, Lehote pod Vtáčnikom a pod. Podieľal som sa na mnohých architektonicko-historických či reštaurátorských výskumoch a metodických návrhoch obnovy sakrálnych stavieb. Mnohé priniesli ťažiskové poznatky o vývoji, ba aj nečakané objavy. Spomeniem výskumy kostolov v Šamoríne a Podunajských Biskupiciach (v kolektíve s Erdélyim, Paulíny, Vachovou), Lehniciach (s Kvasnicovou), Zacharovciach (s Erdélyim a Vachovou), v Rusovciach.

Rekonštrukcia fasád meštianskych domov v barbakane, Bratislava

Výskum kostola, Šamorín (spolupráca R. Erdélyi, P. Paulíny, B. Vachová)

Boli ste súčasťou širokého autorského kolektívu architektov a výtvarníkov pri riešení areálu pontifikálnej pápežskej omše na vajnorskom letisku v roku 1990. Aká to bola skúsenosť?

výbornej spolupráce, ale, žiaľ, aj nevhodných zásahov vedúcich často k nevkusným zlepšeniam alebo aj k zničeniu hodnotných substancií.

Dá sa okomentovať aj nejaký konkrétny príklad?

Napríklad kostol v Kamenici, kde nová hmota doslova pohltila pôvodnú stavbu, alebo kostol v Podhorí, ktorý z každej strany rozšírili prístavbami bez jednotnej koncepcie. Z dobrých príkladov spomeniem rozšírenie kostola v Trnkove, kde bola pôvodná hmota integrovaná do novej, pričom sa autorka podarilo dosiahnuť naozaj pekný súzvuk výrazu starej a novej časti.

Venujete sa aj voľnej výtvarnej tvorbe. Čo vám dáva?

Odmalička som bol presvedčený, že budem maliarom. Na VŠVU som sa v oných rokoch nedostal, ale výtvarný prejav je niečo, čo bytostne potrebujem. Nespájam ho však nutne s architektúrou ani s pamiatkami. Výtvarná činnosť mi dáva voľnosť tvorby, v ktorej ma neviažu nutné obmedzenia, ako je to pri architektonickej tvorbe. Pomáha mi uvoľniť inšpiráciu, rukopis, viem ňou iným spôsobom vyjadriť myšlienky, i vnútorné pochody, niekedy je aj katarziou. Rád kombinujem abstraktné štruktúry s figurálnym prejavom. Fragmentujem kompozíciu a vytváram skryté efekty. Výtvarný rozmer mi však pomáha aj pri interiérovej tvorbe, napríklad pri návrhoch tvarov mobiliárov, štruktúr mreží či podhládov.

Úžasná. Stretávali sme sa pravidelne raz za týždeň, variantne sme riešili návrhy, diskutovali sme a kreovali podobu areálu od urbanistických súvislostí cez úpravu priestorov až po mobiliár. Dôležitá bola aj účasť mnohých teológov a architekta Jozefa Hlinického. Riešenie bolo takpovediac za pochodu, lebo čas bol krátky. Prijala sa koncepcia, že celý areál je exteriérovým chrámom, a tomu sa riešenie prispôbilo. Za ďalší dôležitý počin považujem riešenie relikviára dona Titusa a riešenie jeho umiestnenia na predele oltára vo vajnorskom kostole, ku ktorému som prizval kolegu Mariána Králika.

Cirkev postupne opravuje menšie kostolíky v obciach, ktoré často nepatria pod pamiatkovú kontrolu, ale aj tak by si mali zachovať istý štýl. Nedochádza na miestnej úrovni k viacerým nešťastným úpravám kostolov?

Ak stavba nie je pamiatkou, z legislatívneho hľadiska sa nedá takýto zásah usmerňovať. Všetko teda stojí na kultúrnosti miestneho správcu farnosti, jeho úcte k hodnotám a jeho rozhladenosti. Aj preto je dôležitá výchova študentov teológie, aby nadobudli poznanie a hlavne kladný vzťah k nášmu kultúrnemu dedičstvu. Treba povedať, že sú prípady

Rekonštrukcia meštianskeho domu Martineum, Bratislava (spolupráca P. Pauliny),
foto: Peter Čintalan/Dynameet

ARCH

o
architektúre
a inej
kultúre

29. ročník, vychádza 4x ročne
ISSN 1335-3268
EV 573/08
Uzávierka: 8. 12. 2023

Vydavateľ

Nakladateľství FORUM s. r. o.
člen medzinárodnej mediálnej skupiny
FORUM MEDIA GROUP GmbH.
IČO 27180271
+421 2 20 62 00 10
arch@eurostav.sk

Adresa vydavateľstva

Nakladateľství FORUM s. r. o.,
Organizačná složka
Seberíniho 1, 821 03 Bratislava

Autori a autorky realizácií

ARCHITEKTI mikulaj & mikulajova – Andrea Ambrovičová a Juraj Mikulaj; KubisArchitekti, s. r. o. – Daniel Kubiš a Martin Plošický; Lucia Vlasáková; Barbora Luptáková; Milica Marcinková; Eleonóra Adamcová; Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave – Veronika Kotradyová (koordinátorka, kreatívna vedúca), Lukáš Šíp, Roman Gatyáš, Dušan Kočlík, Tibor Varga, Martin Uhrík, Tomáš Páriš, Martin Mjartan, Daniela Dobešová, Mariana Vrábelová, Martina Froncová, Martin Magnus Suttner a Peter Frečka; Bergen School of Architecture/BAS – Espen Folgero, Tord Rosenberg Træen, Cecilie Andreson, Alessa Madi, Karen Hilde Horvei, Ghazal Amin –Moghaddam, Simon Storhaug Dahl, Maya Satisorn Hustad, Vida Trulsdotter Boogh, Mari Bergan, Tone Firing, Sofya Markova; Vincent Sagart, Poliform | sagartstudio, Washington, D. C.; Jana Konečná, Martin Frič; Andrej Botek

Autori a autorky textov

Irena Dorotjaková, Klára Gajdošová, Daniel Kubiš, Dana Marcinková, Adela Motyková, Zuzana Uličianska

Redakcia

Ing. arch. Irena Dorotjaková (výkonná redaktorka)
Klára Gajdošová (editorka, redaktorka)
Andrea Vargovčíková (jazyková korektúra)

Inzercia – obchodné oddelenie

Bronislava Martiniaková
+421918 686 455, bronislava.martiniakova@eurostav.sk

Grafický návrh a DTP

Matúš Buranovský & Jiří Macků

Tlač

Alfa print, s. r. o.

Písma

AC Youth & Roobert

Distribúcia

Mediaprint-Kapa a L.K. Permanent, s. r. o.

Papier

Multiart New Mat 100g
Claro Bulk 135g

Partneri čísla

Z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

PF
24

